Bagi Dániel

Az Anjouk Krakkóban

Nagy Lajos lengyelországi uralmának
belpolitikai kérdései

Kronosz Kiadó
Pécs, 2014

A könyv megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

A kötetben szereplő térképet Nagy Béla készítette

A borítón a kassai privilégium (1374) fotója látható

ISBN 978 615 5339 71 4

Tartalom

Előszó

Jelen könyv, mely 1999-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen megvédett doktori disszertációm rövidített és javított változata, az első magyar–lengyel perszonális unió történetének bemutatására vállalkozik. Mint minden hasonló vállalkozás esetében, itt is azonnal felmerül a kérdés, van-e egyáltalán létjogosultsága egy ilyen témájú munka megszületésének? Szinte közhelyszerű megállapítás, hogy a lengyel és a magyar történelem számos hasonlóságot mutat, és hogy a két nemzet között rengeteg érintkezési terület alakult ki. Közös ügyeinkkel foglalkozó irodalmunk[1] azonban inkább az új-, az elmúlt években pedig a legújabb kor eseményeinek feldolgozására törekszik,[2] a középkori események vizsgálatának kevesebb figyelmet szentel. Ez természetesen érthető, hiszen az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc lengyel vonatkozásai és szereplői megkerülhetetlenek, a múlt század végi politikai rendszerváltás óta pedig megnyílt az út az 1939–1944 közötti időszak és 1956 lengyel–magyar vetületű kutatásai előtt. E magyar nyelven elérhető munkák sajátossága, hogy a magyar-lengyel történeti kapcsolatok középkori szakaszát terjedelmileg is szűk keretek között tárgyalják, és az Árpád- illetve Anjou-kori történéseket, így Nagy Lajos lengyelországi uralmát is alapvetően dinasztikus szemszögből ábrázolják.[3]

Ami a jelen munka főtárgyát illeti: Nagy Lajos krakkói uralmának köztörténeti eseményeit kielégítően ismerjük. Kevésbé feldolgozottak azonban az uralma alatt megfogható tényleges belpolitikai intézkedései, és ez az állítás a magyar történetírás érthetően mérsékelt érdeklődésén túl a lengyel nemzeti historiográfiára is vonatkozik. Ezért e munka cél-

---

[1] A nagyobb, összefoglaló jellegű művekben a középkori részek aránytalanul kevés helyet kapnak. Vö. Szokolay 1997; Kapronczay 2000; Perényi 1962; Kovács–Dávid 1978.

[2] Lásd e tekintetben: Tischler 1996.

[3] Kapronczay 2000. 21–23.; Szokolay 1997. 24–25.

ja elsősorban az, hogy az elérhető források és a szakirodalom ütköztetésével arra a kérdésre keresse a választ, hogy mennyiben igazolható a történetírás és a lengyel történeti emlékezet ítélete Lajos kormányzatáról. E cél elérésének érdekében munkámban szakítani kívántam azzal a hagyománnyal és szemlélettel, mely az első magyar-lengyel perszonális unió megítélésének súlypontjait a dinasztikus és diplomáciai kapcsolatokra helyezte. Sokkal érdekesebb eredményeket érhetünk el, ha a már a középkor folyamán az Anjou-kormányzattal szemben megfogalmazott kritikákat szembesítjük a források alapján megfogható tényleges belpolitikai intézkedésekkel.

Az ügy természetéből fakad, hogy a jelen munkában elsősorban a Lengyelországban keletkezett és lengyel nyelvű szakirodalmi tanulmányokat kellett felhasználni, amit nem csak a „területi illetékesség" tett indokolttá, hanem az a kétségtelen körülmény is, hogy – miként fent már röviden szóltam róla, s alább még részletesen visszatérek rá – a magyar történetírás csak általánosságban foglalkozott Lajos király krakkói évcivel. A lengyel és a magyar nyelvű munkák mellett igyekeztem felhasználni minden egyéb, a kérdésre vonatkozó és elérhető munkát.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani Jerzy Wyrozumski professzornak, a Jagelló Egyetem nyugalmazott egyetemi tanárának, aki még doktori disszertációm elkészülte előtt lehetővé tette, hogy Krakkóban elvégezhessem a szükséges anyaggyűjtést. Külön szeretnék köszönetet mondani Solymosi László professzornak, akinek konstruktív kritikai megfigyeléseit és értékes tanácsait igyekeztem hasznosítani a jelen munka során is.

Pécsett, 2014 májusában

A szerző

Nagy Lajos krakkói uralma a történeti irodalomban

Nagy Lajos rövid, tizenkét évig tartó krakkói uralma nem tartozik a történeti feldolgozások népszerű témái közé. A magyar nyelvű polonista irodalmon kívül[4] a magyar historiográfia érdeklődését legfeljebb az Anjou-kor egészének egy rövid mellékszálaként keltette fel. Nem sokkal jobb a helyzet a lengyel történeti kutatásban sem. Az 1370–1382 közötti tizenkét év történései szinte elvesznek az utolsó két Piast uralkodó, a Piast-monarchiát újraegyesítő és felvirágoztató Łokietek Ulászló (1320–1333) és Nagy Kázmér (1333–1370), valamint a Jagelló-kor nyitányának tekinthető Anjou Hedvig (1384–1399) uralmáról írott számos monográfia és egyéb feldolgozás között. A mérsékelt történetírói érdeklődés ellenére a lengyelországi Anjou kormányzat megítélésében néhány olyan markáns, máig ható történetírói vélemény lelhető fel, melyek mindmáig döntően befolyásolják a közvélekedést Lajos lengyel királyként gyakorolt uralmáról, s így részletesebb bemutatásuk megkerülhetetlen a jelen tanulmányban.

A korszak eseményeit értékelő történetírói vélemények két, egymásnak látszólag ellentmondó állítás köré csoportosíthatók: ezek szerint Lajos király egyáltalán nem uralkodott Lengyelországban, ám ennek ellenére a lengyel nemesség *valamennyi* jogát neki köszönheti.[5] E tömör és határozott értékítéletet a 16–17. században fénykorát élő lengyel nemesi köztársaság egyik intellektuális szószólója, a Jagelló-kor vége és a Wasa-kor eleje közötti interregnum történetét papírra vető Świętosław Orzelski fogalmazta meg.[6] Orzelski véleménye gyorsan elterjedt kortársai között, a III. Wasa Zsigmond uralma ellen 1606-ban kitört ún. Zebrzydowski-féle nemesi felkelés dokumentumai között már szerepel.[7]

---

[4] Perényi 1962; Kovács–Dávid 1978; Szokolay 1997; Kapronczay 2000.

[5] L. a lengyel királyok életrajzait összeállító Andrzej Wyrobisz munkáját: Wyrobisz 1992. 262.

[6] Bezkrólewia 17.

[7] Pisma polityczne 49.

A lengyel nemesi köztársaság hangadóinak tehát inkább kedvére, mint terhére volt a néhai király emléke. Bár nem helyeselték, hogy – ellentétben az általuk ismert és elismert uralkodói habitussal, mely szinte külön rendként egyfajta közvetítő szerepet játszott a lengyel fő- és köznemesség között – Lajos nem vett részt aktívan a belpolitikai események alakításában, valamennyi vélt vagy valós, ősi és szerzett jogukat tőle származtatták.

E két állítás később sem kopott ki a lengyel nemzeti emlékezetből, magyarázatuk azonban gyökeresen megváltozott 1795 után. Nem szorul bővebb ismertetésre, hogy 1795-ben Lengyelországot három nagyhatalom osztotta fel egymás között. Így Közép-Európa hajdan legnagyobb kiterjedésű, s a kora újkorban meghatározó politikai erőt képviselő országa közjogi szempontból hosszú időre megszünt létezni. Ennél fogva a nemesi köztársaság elitjének hajdani alapvetései a 19. század második felének lengyel történeti irodalmában nyertek új, ezúttal igen kedvezőtlen értelmet: a nem uralkodott, és a nemesség számára alapjogokat biztosító Lajos vált a 18. századi hanyatlás és az állam szétesésének egyik legjelentősebb okozójává.

A 19. század második felének történetírásában a porosz fennhatóságú Gnieznóban született Jakob Caróhoz (1834–1904), és az osztrák uralom alatt alkotó kortársához, Józef Szujskihoz (1835–1883) köthető az a nézet, hogy Lajos uralma idegen és káros természetű volt. A haszontalanság, sőt kártékonyság okait mindkét történettudós abban látta, hogy Lajos egyáltalán nem uralkodott Lengyelországban. A Berlinben és Lipcsében tanult és elsősorban Poznańban működő, németül író, ám lengyelül érző Caro szerint Lajos nem törődött lengyel birtokai kormányzásával, mert „teljesen az európai ügyek kötötték le".[8] Ezt Szujski azzal egészítette ki, hogy gúnyosan megjegyezte: Lajos megkoronázása után sietve elutazott Krakkóból, mert „nem tetszett neki a lengyel levegő".[9] Mindemellett a távollét és a „nem uralkodás" a történetírásban meggyökeresedett toposzát Caro egészítette ki további két lényeges vonással. E szerint Lajos még arra sem volt képes, hogy „megismerkedjen annak a népnek a nyelvével, melynek boldogsága és boldogulása teljesen az ő kezébe té-

[8] CARO 1863. 376. „Er war in die europäischen Händel verwickelt."
[9] SZUJSKI 1895. 305.

tetett le",[10] valamint „magával vitte a politikába állandóan belekotyogó anyját is", aki gyakorlatilag helyette kormányzott.[11]

Ez az igen markáns és kedvezőtlen kép gyakorlatilag túlélte a 19. századot, és más történetírók munkájában is meghatározóvá vált. Így például Hóman Bálint is úgy tekintette, hogy Nagy Lajos „lengyelországi uralmának legfeltűnőbb jelensége a lengyel ügyek iránt való mérsékelt, sőt lanyha érdeklődése volt".[12] A háború utáni magyar történetírásban Eckhart Ferenc csak „múló epizódnak" tekintette az első magyar–lengyel perszonális uniót,[13] s e véleményt nagyjából osztotta Engel Pál is. Ő Lengyelország Magyarországtól való teljes függetlenségét emelte ki, s megjegyezte, hogy Lajos keveset foglalkozott a lengyel ügyekkel, és hogy uralma – anyja magyar tanácsosai miatt is – idegen uralomnak tűnt.[14]

Az uralkodás elhagyagolásának vádját a második világháború utáni marxista történetírás fejlesztette tovább, ám nem csak a marxista történetírók tették magukévá. A lengyel történelem középkori szakaszairól komoly kézikönyveket író Henryk Łowmiańskihoz (1898–1984) köthető az a tétel, hogy a király távolléte anarchiát, hanyatlást hozott, és a központi hatalom meggyengülését vonta maga után,[15] ami szabályszerű felkeléshez, Erzsébet királyné magyar kísérete néhány tagjának megöléséhez is elvezetett.[16] Hasonlóan vélekedett a marxista szemléletű lengyel jogtörténet-kutatás klasszikusa, Juliusz Bardach (1914–2010) is, aki szerint Lajos uralma a királyi hatalom gyengesége miatt az anarchisztikus vonások megerősödéséhez és az államhatalom hanyatlásához vezetett.[17] E véleményt – igaz, néha más felhanggal – mások is képviselték. Így Kazimierz Tymnienicki (1887–1968), aki szerint Lajos csak jelentéktelennek és másodrendűnek tekintettek lengyel koronáját, nem uralkodott ténylegesen az országban,[18] valamint Aleksander Gieysztor (1916–1999),[19]

---

[10] Caro 1863. 378.
[11] Caro 1863. 363.
[12] Hóman–Szekfű III. 83.
[13] Eckhart 1946. 98.
[14] Kristó–Engel–Kubinyi 1998. 90.
[15] Łowmiański 555.
[16] Łowmiański 556.
[17] Bardach 1963. 380–381.
[18] Tymienicki 1961. 145.
[19] Gieysztor 1972. 332.

Henryk Samsonowicz[20] és az emgiráns lengyel történetírást képviselő Oskar Halecki (1891–1973),[21] valamint Norman Davies[22] és Jörg K. Hoensch is (1935–2001),[23] akik szintén fontosnak találták kiemelni, hogy Lajos uralma, pontosabban a lengyel ügyeket csak másod- és harmadrangú kérdésnek tartó politikája az állam, illetve a központi hatalom hagyatlásához vezetett el.

E véleményekkel szemben, talán akaratán kívül is, Pór Antal tekinthető elsősorban a későbbi lengyel historiográfiában elterjedt nézetek megalapozójának, miszerint Lajos uralma kényszerűségből volt sikertelen, mert a lengyel társadalmi és politikai viszonyok eleve lehetetlenné tették, hogy sikerrel kormányozzon. Pór igen sötét képet festett a korabeli Lengyelországról, ahol szerinte „a nemességben még nem fejlődött ki az igazi hazafiság és így esett, hogy az országot megvédeni a maga erejéből legtöbbnyire képtelen vala, a legmíveltebb tartományokat elveszni engedte, jobbágyait a külső és belső rablóktól megvédeni nem tudta; mégis minden módon azt fúrta faragta, hogyan vonja ki magát, inkább-inkább a közteher viselése alól és szaporítsa kiváltságait az állam rovására. A polgárok nagyrészt bevándorolt németek lévén, nem éreztek együtt a honfiakkal, ellenkezésben éltek a nemesekkel és nagyon is a maguk hasznát, nem a közjót tekinték; bár jól megszedték magokat, adót nem fizettek. A jobbágyokat és a szabadosokat (kmeteket) csakúgy, mint a földhöz ragadtakat elnyomta a nemesség, kihasználta a polgárság és kiszítta a Kázmér által pártfogolt zsidóság, mely nyelvben, öltözetben és üzelmeiben máig is az, ami akkor volt: a hirhedt lengyel zsidóság."[24]

Pór Antal nyilván túlzó és meglehetősen elfogult álláspontja szerint tehát Lajos legfőbb problémája nem az volt, hogy nem akart volna uralkodni, hanem az, hogy a lengyeleket sajátos belső viszonyaik miatt nem lehetett úgy kormányozni, mint a király magyar birodalmát. Véleménye érdekes módon elsősorban a lengyel historiográfia következő generációjára, közelebbről Jan Dąbrowskira (1890–1965) gyakorolt hatást, aki két monográfiát is szentelt a krakkói Anjou-kormányzat történetének: 1914-ben jelent meg Łokietek Erzsébetről írott monográfiája, majd

---

[20] Samsonowicz 1990. 93.
[21] Halecki 1992. 67–68.
[22] Davies 1980. 78.
[23] Hoensch 1990. 56–57.
[24] Pór 1895. 294.

1918-ban Nagy Lajosról értekezett külön kötetben.[25] A karrierjét még az Osztrák-Magyar Monarchiában megalapozó, majd az első világháború után felemelkedett korosztályhoz tartozó krakkói szerző, a két háború közötti krakkói történetírói iskola egyik legkiemelkedőbb tagja teljesen új szempontok szerint értékelte át a krakkói Anjou-kormányzat történetét. Már maga a címválasztás is új szemlélet beköszöntét jelezte. A *Nagy Lajos utolsó évei Lengyelországban* című, 1918-ban napvilágot látott munkájában elsősorban a 19. század második felének lengyel történetírásával szállt szembe, és megpróbált javítani az 1370–1382 közötti korszakról alkotott kedvezőtlen történetírói képen. Véleményét a következőkben lehet összefoglalni. Szerinte Nagy Lajos a legnagyobb jóindulattal akart kormányozni Lengyelországban, azonban alapvetően dinasztikus célokat követett, a lengyel koronával csak a dinasztia országainak számát akarta gyarapítani.[26] Legfőbb problémája a trónöröklés volt. A trón biztosítása érdekében átszervezte az országot, a Magyarországra is Franciaországból és Nápolyból behozott kormányzati módszereket vezette be magyar mintára Lengyelországban is,[27] és a saját párthíveire, elsősorban a kis-lengyel nemességre támaszkodva próbált meg kormányozni.[28] Dąbrowski maga is az egész Anjou-kormányzatot új szemléletű uralomnak tekintette,[29] s a „nowy duch rządów" azaz „új szellemiségű kormányzat" néven definiálta.

Az új szellemű kormányzatról alkotott véleményével, melyet későbbi munkáiban is fenntartott,[30] Dąbrowski szembeszállt azokkal a véleményekkel, melyek szerint Lajos negligálta a lengyel közügyeket. Mindemellett megteremtett egy újabb szempontot Lajos király lengyelországi uralmának általános megítéléséhez. Lajos eszerint *uralkodott*, s elsősorban az volt a célja, hogy idegen, nyugat-európai kormányzati módszerekkel modernizálja Lengyelországot. Mindez persze elválaszthatatlan az Anjouk általános uralmi módszereinek, a magukkal hozott minták származási helyének kérdésétől,[31] s gondolatmenetként megtalálta útját a későbbi

[25] DĄBROWSKI 1914.; DĄBROWSKI 1918.
[26] DĄBROWSKI 1918. 188.
[27] DĄBROWSKI 1918. 189.
[28] DĄBROWSKI 1918. 189–190.
[29] DĄBROWSKI 1918. 188.
[30] DZIEJE POLSKI II. 165–226. E kérdéshez elsősorban 165–166.
[31] A magyar történetírás tisztán nápolyi eredetű intézményi újításainak kritikájára l. CSUKOVITS 2009. 19–62.

lengyel történetírásba is: a 20. század hetvenes éveitől különösen Karol Modzelewski és Slawomir Gawlas között a Piast-monarhia modernizációs lehetőségeiről kibontakozó vitában került elő több alkalommal is.[32]

E helyen visszatérve a nemesi köztársaság apologétáinak megjegyzésére, érdemes részletesebben megvizsgálni, mit is érthettek a 16–17. századi történetírók azon, hogy a lengyel nemesség *minden jogát* Nagy Lajosnak köszönhette.

Történetírásunkban Pór Antal volt az első, aki úgy vélte, hogy Lajos király minden nehézsége ellenére naggyá tette Lengyelországot, alkotmányt adva a nemességnek,[33] s hasonló véleményen volt kortársa, Józef Szujski is, aki szerint Lajos a nemesi szabadságok és jogok fundamentumát rakta le uralma alatt.[34] Jan Dąbrowski úgyszintén magáévá tette ezt az álláspontot, ám egyben összekötötte Nagy Lajos uralmáról alkotott másik, fent idézett megállapításával, s úgy vélte, hogy az alkotmány alapjául szolgáló rendelkezéseket a király 1351. évi törvényeinek szellemére és részben szövegére lehet visszavezetni.[35] Dąbrowski volt továbbá az első, aki kifejezetten úgy vélte, hogy Lajos belpolitikai tervei közül a trónöröklés biztosítása és az „alkotmányos rend" átalakítása szoros összefüggésben áll egymással. Dąbrowski ezzel két olyan további megfigyelést tett, melyek döntő hatást gyakoroltak a későbbi történetírásra. Az egyik közvetlenül a Lajos által a lengyeleknek adott jogokat, illetve a közjogi berendezkedés kérdését érintette, a másik pedig a trónöröklés problémakörét. Az első kérdés tekintetében Divéky Adorján jelentkezett új elképzelésekkel.[36] Divéky Budapesten diplomázott, ám több szemesztert hallgatott a krakkói egyetemen, majd 1934-től a varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója volt, végül 1939-től debreceni egyetemi tanárként tartott előadásokat elsősorban a magyar–lengyel történeti érintkezések tárgykörében. Divéky munkálkodásának középpontjába a magyar és lengyel összehasonlító jogtörténetet helyezte, megteremtve ezzel a magyar történetírásban azt a hagyományt, mely szerint Lajos krakkói uralmának legfontosabb jellemzője az 1351. évi törvények bizonyos részeinek, nevezetesen az Aranybulla megerősí-

[32] MODZELEWSKI 1975. passim. MODZELEWSKI 1977. 58–59.; GAWLAS 1999. 5–34.; GAWLAS 2000. passim.

[33] PÓR 1904. 935.

[34] SZUJSKI 1895. 308

[35] DĄBROWSKI 1918. 224

[36] DIVÉKY 1938; DIVÉKY 1942; DIVÉKY 2000. 98–103.

tésének lengyelországi átvétele volt.[37] Divéky ezzel részben elfogadta Pór Antal álláspontját a magyar alkotmányosság lengyelországi exportjáról, részben viszont Dąbrowski 1918-as munkájára támaszkodott, aki először írta le, hogy Lajos a magyar jogot is megpróbálta elfogadtatni Lengyelországban.[38] Munkáinak szellemisége pedig elsősorban annak a két világháború között a magyar és a cseh(szlovák) jogtörténészek között kirobbant vitának a kontextusában érthető meg, melyet elsősorban Karel Kadlec[39] és Rudolf Rauscher munkái váltottak ki.[40] Nem szorul e helyen bővebb ismertetésre, hogy a 19. századi pánszlávizmus talajából kikelt jogtörténeti nézetek, melyek szerint a szlávság – hasonlóan a germán népjoghoz – már az ősidőkben is alkotmányjogi struktúrákkal rendelkezett,[41] az első világháború utáni területi rendezések folytán is újabb konkurenciaharcokhoz vezettek a magyar és elsősorban csehszlovák jogtörténészek között, akik igyekeztek tagadni a magyar jog jelentőségét azokon a területeken, melyek 1920 után Csehszlovákiához kerültek.[42] Szintén nem szorul bővebb ismertetésre, hogy a cseh és szlovák történet- és jogtörténettudósok az első világháború utáni területi rendezés országuk számára kedvező eredményét történeti érvekkel is igyekeztek alátámasztani, így terjedelmes tanulmányokat szenteltek az ősi szláv jog kérdésének, mely – elképzeléseik szerint – ősibb és eredetibb volt az Árpád-korban kialakuló magyar jogrendnél. Elképzeléseiket már a magyar jogtörténetírás sem fogadta el.[43] Az Árva vármegyéből származó, a Szepesség északi részének hovatartozásáról folytatott viták során Lengyelország javára érvelő Divéky pedig úgy próbált argumentumokat találni a fenti elképzelésekkel szemben, hogy a késő középkori lengyel jog fejlődését a szerinte Nagy Lajos által Lengyelországba importált magyar jogintézményekből vezette le.

Nem jelentéktelenebb a Dąbrowski által felvetett másik kérdés továbbgondolása sem, nevezetesen a nemesség jogainak és a trónöröklésnek az összekötése. A diskurzust Oskar Halecki nyitotta meg Dąbrowski köny-

[37] DIVÉKY 1938; DIVÉKY 1942.
[38] DĄBROWSKI 1918. 224.
[39] KADLEC 1921.
[40] RAUSCHER 1934.
[41] Csak kiragadott, ám jellemző példaként l. MACIEJOWSKI. 1832–1835. I, 79–92.; ZIGEL 1902. 5–15.
[42] L. ezzel kapcsolatban Murarik Antal kritikai recenzióját: MURARIK 1937. 3–4., illetve 7–8.
[43] MURARIK 1937.

veiről 1921-ben megjelentetett kritikai írásaiban.[44] Halecki egyrészről elismerését fejezte ki krakkói kollégájának, hogy a Lajos korára vonatkozó magyar szakirodalom ismertetésével új szempontokat vont be Lajos uralmának vizsgálatába. Másrészről azonban elutasította Dąbrowskinak az Anjoukat mentegető nézeteit, s úgy vélte, hogy a Lajos által kikényszerített trónöröklés csak az alkotmányos berendezkedés teljes átalakításával vált lehetségessé.[45] Halecki ezzel egy gyakorlatilag mindmáig tartó vitát nyitott meg a lengyel történetírásban,[46] melyet azonban nem itt, hanem a maga helyén, a trónöröklés taglalásánál ismertetek.

Összefoglalva tehát elmondható, hogy Nagy Lajos krakkói uralmának főbb kérdései nem sokat változtak a 16. század vége óta, legfejlebb megítélésükben mutatható ki eltérés. Lajos tehát a történetírás egy vonulata szerint *nem uralkodott*, ezzel kárt okozva annak a kiválóan működő rendszernek, melyet elődei építettek fel. Mások szerint viszont *uralkodott*, s megpróbálta modernizálni országát. Abban viszont mindenki egyetért, hogy a király akár uralkodva, akár nem uralkodva, *alkotmányozott* is: 1374. évi privilégiumával komoly lépéseket tett a rendi berendezkedés megteremtése felé.

[44] HALECKI 1921. 33–66.
[45] HALECKI 1921. 36.
[46] WŁODARSKI 1935. 471–499.; WYROZUMSKI 1982a. 185–197.; SZCZUR 2009. 66–107.

A korszak forrásai

A történetírás fent idézett, általános érvényű megállapításainak fényében különösen érdekes, hogy milyen forrásokkal támaszthatók alá a kutatás markáns és határozott ítéletei. Az 1370–1382 közötti lengyel történelem vizsgálatát nagyban megnehezíti, hogy – eltekintve Lajos és anyja, valamint a Lajos nevében intézkedő Opuliai László kis számú oklevelétől – az időszakot gyakorlatilag két kútfőből ismerjük: Johannes de Czarnkow, azaz a magyar történetírásban Czarnkowi János néven ismertté vált történetíró polemikus hangvételű krónikájából, illetve a Lajos által 1374-ben kiadott, részben az 1355-ös budai kiváltságlevélre támaszkodó úgynevezett kassai privilégiumából.

Czarnkowi János krónikája

Czarnkowi János a 14. század második felének egyik legérdekesebb lengyelországi figurája. Feltehetően 1320 körül születhetett nagy-lengyelországi köznemesi családban, 1356-ban tűnt fel a lengyel egyházszervezetben, előbb gnieznói főesperesként, majd királyi alkancellárként. Bár mindmáig nem sikerült kideríteni, hol járhatott egyetemre,[47] bizonyos, hogy tanult ember volt, hiszen két pápai oklevél is erről tanúskodik. Az egyikben *iuris peritus*, a másikban *omni iure peritus* titulussal szerepel.[48] Királyi alkancellárként, tehát az egyik legmagasabb udvari méltóság birtokosaként a lengyel egyházi, illetve világi elit azon generációjához tartozott, amelynek karrierje még Łokietek Ulászló királyi uralma (1320–1333) idején kezdődött és Nagy Kázmér alatt érte csúcsát. Ez a szép pályafutás 1370 után azonban derékba tört. Czarnkowi János a Kázmér

---

[47] A róla szóló irodalmat l. SIERADZKI 1959. 71–92.; DĄBROWSKI 1964. 145–147.; DERWICH 1985. 127–162.; BIENIAK 2009. 109–143.

[48] BULLARIUM POLONIAE 1294, 1753. sz.

halálát követő, a kis- és nagy-lengyel politikai elit között kitört trónutódlási vitában feltehetően nagy-lengyel származása miatt is szembefordult az új királlyal, és nyíltan a nagy-lengyel ellenzék oldalára állt.[49] Ez azonban talán még nem jelentette volna automatikus eltávolítását az udvarból, ám amióta Pór Antal megtalálta és közzétette az ellene hozott bírói ítéletet,[50] amelyben a poznańi területi bíróság elmarasztalta, mivel ellopta Nagy Kázmér sírjából a királyi felségjelvényeket, hogy feltehetően valamelyik nagy-lengyel trónkövetelőnek adja át, és ezért hivatalvesztésre ítéltetett, nincs okunk kételkedni abban,[51] hogy sorsa rosszra fordulásában saját magának is szerepe lehetett. Ő maga mindenesetre munkájában nem említi meg az ellene hozott ítéletet, hanem rendszerint minden gondját és baját az ellene intrikáló kis-lengyel nemességnek és különösen Zawiszának, az őt az alkancellári székben felváltó volt krakkói püspöknek tulajdonítja.

A mű keletkezési idejének megállapítása nem könnyű, ugyanis nem egységes szerkezetű munkával állunk szemben, hanem legalább három,[52] de elképzelhető, hogy négy vagy akár több önálló tematikájú és keletkezési idejű történetet tartalmazó szövegkorpusszal. A krónika nagyobb tartalmi egységei közül az első Łokietek Ulászló 1333-ban történt halálától Nagy Kázmér 1370-es elhunytáig tart. Ez az egyetlen olyan rész Czarnkowi János alkotásában, amely kronológiai sorrendiségben, sőt tematikailag felosztva tárgyalja az eseményeket. A krónikafejezetek struktúrája miatt már korábban felmerült, hogy Czarnkowi János valószínűsíthetően egy új krónikát akart írni, melynek középpontjában a nagy király életének bemutatása állhatott,[53] vagy – más vélemények szerint – a Łokietek Ulászlóról szóló fejezetek egy monumentális, Nagy Kázmér koráig terjedő krónika részét képezhették, s csak a szerző karrierjének megbicsaklása miatt kerültek be a Nagy Lajosról szóló alkotásba.[54] Ugyancsak a megtervezettség, a kompozíció igénye jellemzi a mű követező tartalmi egységét. Itt két fejezet kapott helyet, melyekben Lajos

---

[49] Saját maga teszi fel a kérdést munkájában: Czarnkow 637.: „Quare autem pradeictus Lodvicus rex Ungariae et non aliquis dux Poloniae in regem fuerat assumptus". Vö. még Dąbrowski 1964. 146.

[50] Pór 1904a. 169–176. és 249–254. Magát az ítélet szövegét l. KDW VI. 236. sz.

[51] Dąbrowski 1917. 923–944.; Dąbrowski 1964. 161.

[52] Dąbrowski 1964. 145.; Bieniak 2009. 113.

[53] Dąbrowski 1964. 145.

[54] Erre l. Bieniak 1985. 5–30.

Krakkóba érkezéséről számol be. Itt tudhatjuk meg továbbá, hogy miért került sor az Anjouk lengyelországi trónöröklésére, és beszámol Lajos első krakkói intézkedéseiről is.[55] Még az elhunyt király emlékére tartott gyászszertartás leírásáig megfigyelhető némi szerkesztettség a művön, hiszen – és ez nem lehet véletlen – a király halálát közvetlenül összekapcsolja Santok és Vlagyimir várának litvánok általi elfoglalásával,[56] majd elbeszéli Lajos megkoronázását és nagy-lengyelországi útját.[57] A fejezetek után azonban megszakad az események időrend szerinti, logikai sorrendbe állított bemutatása. Így valószínűleg helyes az a feltevés, hogy a Nagy Lajos első krakkói éveiről írott részeket legkésőbb 1372–1373-ban írta, amikor még közvetlen információi voltak az udvari politikáról.[58] Igaz más, nézetem szerint nem helytálló vélemény szerint csak 1377 körül látott neki a mű elkészítésének.[59] Az ellene hozott bírói ítélet 1372-re datálódik. Szerzőnk pedig saját bevallása szerint is (magáról első szám harmadik személyben írva) elítélése után először Wrocławba, majd onnan Prágába ment, ahonnan visszatérvén hetekig a lubuszi püspök vendégszeretetét élvezte,[60] majd visszavonult saját birtokaira, s ott maradt Erzsébet királyné haláláig.[61] Feltehető, hogy művének további részei, a Nagy Lajos haláláig tartó fejezetek, illetve a király halála utáni évekről írott történetei ekkor, azaz 1373 után, s nagy-lengyelországi birtokain keletkeztek. Ezt az is valószínűsíti, hogy a krónika egységes szerkezete megszakad, fejezeteken keresztül nagy-lengyelországi, szinte helytörténeti szintű eseményeket taglal,[62] majd Fehér Ulászló trónkövetelő ugyancsak nagy-lengyelországi fellépéséről számol be.[63] Ezt követően a

---

[55] Czarnkow 636–641.

[56] Czarnkow 646.: „Fama igitur mortem Kazimiri regis felicissimi ad circumvicinas provincias deferente".

[57] Czarnkow 648–649.

[58] E nézetet képviseli: Dąbrowski 1964. 160.; Sieradzki 1959. 61.; Bieniak 1985. 15.; Bieniak 2009. 126.

[59] Kłoczowski 1986. 126–154, különösen 128.

[60] Czarnkow 706.: „versus Wratislaviam se transtulit, ubi aliquamdiu commoratus versus Pragam ivit et de Praga venit Lubusz, ubi ipsum reverendus pater dominus Petrus episcopus Lubicensis charitative suscepit et [...] per sex septimanas et ultra pertractavit."

[61] Czarnkow, 706.: „ad propria rediit et usque ad mortem ejusdem reginae in beneficiis suis, deo serviens permansit".

[62] Czarnkow 652–655.

[63] Czarnkow 656–658.

nagy-lengyelországi lokális események közt hirtelen Rómában találjuk magunkat, ahol szerzőnk meglepő részletességgel és tájékozottsággal tudósít az 1378-as többes pápaválasztás körülményeiről.[64] Mindezt összevetve azzal, hogy a fenti részeket meg-megszakítják a krakkói királyi udvarban történt események, valószínűsíthető, hogy Czarnkowi János nagy-lengyelországi lakhelyén mindig arról számolt be, ami éppen a tudomására jutott. Így az opus későbbi részeinek pontos keletkezési ideje csak nehezen állapítható meg,[65] utolsó adatai mindenesetre 1384-ből származnak,[66] ami alapján joggal feltételezhető, hogy halálát is erre az időszakra tegyük.

Eltekintve tehát Czarnkowi János krónikájának helytörténeti jelentőségű adataitól, megállapítható, hogy a műnek három főszereplője van: Nagy Kázmér és Nagy Lajos, valamint maga krónikásunk, aki kettejüket csak és kizárólag a saját szempontjából volt képes szemlélni. Ennek megfelelően Lajos király tetteit, illetve a Lajos idejében történt eseményeket csak Nagy Kázmér cselekedeteinek és a nagy király korában történt események függvényében volt képes megítélni. Erre szemléletes példaként szolgál Nagy Kázmér és Lajos koronázásának bemutatása. Míg Kázmér felszentelése és megkoronázása – szerinte – számos báró, nemes és fejedelem jelenlétében történt meg,[67] addig Lajos megkoronázásakor a szertartást elvégző gnieznói érseken kívül csak a krakkói és lubuszi püspök volt jelen, a világiak közül pedig mindössze néhány nemes és két fejedelem: Opuliai László és Stettini Kázmér, Nagy Kázmér unokája.[68] Ugyancsak kettejük személyiségének ütköztetésére mutat a Kázmér béke- és igazságszeretetére, a kormányzat terén tanúsított erényeire, illetve Lajos és Erzsébet kormányzata zűrzavaros, bizonytalan mivoltára történő utalás.[69] Ellentétes értékelést nyer a két uralkodónak a néppel kapcsolatos bánásmódja is. Lajosnál – krónikásunk szerint – nem talált meghallgatásra a panasz, amikor a magyarok Nagy-Lengyelországba vonulván állí-

---

[64] Czarnkow 667–668.

[65] Dąbrowski 1964. 161.; Bieniak 2009. 115.

[66] Czarnkow 755.

[67] Czarnkow 619–620.

[68] Czarnkow 645.: „Lodvicus [...] paucibus nobilibus praesentibus [...] cum solemnitate decenti extitit coronatus, duobus tantum ducibus praesentibus."

[69] Czarnkow 649.: „quia nulla stabilitas seu constantia in ipso regno viguit seu viget ad praesens."

tólag feldúltak több falut is,[70] míg Kázmér idején egy nemes ember nem vehetett erőszakot a szegényeken.[71]

Czarnkowi János krónikájának megítéléséhez mindenképp meg kell vizsgálni, hogy mik lehettek a krónikás forrásai. A krónika különleges értéke, hogy szerzőnk számos eseményt személyesen élt át, s ezekről szemtanúként nyilatkozik. Különösen vonatkozik ez Kázmér király utolsó hónapjaira, mindenekelőtt a király halálát okozó vadászatról, majd a vadászsérülés miatt elszenvedett betegségéről és haláláról szóló hírekre.[72] Ugyancsak személyes átélésnek tulajdoníthatjuk a Kázmér temetéséről, Nagy Lajos nagybátya végrendeletével kapcsolatos intézkedéseiről, a kincstár felosztásáról írott fejezeteket,[73] és nyilván személyes élmények alapján születtek meg a Lajos és a lengyel nemesség, valamint az egyház közötti huzavonákról szóló tudósítások. Nehezebb kérdést jelent annak megválaszolása, hogy milyen írott kútfők állhattak rendelkezésére munkája megírásához. Ahhoz nem férhet kétség, hogy királyi alkancellárként szeme előtt lehettek Nagy Kázmér oklevelei, melyek közül mára már számos elenyészett, s csak krónikájából ismerjük tartalmuk egy részét. Bizonyára ilyenek lehettek Kázmér király városalapítási levelei,[74] hiszen szerzőnk e témát részletesen tárgyalja művében. Kétség nem férhet továbbá ahhoz sem, hogy szerzőnk ismerte Nagy Lajos két kiváltságlevelét, melyeket a király a lengyelek számára adott: a budai és a kassai privilégiumot.[75] Nehezebb kérdést jelent azonban annak eldöntése, hogy látta-e az okleveleket szövegét, vagy csak tartalmukat ismerte. A budai privilégium esetében szinte pontos szövegszerűséggel adja meg annak tartalmát, úgy tűnik, mintha személyesen is látta volna a dokumentumot. Megközelítőleg pontos információkkal rendelkezik az 1374-ben kibocsátott kassai privilégium tartalmát illetően is, azonban itt már felmerülhet annak lehetősége, hogy magát a dokumentumot nem ismerhette közvetlenül, hanem csak hallomásból értesült annak létezéséről. 1373 után ugyanis már

[70] CZARNKOW 649.: „nulli autem pauperi, ad regem praedictum iniuriam passo, Ungaris prohibentibus aditus patebat."

[71] CZARNKOW 624.: „Ipsius temporibus nullus potens dominus seu nobilis pauperi audebat facere violentiam, sed in statrera aequitatis omnia dirigebantur."

[72] CZARNKOW 631–635.

[73] CZARNKOW 646–651.

[74] CZARNKOW 624–625.

[75] CZARNKOW 663–664.

nem tartózkodott Krakkóban, így nem valószínű, hogy jelen lett volna a dokumentum kiadásánál.

Nehezebb kérdést jelent az, hogy milyen elbeszélő források állhattak szerzőnk rendelkezésére. Krónikásunk munkájának szövegét az 1395 körül keletkezett úgynevezett *Chronica Wielka seu Longa Lechitarum* néven számon tartott szövegkollekció tartotta fenn.[76] A gyűjteményben a következő szövegek maradtak fenn: az úgynevezett *Nagy-lengyel krónika*, a *Kronika Katedralna Krakowska*, az *Annales Capituli Posnaniensis*, az ún. *Gnieznói feljegyzések (Spomniki Gnieźnienskie)*, az 1333–1341 évek közötti eseményeket fenntartó úgynevezett „Fragmentum", valamint Czarnkowi János krónikája. Már korábban is felmerült, hogy Czarnkowi János lehetett a kollekció darabjainak első összeállítója és részben szerzője.[77] A feltevés elfogadhatóságához az a kétségtelen tény szolgál alapul, hogy a szöveggyűjtemény egyes darabjainak keltekezési helye egybeesik Czarnkowi János szolgálati helyeivel, azaz a nagy-lengyelországi Poznańtól egészen a krakkói királyi udvarig terjed. Külön problémát jelent az 1333–1341. év közötti eseményeket tartalmazó „Fragmentum" keletkezéstörténete. Ezt Jan Szlachtowski, Czarnkowi János mindmáig egyetlen kritikai kiadója az 1370–1384 közötti eseményeket fenntartó krónika részeként jelentette meg. Ennek ellenére már a 19. században felmerült, hogy a kérdéses évek történéseit fenntartó szöveg nem szerzőnk munkája, hanem egy Nagy Kázmér életéről készült monumentális krónika egyik darabkája, mely így független lenne krónikásunk tevékenységétől.[78] Később azonban Janusz Bienaknak meggyőző érvekkel sikerült bebizonyítania, hogy Czarnkowi János a szerzője az 1333–1341 közötti eseményeket leíró krónikarészletnek is.[79] Ebből következik, hogy még alkancellárként elkezdett egy krónikát írni Nagy Kázmér történetéről, ám azt a király halála után, sorsa rosszra fordulásával nem folytatta, hanem egyfajta jelenkortörténeti pamfletként megírta Nagy Lajos uralko-

[76] Irodalmához l. Brygida Kürbis tanulmányát in: ChronPM, XXVIII–XXXVII.; Wiesołowski 1967. 35–41. Magyar vonatkozású részeivel kapcsolatban l. Király 2004. 12–24.

[77] Kętrzyński 1896. 17–34.; Kürbis 1959. 34.; Dąbrowski 1964. 128. Némileg óvatosabban, de nem zárta ki ezt Wiesołowski 1967. 45.

[78] Kętrzyński 1897. 334.; Dąbrowski 1964. 122.; ; A kérdéshez l. még: Drelicharz 2003. 103–105.

[79] Bieniak 1983. 5–30.; Bieniak 1984. 5–30. Rövidebben összefoglalva: Bieniak 2009. 128–130.

dásának históriáját – szembeállítva őt a nagy királlyal. Ilyen értelemben tehát szerzőnk annak ellenére sem használt írott elbeszélő forrásokat az 1370–1382 közötti események megörökítéséhez, hogy ismerhette a lengyel udvari történetírás és évkönyvirodalom korábbi darabjait.

A krónika forrásértékét tehát igen óvatosan kell kezelnünk, mivel nem férhet kétség ahhoz, hogy Czarnkowi János nem tudta elfogulatlanul szemlélni Nagy Lajos korát. Mivel politikai karrierje félresiklását az 1370-ben trónra lépett új uralkodónak köszönhette, illetve egész pályafutása Nagy Kázmérhoz kötötte, természetes, hogy egyfajta aranykorként emlékezett vissza Kázmér regnálására, és sötét képet festett az Anjou-uralomról. A modern, elsősorban lengyel historiográfia sem tudott egységes álláspontot kialakítani a krónika forrásértékével kapcsolatban. A kutatás egyes résztvevői között elsősorban annak mentén alakult ki törésvonal, hogy az illető számára elfogadható volt-e az Anjouk lengyelországi szereplése, vagy sem. Így Jan Dąbrowski valamennyi idevágó munkájában igen kritikusan ítélkezett Czarnkowi Jánosról,[80] s adatait általában megbízhatatlannak tekintette, melynek okaként a szerző Anjoukkal szembeni általános negatív hozzáállását jelölte meg. Vele szemben azonban a lengyel középkorkutatás fő vonulata magát Nagy Lajost tette felelőssé azért, hogy a krónikás egyoldalúan és részrehajlóan ábrázolta alakját, s a szerző tettét elítélésével, illetve a Lajos által támogatott kis-lengyel nemesség ellene folytatott akcióival magyarázta, ám állásfoglalásai hitelességét nem kérdőjelezte meg.[81]

Czarnkowi János krónikájának forrásértékét nagyban befolyásolja az a fentebb már említett körülmény, miszerint szerzőnk karrierje úgy tört ketté, hogy még bírói ítélet is sújtotta. Czarnkowi János írói magatartását a korábbi kutatás sem tudta egységesen megítélni. Voltak, akik úgy vélték, krónikásunk ellen egyszerűen koncepciós eljárást indítottak politikai ellenfelei,[82] mások azonban a szerző pozitív jogi értelmű bűnösségét hangoztatták, ám motivációit politikai okokkal magyarázták.[83]

Kétségtelen, hogy Czarnkowi János nézeteit és krónikájában olvasható állításait nagyban befolyásolta elítélése. Sőt, éppen ez bizonyítja, hogy

[80] DĄBROWSKI 1917. 364–365.; DĄBROWSKI 1918. 189.

[81] HALECKI 1921. 45.; NOWAKOWSKI 1980. 76–103.; DERWICH 1985. 150, 76–103.; KURTYKA 1997. 151–175. és 190–200.; OŻÓG 1995. 135.; Legutóbb: SZCZUR 2009. 86.

[82] SIERADZKI 1959. 40, 50.

[83] DĄBROWSKI 1917. 357.; DĄBROWSKI 1918. 235–137.; KŁOCZOWSKI 1986. 154.

nem állt tőle távol a számára kellemetlen történések elhallgatása, szándékos félremagyarázása. Az ellene hozott, s nyilván általában ismert ítélet olyannyira kínos lehetett a néhai alkancellár számára, hogy egy szót sem ejt róla krónikájában azon a helyen, ahol az 1370 utáni két év eseményeit mondja el, hanem csak jóval később, nagy ellenfele, Zawisza krakkói püspök és alkancellár 1382-ben bekövetkezett halála kapcsán emlékszik vissza a történtekre.[84] Érdemes egy pillanatra közelebbről is szemügyre venni a tíz év távlatából elmondott történetet. Rögtön szembetűnik, hogy vesszőfutásának megközelítően annyi teret szentelt a műben, mint Nagy Kázmér egész uralma bemutatásának. Emellett figyelemreméltónak tartom, hogy Czarnkowi János saját magáról egyes szám harmadik személyben nyilatkozik, mintha az egész nem is vele történt volna meg.[85] Majd részletesen beszámol az egész ügyről, de elfelejti megemlíteni az ellene hozott ítéletet, sőt magát a vádat sem érinti, hanem csak arról beszél, hogy a királyi kincstár ügyében vizsgálódtak ellene,[86] majd ellenségei áskálódására száműzték és jószágvesztésre ítélték,[87] ami egyébként ítéletében is olvasható.[88] Mindebből arra következtethetünk, hogy tökéletesen tisztában volt az általa elkövetett tett súlyával, ám igyekezett belőle politikai ügyet kreálni, s mindent a kis-lengyel eliten belüli ellenfelei áskálódásának tulajdonítani.

A saját elítéléséről írottak azonban fontos adalékkal szolgálnak szerzőnk megértéséhez. Nem kétséges, hogy kellő távolságtartással és kritikával kell kezelnünk összes kijelentését. Azonban érdekes, hogy olyankor, amikor érzelmeit felülírták érdekei, részletekbe menő és nagyon pontos információkkal szolgál. Különösen igaz ez a jelen munka főbb kérdéseit érintő adóügyekre, valamint a trónöröklés kérdéskörére, melyeket alább még részletesen tárgyalok. Így szubjektív hangvétele és nem ritkán elfogult kijelentései, valamint silány nyelvi-irodalmi színvonala[89] ellenére

[84] CZARNKOW 701–706.

[85] CZARNKOW 702.: „praefatus Zavissa cum Ncolao de Curnik praedicto [...] ipsum archidiaconum et vicecancellarium regni praefatae reginae accusarunt."

[86] CZARNKOW 704.

[87] CZARNKOW 706.

[88] KDW VI. 236. sz.

[89] E véleményen volt már utolsó kritikai kiadója, Jan Szlachtowski is. Vö. CZARNKOW 604–605.; Egyetért e véleménnyel SIERADZKI 1959. 69., aki emellett még kifogásolja a szerző szláv nyelvi gondolkodását, a rengeteg polonizmust a latin mondatokban. L. továbbá DĄBROWSKI 1964. 146.

is Czarnkowi János döntő fontosságú forrás Nagy Lajos lengyelországi uralmának megértéséhez. Jelentőségét csak növeli, hogy a krónika az 1370–1382 közötti lengyel történelem eseményeit elmondó egyetlen kortárs elbeszélő kútfő,[90] és e monopolhelyzetéből kifolyólag már a középkorban is kalauzként szolgált a későbbi szerzők számára.

Czarnkowi János krónikájának főbb állításai Jan Długosz humanista történeti szintézésének közvetítésével jutottak át az újkor történeti irodalmába, s gyökereztek meg a 16. századtól kialakuló lengyel nemzeti tudatban. A száz évvel később élő és alkotó Długosz[91] ugyan néhány, később bemutatandó részletben változtatott Czarnkowi János leírásán, azonban alapvetően – e korra nem lévén más forrás – átvette száz évvel korábban működő elődje szinte valamennyi Lajossal kapcsolatos megállapítását, bár kétségtelen, hogy mondandója változatlanul hagyása mellett teljesen új formába öntötte 14. századi elődje művét. Az eredeti krónika silányabb nyelvezetét humanista latinságra változtatta, és ami még lényegesebb, Czarnkowi János néha zűrzavaros, rendszertelen, inkább politikai publicisztikára emlékeztető[92] opusából egy mind nyelvileg, mind pedig szakmailag igényes történelmi szintézist alkotott. Długosz, aki már szinte modern történetíróként glosszák formájában nem egyszer jegyzetapparátust is készített munkájához, valószínűleg tisztában lehetett azzal, hogy Czarnkowi János ellen bírósági eljárás folyt, s hogy elítélték, mivel sem szerzője nevét, sem ez utóbbi körülményt nem említi meg *Annales*ében.[93] Átvette azonban a néhai alkancellár álláspontját a Lajos által megváltoztatott trónöröklési rendről és az emiatt módosított adórendszerről,[94] s ugyancsak változatlanul hagyta Czarnkowi János Lajos király személyi politikájáról írt álláspontját is.[95]

Długosz munkája mérföldkő a lengyel historiográfiában: a középkor utolsó, minden részletre kiterjedő nagy összefoglaló munkája, melynek megállapításait szinte változtatás nélkül vette át a 16. század történetírása, így elsősorban Maciej Miechowita és Martinus Kromer.[96] Mivel Dłu-

[90] DĄBROWSKI 1964. 145.; SIERADZKI 1959. 61–62.
[91] Mérvadó kiadását l. DŁUGOSZ X.
[92] SIERADZKI 1959. 62.
[93] Szándékosságot vél ebben felfedezni DĄBROWSKI 1964. 161.
[94] DŁUGOSZ X. 56–58.
[95] DŁUGOSZ X. 26.
[96] MIECHOW IV. 29–30, 248–252.; DE REBUS XIII, 317–337.

gosz szinte kritika nélkül vette át Czarnkowi János sötét tónusú színekkel ábrázolt Lajos-történetét, a krakkói Anjou uralomról alkotott kép az ő közvetítésével, ám a 16. század nagy összefoglalói útján került a nemesi köztársaság fénykorában született, s e munkában már idézett alkotásokba.

Összefoglalva tehát kijelenthető, hogy Czarnkowi János krónikája az egyetlen kortárs elbeszélő forrásunk a korszakról, s jellegéből fakadóan legalább annyira használható, mint amennyire használhatatlan. Megkerülhetetlen kútfő, mivel – eltekintve néhány jelentéktelen, általában késő középkori kútfőtől[97] – az egyetlen ilyen jellegű alkotás Nagy Kázmér és Nagy Lajos korszakára, viszont éppen e kortárs jellege, keletkezésének körülményei és nem utolsósorban szemlélete az, ami megkérdőjelezi hitelességét. Mindez fokozott óvatosságra int, és arra kötelez, hogy mondanivalóját összevessük a Nagy Lajos által kiállított kassai privilégiummal.

A kassai privilégium

Ahhoz kétség nem férhet, hogy Nagy Lajos lengyelországi uralmának egyetlen olyan dokumentuma a kassai privilégium, mely a király akaratát tükrözve árulkodik lengyelországi uralmának tényleges és lényeges kérdéseiről.

Az 1374. szeptember 17-én kiállított dokumentumot a köz- és jogtörténészek két szempontból értékelték. Egyrészről általános, az egész lengyel társadalomra kiterjedő szabadságlevélnek tekintették, illetve másrészről olyan nemesi kiváltságlevelet láttak benne, mely a nemesség és a dinasztia viszonyát alapvetően és hosszú időre meghatározóan átalakította.

Már Józef Szujski úgy fogalmazott, hogy Nagy Lajos kassai kiváltságlevele a „lengyel nemzet szabadságjogainak fundamentuma"[98] volt. Ha-

[97] Csak nagyon kevés információval szolgál az 1370–1382 közötti időszakról néhány további elbeszélő kútfő, így pl. AnnSC, 68–69: „Anno domini millesimo CCCLXX die mensis Novembris et in die sancti Leonardi confessoris Kazimirus rex Polonie diem clausit extremum. Cui Lodwigus rex Ungarie successit, nepos ipsius qui eodem anno coronatus est in ecclesia Cracoviensi in regem Polonie per wenerabiles viros dominos: Iaroslaum archiepiscopum Gneznensem, Florianum Cracoviensem, Sbiluthconem Wratislaviensem episcopos." Ill. Uo. 69.: „Anno domini millesimo CCCLXXVI interfectus est dominus Johannes Kmitha capitaneus Cracoviensis per Ungaros cum sagitta et inmediate ultio per nobiles terre Cracoviensis fuit facta et necati sunt LXXV etc.".

[98] Szujski 1895. 308.; Ugyanezt lásd a későbbi irodalomban: Topolski 90. „Ez a privilégium

sonlóan vélekedett a dokumentumról a krakkói születésű, 1917–1918-ban Galícia kormányzójaként tevékenykedő Michał Bobrzyński (1849–1935) is, aki a királyi hatalom és a lengyelországi rendek viszonyában keletkezett mérföldövet látott Nagy Lajos oklevelében.[99] Mások egyfajta alkotmányként, alaptörvényként tekintettek a dokumentumra. Kazimierz Tymienicki a nemesi alkotmány kialakulását és a rendi fejlődést elősegítő alaptörvényként értelmezte,[100] mások a nemesség rendként történő előretörését kötötték össze vele,[101] és többen a trónöröklés leányágra való kiterjesztéséért járó kedvezményként tekintettek rá.[102] Jogtörténeti szempontból Juliusz Bardach és a pozitivista lengyel jogtörténetírás egyik legjelentősebb alakja, Stanisław Kutrzeba (1876–1946) általános, országos hatású kiváltságlevélnek tekintette.[103] S természetesen nem hiányoztak a kritikus hangok sem: Henryk Łowmiański a nemesség egészének adott kedvezményekre helyezte a hangsúlyt a dokumentum értékelésekor, hozzátéve, hogy a privilégium révén „a királyi hatalom jelentősen meggyengült."[104] E véleményét mások is magukévá tették a háború utáni kutatásban, s felhívták a figyelmet arra, hogy a dokumentum „káros volt Lengyelország számára, különösen az adóügy miatt."[105]

Nem sokban különbözik ettől a magyar kutatás álláspontja sem. Pór Antal véleménye szerint „Lengyelország nagy privilégiuma"[106] született meg Kassán, Gerics József országos kiváltságlevélként definiálta,[107] má-

vált az összes nemesi szabadságjog alapjává." WYROBISZ 267–268.: „A király állította ki ezt a privilégiumot, amely minden szabadság és jog forrásává lett."

[99] BOBRZYŃSKI I, 197.

[100] TYMIENICKI 1961. 147.

[101] Így a királyi hatalom hanyatlását, a nemesség előretörését hangsúlyozza HÜPPE 1894. 26., illetve a királyi hatalom és a nemesség egyenjogúvá válását juttatja kifejezésre KUTRZEBA 1912. 26–27. L. még ugyanígy SAMSONOWICZ 1990. 93.; BACZKOWSKI 1999. 46.

[102] Így pl. már WOJCIECHOWSKI 1949. 114. KRZYŻAKOWNIA–OCHMAŃSKI 1990. 137.: „A trónöröklés biztosítása fejében Lajosnak meg kellett szereznie az egész nemesség támogatását." WYROZUMSKI 1979. 240. „Elismervén lánya örökösödését, a nemesség mint rend nagy kedvezményeket kapott." A nemesség teljes adómentességét látja benne TYMOWSKI–KIENIEWICZ–HOLZER 1988. 79.

[103] KUTRZEBA 1949. 160.; BARDACH 1963. 422.

[104] ŁOWMIAŃSKI 558–559.

[105] SERCZYK 1968. 60.

[106] PÓR 1895. 299.

[107] GERICS 1987. 127.

sok a benne foglalt nagy engedményekben látták lényegét.[108] Bertényi Iván úgy vélekedett, hogy a privilégium révén lecsökkentek a nemességnek a korona iránti kötelezettségei,[109] Horváth Pál pedig olyan nemesi-rendi dokumentumként értékelte, amely „mint a nemesi demokrácia alaptörvényeként élt az uralkodó osztály jogtudatában."[110]
E véleményekkel szemben már a jogtörténész Adam Vetulani figyelmeztetett arra, hogy hiba lenne csak egyfajta közjogi karakterű dokumentumot látni a kassai privilégiumban. Véleménye szerint az oklevél számos olyan rendelkezést is tartalmazott, melyeket nem lehet közjogi értetelemben felfogni,[111] megjegyezvén, hogy „államjogi természetű negatív hatásai csak a Jagelló-korban mutathatók ki".[112] Mások teljesen különválasztva kezelik közjogi és egyéb passzusait,[113] illetve a 14. század végi társadalmi-gazdasági fejlődés szükségszerű következményeként értékelték.[114]
Összegezve, Nagy Lajos lengyelországi uralmának e fontos forrását a témával foglalkozó szakirodalom néhány jól tapintható fogalom mentén értékeli. Egyrészről szabadságlevélnek, közelebbről nemesi szabadságlevélnek tekinti, amely a korona és a nemesség közötti viszonyt volt hivatott tisztázni, és emellett – különösen a háború utáni lengyel irodalom – a dokumentum káros mivoltát domborítja ki.

A kassai privilégium szövege és tartalma

Ahogy a bevezetőben már utaltam rá, a kassai privilégiumot Nagy Lajos lengyelországi korszaka elsődleges és legfontosabb forrásának tekintem, ezért szükségesnek látszik, hogy több szempontból is vizsgálat alá vonjuk. E részletes elemzésben tartalmi és formai jellemzői mellett foglalkozni kell forrásaival, és az ezzel kapcsolatos tudományos nézetekkel egyaránt.

---

[108] Kristó–Engel–Kubinyi 1998. 90. Ugyancsak ennek mentén a koronával szembeni kötelezettségek beszűkülését látja benne Bertényi 2000. 160.
[109] Bettényi 1989. 104.
[110] Horváth 1994. 147.
[111] Vetulani 1968. 62–64.
[112] Vetulani 1968. 65.
[113] Matuszewski 1983. 13–15.
[114] Grodecki 1969. 575.

A kassai privilégium kiadására 1374. szeptember 17-én került sor. Maga a dokumentum egy példányban maradt fenn, melyet a krakkói Czartoryski Könyvtárban őriznek.[115] Anyaga pergamen, a pecsétlenyomat helye látszik, de maga a pecsét nem maradt fenn. Egyike azon kevés 14. századi, lengyel vonatkozású oklevélnek, amely nem újkori átiratban ismert. Három kiadást ért meg, ezek közül egy 19. század közepi,[116] a másik kettő pedig a 19. század végén kiadott két oklevéltárban található.[117] Miután szövege a jelen munka egésze szempontjából döntő fontosságú, indokolt szó szerinti, a fellelhető egyetlen eredetije alapján történő közlése:

„In nomine Domini amen. Cum gesta principum debeant inviolabiter futurorum memorie enodari et confirmaciones libertates communitates privilegia instrumenta ratificaciones perpetuis temporibus perhennari. Proinde Nos Lodovicus Dei gracia Hungarie Polonie Dalmatie etc. rex ad universorum tam presencium quam futurorum noticiam volumus devenire, quod ex puro animo et sinceris affectibus regnum nostrum Polonie in bono statu et robore permanere ahelantes, licet aliis nostris promissionibus instrumentorum seu privilegiorum nobilibus nostris Regni Polonie fuissemus obligati, quod decendentibus nobis de hac luce masculinam prolem nostram tantum et non femininam deberent habere et sibi recipere nostrum in heredem et successorem regni Polonie, demum baronum militum nobilium et aliorum omnium consensu et voluntate accedente, filias nostras non extante prole masculina sibi in dominos et heredes benivole acceptaverunt atque receperunt, quas fieri nostros succesores et coronam regni Polonie volunt et voluerunt obtinere. Extunc in eo casu quo filium vel filios divina nobis providente clemencia habuerimus unum ex eisdem masculum, illis autem deficientibus unam ex nostris filiabus nunc natis et extantibus ac in futurum nascituris que vel qua nos vel excellentissime domine regine, mater et consors carissime, ipsis assignabimus et assignabunt, illum vel illam habeant pro herede et successore nostro et ipsi regnicole assumere teneatur et habere, prout eisdem per barones, nobiles, proceres, civitatenses et singulos inhabitantes regni Polonie fit et facta est de nostra voluntate obligacio homagialis, tanquam vero principi et nostro successori. Ipso vero vel ipsa, quod absit in vita deficiente prole sua non extante, alter filius noster vel filia nostra habet succedere in regno Polonie supradicto, et sibi similiter obligacio homagialis et promissio fit et

[115] BIBLCZART Diplomata, 169. sz.
[116] VOLLEG 34–35.
[117] KDW III, 1709. sz.

facta est, exnunc prout extunc, et extunc prout exnunc recipient in principem, heredem et legitimum successorem; et deinde vel abinde successores eorundem vel earundem locum regiminis habent obtinere in regno Polonie prenotato. Sed quia corona regni eiusdem per has successiones posset aliquomodo dividi, rumpi vel quovismodo violari, promittimus bona fide, absque omni dolo cuiuslibet fraudis, sub sacramento fidei nostre, ipsam coronam regni Polonie salvam et integram ac illibatam conservare, et nullas terras vel partes earum ab ipsa alienare vel minuere, sed eam augere et recuperare, veluti in coronacione nostra sumus et fuimus obligati nostris iuramentis. Et quia predicti regni nobiles affectum ad nos habentes specialem, quod eciam prolem nostram femineam veluti masculinam eis in principem et dominum ut predicitur acceptaverunt, ideo, ob merita fideliaque servicia facta et voluntates universitatis ipsorum, que nobis et nostris pueris utriusque sexus facto fideli homagyo prestiterunt et in posterum loco et tempore fidelia servicia sunt parati dante Domino exhibere, eos speciali favore prosequentes, civitates, castra, possessiones, oppida et villas, incolas villarum tocius regni Polonie inhabitantes ipsorum baronum et nobilium omnium absolvimus, liberamus et exemimus ab omnibus et singulis collectis, dacionibus, contribucionibus, exactionibus sive tributis, tam generalibus, quam specialibus, quocunque nomine censeantur, et ab omnibus serviciis, laboribus, vexacionibus, angariis et preangariis in rebus et personis committendis pure et simpliciter solutos et absolutos esse volumus et exemptos, sed hiis tantum volumus esse contenti, quod duo grossi usualis monete in dicto regno currentis, quorum quadraginta octo marcam Polonicalem facient, de quolibet manso vel sorte locatis et possessis, singulis annis nobis et nostris successoribus in festo beati Martini confessoris in signum summi dominii et recognicionem corone regni Polonie exsolvantur, eo expresso, quod si insultus hostium in dictum regnum invalesceret, tunc nobiles ipsius regni ad repellendum eorum seviciam occurant cum omnimoda eorum potestate. Demum, si nostro et nostrorum successorum regiminis tempore pro aliqua expedicione facienda ultra fines eiusdem regni procedere nos expediat, vel eosdem nobiscum vel sine nobis cum inimicis quibuscunque in eadem expedicione conflictum seu bellum facere et inire contigerit, et aliqui ex ipsis in eodem conflictu capti fuerint et detenti dampnaque parva vel magna perceperint, ipsis in rebus et personis plenariam satisfactionem impendemus. Item, si aliquod castrum vetus reparacione indigeat, tunc, tempore pacis burgravius seu possessor et conservator illius castri tenebitur reparare. Oriente autem guerra et discordia, castra nostra in confinibus regni nostri Polonie sita et existencia, homines illorum districtuum, ubi ipsa castra sita existunt, coadiuvare ad reparacionem et reformacionem teneantur. Si autem aliquod castrum pro defensione et utilitate

ipsius regni nos cum consilio et consensu eorundem baronum construere voluerimus, tunc ad eius constructionem iidem regni proceres tenentur coadiuvare. Si vero sine scitu et consilio eorundem nobilium et procerum edificare voluerimus, tunc hoc nostris sumptibus et expensis faciemus. Item promittimus et assumimus, quod tales honores et dignitates, utpote palatinatus, castellanias, iudicia et subcamerariatus officia et hiis similia, qui vel que usque vitam conservari consueverunt, aliis quibuspiam hospitibus extrancis non conferemus, nisi talibus, qui sunt regnicole terrarum eiusdem regni, in quibus huiusmodi dignitates vel honores consistunt. Quas eciam dignitates et omnia officia ac singula, volumus in eorum iuribus, prout fuerunt tempore serenissimorum principum dominorum Vladislai avi et Kazimiri avunculi nostrorum regum Polonie conservati, plenarie conservare. Insuper promittimus, quod nullum baronem, militem seu nobilem, vel alium quemcunque cuiuscunque condicionis existat extraneum hospitem seu alienigenam, praeterquam nacione Polonum, in capitaneum, in vulgo starosta dictum, preficere debebimus, nisi talem, qui sub eadem corona et de gente polonica sit oriundus, dummodo non descendat de stripe ducali. Ceterum promittimus, quod nullum castrum seu fortalicum dicti regni Polonie alicui duci vel principi aut descendenti de genere ducalum regendum et tenendum committemus, pro tempore vel in evum. Deinde spondemus, quod castra et civitates sepedicti regni de quibus honores et iudiciales sedes procedunt, hec videlicet Cracovienses, Beccz, Zondocz, Wizlicia, Waynicz in terra Cracovie, Zandamerie, Zavizost, Liublyn, Zeczehov. Lukow, Radon in terra Zandamiriensi, ac castrum Lancicie in terra Lanciciensi, item in terra Siradiensi Siradia et Peterko, item in terra Cuyavie Brezt, Cruspicia et Wladizlavia, item in Polonia Maiori Poznania, Medzerecz, Izbansyn, Kalis, Nakel, Konyn et Pezdri nuncupata, nulli alteri, nisi terrigenis seu capitaneis in eodem regno consistentibus conferemus. Alia autem castra quecunque, hospitibus vel aliis quibuscunque voluerimus, nos et nostri successores habebimus et habebunt liberam conferendi facultatem: decernentes, quod ipsi burgravii seu rectores castrorum et homines ipsorum coram capitaneis, iudicibus, subiudicibus regni predicti, qui pro tempore fuerint, citati compareant et respondeant de se querulantibus, prout ceteri nobiles et homines quicunque regni redicti, dummodo causa ulcionem sanguinis non requirat, cuius cognicionem pro nobis et nostris successoribus specialiter reservamus. Preterea, si per regnum illud quocunque tempore nos et successores nostros procedere contingerit, descensus super barones, milites, nobiles ipsorumque popolum, kmethones vel iobagiones non faciemus contra ipsorum voluntatem, nec aliquid ocasione dicti descensus exigi faciemus ab eisdem; quod si alias pro faciendo descensu divertere non possemus, extunc pro nostris sumptibus et pecunia nos

procurari in victualibus et aliis necessariis faciemus. Insuper omnes barones, magnates, nobiles, civitates, oppida, villas, possessiones eorumque populum et kmethones, in eorum libertatibus pollicemur et spondemus conservare, neque eos contra illas intendimus aggravare vel per quempiam paciemur aggravari. Omnes autem alias litteras, ordinaciones, pacta, instrumenta et munimenta data et concessa per nos et predecessores nostros, parte ex una, ac predictos barones et nobiles regni Polonie predicti, parte ex altera, que successionem filiarum nostrarum directe vel indirecte in dicto regno fieri excludebant, de consensu eorundem baronum, militum et nobilium dicti regni Polonie cassamus, vacuamus, annulamus, cassas, vacuas et irritas nunciamus volentes ipsas carere omni robore firmitatis, presentibus solummodo perpetuis temporibus valituris. In quorum omnium premissorum evidens testimonium firmitatemque perpetuam, presentes concessimus litteras nostras pendentis et autentici sigilli nostri simplicis munimine roboratas. Datum et actum Cassovie decimo septimo die mensis Septembris, Anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo quarto, regni autem nostri anno tricesimo tercio."

Tartalmilag az oklevél több, egymástól jól elkülöníthető kérdéskört ölel fel. Elsőként a trónöröklési jogot kiterjeszti Lajos lányaira is, kijelentvén, hogy ez csak abban az esetben érvényes, amennyiben nem születik férfi örököse. A trónörökléssel összefüggésben az uralkodó ígéretet tesz arra, hogy miután ezen öröklés miatt a Lengyel Királyság területi épsége csorbulhat, mindent megtesz annak érdekében, hogy egységben őrizze meg a királyságot, semmilyen területet nem adományoz el, hanem arra vállal kötelezettséget, hogy növeli az ország területét, ahogy erre koronázási esküjében már egyszer kötelezettséget vállalt.

A trónöröklés elfogadása fejében a városokat, a bárók és nemesek várait, birtokait, mezővárosait, falvait, a falvak lakóit felmenti, felszabadítja mindenfajta általános és különleges adó, szolgáltatás fizetése alól, valamint a személyükben és dolgokban teljesítendő, bárhogy nevezett szolgálatok végzése alól, azonban kijelenti, hogy a királyi uralom és a Lengyel Királyság javára minden jobbágytelek után évi két garasnyi adót fizessenek, annak hangsúlyozásával, hogy amennyiben ellenség támad az országra, akkor – a bárók és nemesek – minden erejükkel szálljanak szembe vele.

Továbbá Lajos ígéretet tesz arra is, hogy amennyiben ő vagy utódai az országon kívül kezdenek háborúba, és az abban résztvevő bárók, illetve nemesek közül bárki fogságba kerül és kisebb-nagyobb kára keletkezik, annak teljes személyi és dologi kártérítést juttat.

Következő pontként a király elrendeli, hogy amennyiben valamely régi vár javításra szorul, akkor békeidőben a várgróf, illetve birtokosa, fenntartója köteles megjavíttatni. Amennyiben azonban háború tör ki, a királyság határvidékén álló királyi várak javításához az adott terület lakossága köteles segítséget nyújtani. Amennyiben azonban a királyság védelmére és hasznára a bárók tudtával és egyetértésével a király várakat építene, akkor az építésben a királyság előkelőinek *(proceres)* kell segítséget nyújtani, míg amennyiben az uralkodó az említett bárók tudta és egyetértése nélkül kíván várat építeni, akkor azt saját költségére kell elvégeznie.

Külön témakörként szerepel a dokumentumban az országos méltóságok kérdése. A király kijelenti, hogy az élethosszig megtartható méltóságokat, így a vajdai, várnagyi, bírói, alkamarási és az ehhez hasonló tisztségeket idegeneknek nem adományoz el, csak olyanoknak, akik a királyság azon tartományainak lakói, ahol ezek a méltóságok találhatók. Emellett kijelenti, hogy valamennyi ilyen méltóságot és hivatalt megerősíti a Łokietek Ulászló és Nagy Kázmér idején élvezett jogaikban. E témakörön belül az uralkodó külön szabályozza a Nagy Kázmér korától létező sztárosztai tisztség betöltését is, megígérve, hogy külhoni személyre és a fejedelmi családokból származókra nem bízza.

A várak eladományozását érinti az a rendelkezés, hogy az uralkodó megígéri: fejedelmi családból származók számára sem időlegesen, sem pedig örökbe nem adományoz várakat. Ugyanehhez a kérdéskörhöz tartozik, hogy azokat a városokat és várakat, melyekben bíróság működik, csak lengyeleknek, illetve a sztárosztáknak adományoz el, míg a többi vár esetében fenntartja magának a szabad adományozás jogát. Ugyancsak a várak kérdésköréhez tartozik, hogy az uralkodó rendelkezése értelmében a peres ügyekben a várgrófok és embereik a királyság bírái elé idézhetők, míg a vérbosszú esetének kezelését saját magának és örököseinek tartja fenn.

Külön pontban szabályozza a dokumentum a *descensus* esetét. Itt az uralkodó kijelenti, hogy akaratuk ellenére az ország báróinál, nemeseinél, illetve azok jobbágyainál nem száll meg, és semmilyen jogcímen nem kéri tőlük ezt. Amennyiben azonban a megszállásról lemondani nem tudna, akkor saját költségére teszi.

Végül pedig kijelenti, hogy a bárókat, nemeseket, városokat és mezővárosokat jogaikban megtartja, illetve megállapítja, hogy a jelen oklevéllel a lengyel trón megöröklésére vonatkozó korábbi oklevelek, megállapodások, melyek közte és a lengyelek között jöttek létre, érvényüket vesztik.

A kassai privilégium lehetséges forrásai

Hosszú ideje ad okot polémiára mind a magyar, mind a lengyel kutatók körében a kérdés, hogy milyen forrásból vagy forrásokból táplálkozik a kassai privilégium. A lengyel jogtörténeti iskola mindig is a lengyel jogfejlődés szerves részének tekintette Nagy Lajos 1374. évi kiváltságlevelét, így forrásait is a lengyel alkotmányfejlődésben kereste. E tekintetben kézenfekvő megoldásnak tűnt, hogy Lajos király Kassán kiadott oklevelének forrásait és mintáit nagybátyja, Nagy Kázmér törvényeiben és kiváltságleveleiben keressék.[118] A kutatás elképzelését már csak azért sem lehet eleve elvetni, mert közismert: Nagy Kázmér volt az első olyan lengyel uralkodó, aki ténylegesen törvénykönyveket adott ki, illetve számos privilégiuma ismert: így a lengyelországi zsidóság számára adott statútuma, sórendelete és a halics-volhiniai örmény közösség jogállását szabályozó dokumentumai. A lengyel jogtörténeti kutatás szerint tehát a kassai privilégium ebbe a sorba illeszkedik be, s legfeljebb annyiban tér el az örmények és zsidók kiváltságleveleitől vagy éppen a király sórendeletétől, hogy országos hatályú rendeletként az egész nemességre vonatkozott.[119] A kassai privilégium lengyel eredeztetésével szemben a kutatók egy másik csoportja mindig is a kiváltságlevél magyar jogforrásaira helyezte a hangsúlyt.[120] Ezen álláspont szerint a kassai privilégium közvetlenül az 1355-ben kibocsátott budai kiváltságlevélre vezethető vissza, illetve mindkettőre a Nagy Lajos által 1351-ben részben megújított Aranybulla szelleme hatott, melynek rendelkezései „alkotmányként",[121] „sarkallatos nemesi jogként" bekerültek a lengyel alaptörvények közé, és irányadóvá váltak az egész nemesség számára.

Volt már szó róla a jelen munkában, hogy Divéky Adorján irodalmi működésével köthető össze az a nézet, mely szerint a kassai privilégium a bizonyíték arra, hogy Lajos 1370 után importálta a magyar jogot Krakkóba is. Nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy Divéky elsősorban a cseh és a szlovák jogtörténészek elméletei ellen próbált meg ellenérveket

[118] Balzer 1900. 35–39.; Skwarczeński 1936. 39–40; Bardach 1963. 482.
[119] Skwarczeński 1936. 40.; Bardach 1963. 422.
[120] Pór 1904. 935. Murarik 1938. 191.; Divéky 1942; Dąbrowski 1918. 136–137.; Koranyi 1931. 61.; Santa-pinter 1983. 1–28.; Grodziski 1997. 73–82. Az egyes vélemények ütköztetését összefoglalva l. Kurtyka 2001. 46. 51. jz.
[121] Pór 1904. 935.

keresni. A magyar jog közvetlen hatásának kimutathatósága a Piastok Lengyelországában semlegesíthette azon törekvéseket, melyek igyekeztek eljelentékteleníteni a magyar jog elsődlegességét és jelentőségét a Csehszlovákiának megítélt területeken. A kassai privilégium – már csak kiadásának helye miatt is – nyilván komoly ellenérvként hathatott volna. Mindazonáltal Divéky elképzelései egyúttal érdekes adalékkal szolgálhattak azokhoz a magyar történetírásban elterjedt nézetekhez, amelyek az Aranybulla szellemi eredetét is valamilyen külföldi forrásban keresték. Ezek közül különösen Fest Sándornak a Magna Charta és az Aranybulla közötti összefüggései érdemelnek figyelmet, melyekről több egymást követő tanulmányban értekezett.[122] Nézetei szerint a dinasztikus kapcsolatok szülték meg a szellemi érintkezéseket a magyar és az angol elitek között a 12–13. század fordulóján, melynek következtében a Magna Charta szövegezése ismertté válhatott Magyarországon is. Tételeit a későbbi kutatás annyiban mindenképp megcáfolta, hogy – nem vitatva az érintkezéseket – az Aranybulla keletkezésére gyakorolt angol hatásokat elvetette.[123]

Divéky egy lépéssel még tovább is ment az Aranybulla és Nagy Lajos kassai privilégiumainak tanulmányozása során. A nyilvánvaló dinasztikus érintkezésre alapozva úgy vélte, hogy közvetlen szövegösszefüggések is kimutathatók II. András Aranybullája és a budai, illetve a kassai privilégium között. Divéky négy ponton mutatott rá szövegszerű összefüggésekre Lajosnak a lengyelek számára kiadott két privilégiuma és az Aranybulla között. Így – szerinte – a budai privilégium egyik pontja, amelyben Lajos ígéretet tett arra, hogy trónra lépése esetén nem fog új adókat szedni, valamint nemesi és egyházi birtokokon nem száll meg, szövegezésében emlékeztet az Aranybulla egyik rendelkezésére.[124]

Budai privilégium	Aranybulla
nullas collectas seu exactiones nos et nostri successores, nostri et eorumdem regiminis in predicto regno tempore	Item nullam collectam, nec liberos denarios colligi faciemus.

[122] FEST 1934. 273–289. és 41–63.; FEST 1937. 126.
[123] Összefoglalva l. KMTL 46 (Laszlovszky József–Petrovics István).
[124] DIVÉKY 1942. 6.

exigi faciemus a regnicolis prenotatis,
quas recolende memorie dominus
pater ipsius domini regis aut idem
dominus rex, aliquibus ex causis ultra
consuetam et solitam libertatem ab
eisdem regnicolis, et presertim prelatis
et personis ecclesiasticis euromque
villis, populis seu incolis, nobilibus ac
eorum villis et populis, seu civitatensibus
regni eiusdem cuiuscunque status
et condicionis exigi seu extorqueri
fecissent; sed hiis contenti erimus, que
ipsi solvere consueverunt ab antiquo, vel
que ad cameram regiam seu ius regale
constiterit pertinuisse seu constabit.

Budai privilégium

Item si per regnum illud quocunque
tempore nos procedere contingat,
descensus super prelatos, ecclesias,
monasteria, eorumque populos
supradictos, seu regni antedicti nobiles
et eorum iobagiones, populos, vel
inqulinos, non faciemus contra eorum
voluntatem, nec aliquid occasione
descensus exigi faciemus ab eisdem; quod
si alias pro faciendo descensu divertere
non possemus, extunc pro nostris
sumtibus et pecuniis nos procurari in
victualibus et aliis necessariis faciemus[125]

Aranybulla

Super praedia servientum nec domos,
nec villas descendemus, nisi vocati. Super
populos etiam ecclesiarum ipsorum
nullam penitus collectam faciemus[126]

Ugyancsak kapcsolatot vél felfedezni az Aranybulla 7. pontja és a budai, illetőleg a kassai privilégium között. A nevezett artikulusok arról rendelkeznek, hogy az ország határain kívül vezetett hadjáratokban a király köteles megtéríteni a nemeseknek okozott károkat.[127]

[125] KDW III. 1328. sz.
[126] MT 132.
[127] DIVÉKY 1942. 6–7.

Kassai privilégium	Budai privilégium	Aranybulla
Demum, si nostro et nostrorum successorum regiminis tempore pro aliqua expedicione facienda ultra fines eiusdem regni procedere nos expediat, vel eosdem nobiscum vel sine nobis cum inimicis quibuscunque in eadem expedicione conflictum seu bellum facere et inire contigerit, et aliqui ex ipsis in eodem conflictu capti fuerint et detenti dampnaque parva vel magna perceperint, ipsis in rebus et personis plenariam satisfactionem imendenius.[128]	Caeterum si in nostri et succesorum regiminis tempore, pro aliqua expeditione facienda, ultra fines regni procedere nos contingat et expediat vel eosdem, de damnis, si quae regnicolae ejusdem regni in eadem expeditione nobiscum aut aliquo nostrorum successorum existentes, in nostris aut ipsorum servitiis subierint, plenarie eisdem satisfactionem impendemus et ipsi iidem impendere teneantur[129]	Si autem rex extra regnum exercitum ducere voluerit, servientes cum eo ire non teneantur, nisi pro pecunia ipsius. Et post reversionem judicium exercitus super eos non recipiet. Si vero ex adversa parte exercitus venerit super regnum, omnes universaliter ire teneantur. Item si extra regnum exercitus ducere voluerimus et cum exercitu iverimus, omnes, qui comitatus habent pro pecunia nostra nobiscum ire teneantur.[130]

Végül az Aranybulla 11. pontja és a kassai privilégium között is kapcsolatot látott.[131] Ezen rendelkezések az országos méltóságok betöltését szabályozták:

Kassai privilégium	Aranybulla
Item promittimus, quod tales honores et dignitates, utpote Panatinatus, Castellanatus, Judicia et Succamerariatus officia, et his similia, qui vel quae usque ad vitam conservari consveverunt, aliis quibuspiam hominibus extraneis hospitibus non	Si hospites, videlicet boni homines ad regnum venerint, sine consilio regni ad dignitates non promoveantur.[132]

[128] KDW III, 1709. sz.
[129] KDW III, 1328. sz.
[130] MT I, 134.
[131] Divéky 1942. 7–8.
[132] MT I, 136.

> conferemus, nisi talibus, qui sint regnicolae terrarum ejusdem Regni, in quibus hujusmodi dignitates, vel honores consistunt, quas etiam dignitates et omnia officia ac singula volumus in eorum juribus prout fuerunt tempore Serenissimorum Principum Dominorum Vladislai avi, et Casimiri avenculi nostrorum Regnum Poloniae conservare plenarie.[133]

Divéky ezen felül több további analógiát írt le az Aranybulla és a lengyel jog között, mint például az 1422-es czerwiński priviégium, amely – szerinte ismét csak – az Aranybulla hatására kimondta, hogy nemest ítélet nélkül nem lehet elfogni,[134] illetve ugyancsak az Aranybullának tudja be az ellenállási jog 1501-es lengyelorsazági megjelenését is.[135]

Úgy vélem, abban a kérdésben, hogy Nagy Lajos lengyel királyként kibocsátott *egyetlen* kiváltságlevele milyen pontos forrásokra vezethető vissza, némi óvatossággal kell eljárnunk. Elsősorban le kell szögezni: amennyiben a fent idézett elmélet mentén kívánjuk vizsgálat alá vonni annak kérdését, hogy milyen forrásokra vezethető vissza az 1374-es kassai privilégium, természetesen ez utóbbit kell tekintenünk azon dokumentumnak, amelynek hordoznia kell a magyar jogból átvett elemeket. Így figyelmen kívül kell hagyni mind a 15., mind pedig a 16. század eleji fejleményeket. Másrészről nem kevesebb figyelmet érdemel annak megállapítása, hogy pontosan milyen magyar forrásból történhetett az átvétel. Divéky és Dąbrowski magát az általuk nemesi alkotmánynak tekintett Aranybullát jelölték meg a lengyel törvényekbe bekerült magyar jog forrásaként. Erről a kutatás már régebben megállapította, hogy ellentétben azokkal a törekvésekkel, amelyek az 1222. évi dekrétum gyökereit külföldi mintákban keresték, egész léte az Imre és II. András kori magyar belpolitikai viszályokban gyökerezik,[136] és szervesen illeszkedik abba a törvénykezési hullámba, amely az 1215. évi IV. Lateráni zsinat után az egyes országok világi jogát római-kánonjogi terminológiával

[133] KDW III, 1709. sz.
[134] DIVÉKY 1942. 11.
[135] DIVÉKY 1942. 13.
[136] Vö. KRISTÓ 1976. 62–65.

írta le. A kutatás sikerrel tisztázta III. Honorius pápa bullái és az első Aranybulla közötti kapcsolatot.[137] Emellett a II. András kori Aranybulla 31 cikkelyéből 11 a királyi szerviensek helyzetével foglalkozott, s kiváltságaikat e tizenegy szakaszból tíz tartalmazta.[138] A király szolgái – ahogy a magyar történetírás többszörösen is rámutatott – ekkor még „afféle zajongó tömegként" adtak nyomatékot követeléseiknek.[139] Az Aranybulla már 1231-ben megújításra szorult. Ennek során az első Aranybulla harmincegy cikkelyéből tizenkettő már egyáltalán nem került át az új dekrétumba, az átvettek tartalma is megváltozott, illetve új követelések is belekerültek. 1267-ben került sor az Aranybulla ismételt megújítására. Ez utóbbi dekrétumban már keverednek a régebbi Aranybullákban megfigyelhető követelések, és az 1267 körül megfigyelhető aktuális belpolitikai problémákra (IV. Béla tatárjárás utáni politikájára) adott válaszok,[140] illetve megértéséhez mindenképp Béla király és fiának egyre inkább eszkalálódó konfliktusa részleteinek ismerete szükséges.[141]

Vélelmezhető tehát, hogy ellentétben a régebbi lengyel és magyar kutatás egy irányzatának felfogásával, nem valószínű, hogy II. András Aranybullája lebegett volna a lengyel nemesség szeme előtt Lajos királlyal folytatott huzavonáik során. Kétségtelen tény azonban, hogy Divéky Adorjánnak annyiban mindenképp igaza volt, hogy bizonyos formális egyezések tényleg kimutathatók a kassai illetve budai privilégium, valamint II. András Aranybullája között. Amennyiben az átvétel alapjának az első magyar–lengyel perszonális unió tényét tekintem, akkor nyilvánvalóan Nagy Lajos 1351. évi törvényeiből kell kiindulnunk. Nem szorul külön részletes bemutatásra, hogy Lajos 1351-ben, feltehetően a nápolyi kudarcok hatására országgyűlést tartott, és azon elsőként a magyar királyok közül megerősítette II. András 1222. évi Aranybulláját. A megerősítés mindazonáltal nem volt teljeskörű: a birtokokkal való szabad rendelkezést megszüntette,[142] valamint az Aranybulla megújítása mellett új rendelkezéseket tartalmazott: így a kilenced beszedésének kötelezettségét, az egy és ugyanazon nemesség elvét, valamint a jobbágyokkal

---

[137] BÓNIS 1974. 24–31.

[138] Az Aranybulla kérdésköréhez átfogóan l.: ZSOLDOS 2011. 1–38.

[139] KARÁCSONYI 1899. 7.; SZŰCS 1984. 342.

[140] SZŰCS 1984. 343–344.

[141] ZSOLDOS 2007. 803–842.

[142] KMTL 56 (Petrovics István).

kapcsolatos rendelkezéseket, így a nemesség birtokainak a nagybirtokkal szembeni megvédését,[143] valamint a jobbágyság szabad költözésének biztosítását.[144] Ebből viszont az következik, hogy az 1351. évi magyarországi törvénykezés középpontjában – Nagy Lajos életműveként – nem maga az Aranybulla megújítása áll, hanem sokkal inkább a király által bevezetett új intézkedések.

Ellentétben az Aranybulla tartalmi mondanivalójával és a Nagy Lajos kori törvények lényegével, a kassai privilégium gyújtópontjában – ahogy ezt a történeti irodalom egésze tényként kezeli – a trónöröklés kérdése áll. A lengyel trón Nagy Lajos halála utáni időszakra szóló betöltésének feltételeit 1374 előtt a budai privilégium szabályozta.[145] E dokumentum kibocsátására azért került sor, mert Nagy Kázmér 1351-ben, a litvánok ellen viselt egyik hadjárata során súlyosan megbetegedett, és így hirtelen akuttá vált a trónöröklés kérdése.[146] 1355-ben egy négyfős testület jelent meg Budán, ahol Nagy Lajos írásba foglalta, hogy amennyiben megörökölné a lengyel trónt, milyen intézkedéseket tesz majd lengyel királyként.[147] A budai és a kassai privilégium a következő eltérésekkel szabályozza a lengyel trón jövőbeli betöltését:

Budai privilégium	Kassai privilégium	Aranybulla
Demum, si quod absit nos aut dominum Iohannem ducem, nepotem nostrum, absque herede masculini sexus decedere contingat, extunc omnia pacta, concenciones, disposiciones, ordinaciones, iuramenta fidelitatis et homagii ac obligamina quelibet, confecta super sacramento regni Polonie	[...] demum baronum, militum, nobilium et aliorum omnium consensu et voluntate accedente, filias nostras, non extante prole masculina, sibi in dominos et heredes regni predicti benivole acceptaverunt, quas fieri nostros successores et coronam regni Polonie ipsas volunt et voluerunt	–

[143] SZABÓ 1976. 132.
[144] SZABÓ 1976a. 160
[145] KDW III, 1328. sz.
[146] DZIEJE POLSKI II, 76.; DĄBROWSKI 1922. 13.; KNOLL 1986. 108–110.
[147] GRODECKI 1971. 507–508.; WYROZUMSKI 1982. 207.

supradicti, que nos aut nostros et ipsius heredes contingebant, eo ipso annulentur, irretentur et viribus maneant caritura, nec alii successores nostri, preterquam heredes memorati horum pactorum occasione aliquid iuris in eodem valeant ulterius vendicare; sed regnicole ipsius regni Polonie super ipsis liberi sint penitus et exempti ac per omnia expediti.[148]

obtinere. Tamen in eo casu, quo filium vel filios divina nobis providente clemencia habuerimus, unum ex eisdem masculum, illis autem deficientibus, unam ex nostris filiabus nunc natis et extantibus ac in futurum nascituris, quem vel quam nos vel excellentissime domine regine, mater et consors nostre carissime, ipsis assignabimus et assignabunt, illum vel illam habeant pro herede, prout eisdem per barones, nobiles, proceres, civitatenses et singulos inhabitantes regni Polonie fit et facta est de nostra voluntate obligacio homagialis, tanquam vero principi et nostro successori.[149]

A trónöröklés kérdése tehát mint politikai kérdés közvetlenül a budai kiváltságlevél alapján került be a kassai privilégiumba. Tartalma természetesen megváltozott, hiszen – ahogy ezt a továbbiakban részletesen bemutatom – a kassai privilégium rendelkezéseinek lényege éppen az 1355-ös feltételek megváltoztatása. Nem mutatható ki azonban semmiféle átvétel a korabeli magyar törvényekből.

A kassai privilégium következő lényeges és autentikus pontja az adókérdés. Mint láthattuk, Divéky elmélete szerint maga az adó problematikája a magyar törvényekből került át a lengyel jogba. Azonban – amellett, hogy a jeles tudós csak az Aranybullát, illetve a budai privilégiumot vette figyelembe, a kassait már nem – mindenképpen meg kell jegyezni, hogy maga a Divéky által idézett szövegrészletek között is óriási tartal-

[148] KDW III, 1328. sz.
[149] KDW III, 1709. sz.

mi különbségek vannak. A budai privilégium összesen annyit mond ki, hogy a király nem fog *ultra consuetam et solitam libertatem* adókat szedni. Ehhez képest történt változás a kassai privilégiumban, ahol – és erre természetesen ugyancsak kitérek a következőkben – pontosan nevesítik a fizetendő, és a nem fizetendő adó mértékét. Így nézetem szerint a lényeg ebben a kérdésben maga a budai privilégium 1374-es megváltoztatása.

Budai privilégium

[...] nullas collectas seu exactiones nos et nostri successores, nostri et eorumdem regiminis in predicto regno tempore exigi faciemus a regnicolis prenotatis, quas recolende memorie dominus pater ipsius domini regis aut idem dominus rex, aliquibus ex causis ultra consuetam et solitam libertatem ab eisdem regnicolis, et presertim prelatis et personis ecclesiasticis euromque villis, populis seu incolis, nobilibus ac eorum villis et populis, seu civitatensibus regni eiusdem cuiuscunque status et condicionis exigi seu extorqueri fecissent; sed hiis contenti erimus, que ipsi solvere consueverunt ab antiquo, vel que ad cameram regiam seu ius regale constiterit pertinuisse seu constabit.[150]

Kassai privilégium

[...] civitates, castra, possessiones, oppida et villas, incolas villarum tocius regni Polonie inhabitantes ipsorum baronum et nobilium omnium absolvimus, liberamus et eximimus ab omnibus et singulis collectis, dacionibus, contribucionibus, exactionibus sive tributis, tam generalibus quam specialibus, quocunque nomine censeantur, et ab omnibus serviciis, laboribus, vexacionibus, angariis et preangariis in rebus et personis commitendis, pure et simpliciter solutos et absolutos esse volumus et exemptos; sed hiis tantum volumus esse contenti, quod duo grosso usualis monetae in dicto regno currentis, quorum quadraginta octo marcam Polonicalem facient, de quolibet manso vel sorte locatis et possessis, singulis annis nobis et nostris successoribus in festo beati Martini confessoris in signum summi dominii et recognicionem corone regni Polonie exsolvantur.[151]

Hasonlóan problematikus nézetem szerint a nemesség kötelezettségeinek körülírása a háborúk esetén. Itt – Divéky elméletének értelmében – ismét egy átvételnek kellett volna következnie a magyar törvényekből.

[150] KDW III, 1328. sz.
[151] KDW III, 1709. sz.

Azonban ismét különbséget fedezhetünk fel a magyar és a lengyel vonatkozású forráshelyek között. Míg a budai és belőle következően a kassai privilégium csak a külföldre vezetett háborúkról tesz említést, és középpontjában az e háborúk folyamán okozott károk *(in rebus et personis)* megtérítése áll, addig a magyar törvények különválasztva kezelik a belföldi és a külföldi expedíciók ügyét, azonban kártérítésről szó sem esik. Emellett ugyancsak lényeges különbségnek tartom, hogy kikről szólnak az említett szövegrészletek. A budai és a kassai privilégium általánosságban fogalmaz *(regnicolae)*, míg a Divéky által idézett magyar törvények csak a szervienseket említik, illetve azokat, *qui comitatus habent*.

Ugyancsak inkább a különbségeket látom jellemzőbbnek a hasonló vonásoknál az országos méltóságok betöltését szabályzó passzus esetében. A magyar törvények általában arról beszélnek, hogy az ország tanácsának beleegyezése nélkül az országba érkezőket ne emeljék méltóságokba. Ehhez képest a kassai privilégium két rendelkezést tartalmaz. Egyrészről kimondja, hogy azokat a méltóságokat, amelyeket élethosszig tartanak, így a bírói, várnagyi, vajda, kamarási és alkamarási tisztségeket nem adja külhoniaknak, csak olyanoknak, akik az ország azon területeiről származnak, ahol e hivatalok működnek, másrészről megtartja e méltóságokat a Łokietek Ulászló és a Nagy Kázmér korában élvezett jogaikban.

Emellett a kassai privilégium számos olyan rendelkezést tartalmaz, amelyek csak és kizárólag ebben a dokumentumban olvashatók: a várak építésének kötelezettsége, bizonyos bírósági joghatósági ügyek. Mindent összevetve úgy vélem, hogy amennyiben a dokumentumok szövegezése alapján keresünk tartalmi összefüggéseket a lengyel és a magyar rendelkezések között, ilyeneket csak a *descensus* megszüntetése kapcsán látunk. A *descensus* azonban csak a kassai kiváltságlevél egyik mellékes kérdéseként jelenik meg.

Összefoglalva kijelenthető, hogy a kassai privilégiumot sem a korábbi lengyel királyok és fejedelmek, sem pedig a magyar uralkodók régebbi dekrétumaiból vagy privilégiumaiból nem lehet levezetni. A Divéky által felhozott szövegszerű hasonlóságok vagy csak lényegtelen kérdéseket érintenek, vagy pedig csak felületes tartalmi egyezéseket tartalmaznak. Így joggal jelenthető ki, hogy a dokumentumnak egyetlen igazi előképe van, jelesül Nagy Lajos 1355-ben kiadott budai kiváltságlevele. Az 1374. évi kassai kiváltságlevél valamennyi lényeges intézkedését az 1355-ös oklevél passzusainak helyben hagyásával, vagy megváltoztatásával bo-

csátották ki. Így a trónöröklés, az adókivetés, a külföldi háborúk szabályozása mind a Budán kiadott privilégiumra vezethető vissza. A kassai privilégiumba foglalt további, a budai kiváltságlevélben nem szereplő intézkedések pedig egész egyszerűen az 1355 és 1374 között megváltozott lengyel belpolitikai helyzetet tükrözik vissza.

A kassai privilégium „műfaja"

A dokumentum forrásai után tüzetesebb vizsgálat alá kell vonni jellegét is. Fontos ismét hangsúlyozni, miszerint a történetírás a kassai privilégiumot általános érvényű, a nemesség számára kiadott rendi dokumentumnak, egyfajta alkotmánynak tekinti, melyet a rendek, elsősorban a nemesség, a királlyal szemben harcolt ki magának.[152] Dąbrowski szerint Nagy Kázmér korára már kialakultak a rendek Lengyelországban, és csupán egy általános érvényű kiváltságlevélre volt szükségük, amely megerősítette volna őket jogaikban.[153] Így a történeti irodalom ezen iránya abból indult ki, hogy mind Nagy Lajos 1351. évi törvényei, mind pedig lengyelországi uralmához köthető dokumentumai a nemesség egységes renddé kovácsolódásának állomását jelentik. Ezek a vélemények legutóbb ismét megerősítést nyertek. Az újabb, nemzetközi történetírás úgy véli, hogy a 13. századi hasonló jellegű dokumentumok egy közös ősre, nevezetesen IV. Károly császár 1356-ban kiadott ún. német aranybullájára vezethetők vissza, mely Európa első „alaptörvényeként" szabályozta a dinasztiák és a társadalmak viszonyát.[154]

Ennek az általános és – tegyük hozzá – igencsak általánosító képnek azonban mindenképp ellentmond néhány körülmény. Az egyik ellenérv a magyar jogtörténeti kutatás által már a 19. század óta vizsgált probléma, nevezetesen, hogy mi tekinthető jogtörténeti szempontból privilégiumnak és mi dekrétumnak. Ennek szellemében jegyezte meg már Timon Ákos, hogy a 13. századi törvények olyan szabadságlevelek, amelyek

[152] DĄBROWSKI 1918. 282.; ŁOWMIAŃSKI 555.; BARDACH 1963. 365.; GÓRSKI 1968. 23.; SAMSONOWICZ 1990. 93. Olyan rendi kiváltságokat rögzítő dokumentumnak véli GAWĘDA 1966. 142., amely csak egy rendet, nevezetesen a nemességet érintett.
[153] DĄBROWSKI 1918. 289.
[154] BORGOLTE 2009. 599–618.

„a többi privilégiumtól csak tartalmukra nézve különböznek."[155] Bónis György szerint „a feltörekvő új társadalmi rétegek, a királyi serviensek igényeit elégíti ki az Aranybulla három kiadása, s ez a decretum már nem a szentistváni értelemben vett törvény, hanem éppen olyan szabadságlevél, mint az egyeseknek vagy városi közösségeknek adott privilégiumok".[156] Holub József szerint az 1222. évi Aranybulla formáját tekintve királyi kiváltságlevél, „de minthogy a királlyal folytatott tárgyalások után jött létre", szerződésnek tekintendő, törvény jellege pedig csak annyiban van, hogy a királyi akaratnyilvánítást juttatja kifejezésre.[157] Egy másik álláspont szerint vita tárgyát képezheti, hogy dekrétumnak vagy kiváltságlevélnek tekintjük-e a 13. századi Aranybullákat, tartalmilag azonban a bennük foglalt jogbiztosítás miatt törvénynek tekintendők,[158] formájukat tekintve viszont semmiben nem különböznek a kiváltságlevelektől.[159]

A tartalmi különbségtétel mellett a kutatás más szempontból is különbséget tesz a dekrétumok és a privilégiumok között. Bónis György és Eckhart Ferenc szerint abban az esetben, ha a király „egyesek vagy közületek jogait rendezi", akkor *ius singulare*t alkot, és ez privilégiumnak tekinthető, míg a dekrétumok általános, egy egész közösségre kiterjedő szabályokat tartalmaznak,[160] illetve Eckhart egyenlő értékű jogforrásnak tekintette a dekrétumokat és a privilégiumokat.[161] Ugyancsak az általános és egyedi szabályozást tekinti a dekrétum és a privilégium közötti különbség alapjának Csizmadia Andor.[162] Ezzel szemben áll egy másik vélekedés, mely szerint minden olyan dekrétum és privilégium, amely kötelező magatartásszabályokat állapít meg, a király által kibocsátott rendszabálynak, *lex*nek tekintendő,[163] azaz e nézet a tartalom minőségét tekinti mérvadónak a kérdésben.

A kutatás e kérdéskörben tett megállapításait figyelembe véve úgy gondolom, hogy a kassai és a közvetlen forrásának tekintett budai pri-

[155] TIMON 1918.303.
[156] BÓNIS 1942. 131.
[157] HOLUB 1944. 90.
[158] CSIZMADIA–KOVÁCS–ASZTALOS 1985. 75.
[159] CSIZMADIA–KOVÁCS–ASZTALOS 1985. 142.
[160] BÓNIS 1942a. 53.; ECKHART 1946a. 187.
[161] ECKHART 1946a. 187.
[162] CSIZMADIA–KOVÁCS–ASZTALOS 1985. 76.
[163] BÉLI 1999, 26–27.; BÉLI 2000, 44.

vilégium esetében e fenti kritériumok mentén kell továbbhaladni, azaz meg kell állapítani, miszerint egyedi vagy általános szabályokat tartalmaznak-e, valamint hogy kinek az akaratát tükrözik.

A kutatás már korábban állást foglalt abban a kérdésben, hogy milyen személyi hatálya volt a kassai privilégiumnak, és megállapította, hogy míg a budai privilégiumban a nemességen kívül az egyház is megjelenik, addig 1374-re csak egy rend, a nemesség áll szemben (a dokumentumban) a királlyal.[164] Kétségtelen, hogy amíg a budai privilégium kiadatására Magyarországra érkezett négyfős küldöttség „Lengyelország összes országlakosa részéről"[165] jár el a magyar király udvarában, addig a kassai privilégium egyértelműen a nemességet említi az oklevél címzettjeként.[166] Így látszólag az 1374-es oklevél a társadalom szűkebb rétege számára készült. Ennek viszont valamennyire ellentmond az a tény, hogy Lajos nyilatkozata szerint a „bárók, nemesek és mindenki más egyetértésével és akaratából" teszi örökösövé valamelyik lányát.[167] Még árnyaltabbá válik a kép azonban a privilégium adóüggyel foglalkozó részében. A történeti irodalomban elfogadott értelmezés szerint az adóval kapcsolatos rendelkezés a nemesség birtokait érintette. Maga a dokumentum erre vonatkozó szövegezése azonban felvet néhány kérdést. A kassai privilégium ránkmaradt egyetlen eredeti példányában egy hosszabb felsorolást találunk arra vonatkozóan, hogy kiket érint az adószabályozás. E felsorolás egy része *(civitates, castra, possessiones, oppida et villas)* településfajtákat említ, illetve a *possessiones* kapcsán a birtokokat, értelmezésével kapcsolatban nézetem szerint nem merülhet fel semmilyen dilemma. Némileg problematikusabb azonban a mondat következő része: itt az oklevél *incolas villarum tocius regni Polonie inhabitantes ipsorum baronum et nobilium omnium*ként adja meg a felmentendők további körét. Valószínűsíthető, hogy ott egyrészről Len-

[164] Vö. Skwarczeński 1936. 33.; Gawęda 1966. 144.

[165] KDW III, 1328. sz.: „ex parte universorum regnicolarum regni Polonie".

[166] KDW III, 1709. sz.: „Et quia predicti regni nobiles affectum ad nos habentes specialem, quod eciam prolem nostram femineam veluti masculinam eis in principem et dominum ut predicitur acceptaverunt, ideo, ob merita fideliaque servicia facta et voluntates unjiversitatis ipsorum, que nobis et nostris pueris utriusque sexus facto fideli homagyo prestiterunt et in posterum loco et tempore fidelia servicia sunt parati dante Domino exhibere".

[167] KDW III, 1709. sz.: „baronum militum nobilium et aliorum omnium consensu et voluntate".

gyelország összes falvának lakosait, másrészről valamennyi báró és nemes lakóit (*inhabitantes*) érintette a rendelkezés. Mindemellett úgy vélem, hogy a szövegrészletben szereplő *civitates* kifejezés az önkormányzattal rendelkező szabad városokat jelenti. Így nézetem szerint a kassai privilégium adóval kapcsolatos része egy jóval szélesebb kör számára állapít meg szabályokat. Ugyanennek a rendelkezésnek a második fele azonban egyrészről királyi akaratot fejez ki (*sed hiis tantum volumus esse contenti),* maga az évi két garas értékű adó megjelölése viszont minden jobbágytelekre és birtokra érvényes (*de quolibet manso vel sorte locatis et possessis*).

Csak a nemességre vonatkozik a privilégium hadbavonulást szabályozó része, de a várak karbantartásának szabályozása speciálisan csak az érintettekre (*burgravius seu possessor et conservator*), illetve azokra vonatkozik, akik ott élnek, ahol a várak találhatók (*homines illorum districtuum, ubi ipsa castra sita existunt*). Ugyancsak speciális rendelkezést tartalmaz a dokumentumnak a méltóságok betöltését szabályozó része is, csak olyan személyekre vonatkozik, akik az ország azon tartományaiból származnak, ahol e méltóságok illetve hivatalok működnek.

Szintén egyedi az érintettek köre az oklevél következő pontjában: a várak eladományozásának ügye egyrészről egy tilalmat tartalmaz, felsorolva azokat a várakat, amelyeket az uralkodó nem adományozhat el.

A *descensus* szabályozása ügyében az érintettek kétségkívül ismét a birtokkal rendelkező nemesség, illetve jobbágyai.

Végezetül teljesen más irányba mutat az oklevél ama kitétele, melyben Lajos király ígéretet tesz arra, hogy semmilyen mértékben nem csökkenti Lengyelország területét, hanem sértetlenül megőrzi azt (*ipsam coronam regni Polonie salvam et integram ac illibatam conservare, et nullas terras vel partes earum ab ipsa alienare vel minuere, sed eam augere et recuperare, veluti in coronacione nostra sumus et fuimus obligati nostris iuramentis*).

E felsorolás alapján kijelenthető, hogy némi felülvizsgálatra szorul az a nézet, mely szerint az 1374-ben kibocsátott dokumentum csak a nemességre vonatkozott volna. Részben igaz e megállapítás, hiszen a trónöröklés esetében az uralkodó egyértelműen a nemességről beszél, és ugyancsak a nemességet érinti a *descensus* és a hadjáratok szabályzása. Nem ennyire egyértelmű azonban a kép az adóügy, a várak építése és az országos méltóságok betöltése esetében. Az adó szabályzása tekintetében nézetem szerint a birtokoklás tényét veszi figyelembe a privilégium, azaz a makacskodó egyház kivételével a birtokkal rendelkezőket (így a városokat is) érinti.

A másik ellenérv azzal szemben, hogy a kassai privilégium a nemesség számára adott alkotmány lett volna, melynek mintáját a magyar jogfejlődésből vették volna át, a következőkben fogalmazható meg. A kassai privilégium keletkezési körülményeivel kapcsolatban Karol Potkański alapozta meg a történetírásban igen erősen meggyökerezett nézetet, hogy az 1374. évi megállapodás a „lengyel nemzet" és Nagy Lajos között folytatott hosszabb alkufolyamat végeredményeként született meg. Eszerint a Lajos helyett gyakorlatilag Krakkóban uralkodó anyja már 1372-ben nekilátott meggyőzni a lengyel eliteket arról, hogy egyezzenek bele Lajos valamelyik lányának trónöröklésébe. A meggyőzés azért volt szükséges, mert Lajos szeme előtt csak egy cél lebegett: lányai trónöröklésének biztosítása, amiért szinte bármire hajlandó lett volna. Az első tárgyalásra Kassán került sor 1373-ban, ahol azonban az egyház és a nemesség jó részének ellenállása miatt semmilyen eredmény nem született, így 1374-re sikerült csak megegyezésre jutni, ezúttal azonban már az egyház részvétele nélkül, melyet csak 1379 után, illetve 1381-ben sikerült bevonni a király és a nemzet közötti megállapodásba.[168]

Ezzel szemben Jacek Stanisław Matuszewski fejtett ki ellenvéleményt. Nézete szerint semmi nem igazolja, hogy a kassai privilégium megszületése előtt lettek volna korábbi tárgyalások a király és a lengyelek között.[169] Ez utóbbi nézetek helyessége azzal is igazolható, hogy sem Czarnkowi János, sem egyéb kútfő nem nyilatkozik arról, hogy 1374 előtt lettek volna valamiféle tárgyalások Nagy Lajos és a lengyelek között. Így valószínű, hogy nem alkufolyamat során, hanem egy találkozón, nevezetesen 1374-ben született meg a megállapodás a király és az elitek között.

A kassai privilégium általános és rendi jogokat felmutató jellegével szemben további érvek is felhozhatók. Miként történetírásunk általában is vallja, a korai rendiség eszmerendszere és intézményei az Európban tapasztalható hasonló fejleményekkel szinte egyidőben Magyarországon is megjelentek.[170] Ugyancsak közhely, hogy ez a rendi fejlődés Károly Róbert uralma alatt, a tartományúri hatalom leverését követően megrekedt, a magyar történelemben legközelebb a 15. század közepén játszott szerepet.[171]

---

[168] POTKAŃSKI 1900. 254.; DĄBROWSKI 1914. 411.; DĄBROWSKI 1918. 221.; DZIEJE POLSKI II, 171.; MOSZCZEŃSKA 1925. 100.; KYRIK 1992. 64.
[169] MATUSZEWSKI 1993. 47–58.
[170] Pl. GERICS 1987. 311.; KMTL 574 (Zsoldos Attila).
[171] GERICS 1987. 311.

Nem volt ez másképp a Piast-kor Lengyelországában sem. Mind Łokietek Ulászló, mind Nagy Kázmér uralma inkább arra szolgál bizonyítékként, hogy a királyi hatalom túlsúlya egészen a Jagellók megjelenéséig töretlenül fennmaradt. A nemesség csak a 15. század elejétől volt képes tárgyalással vagy erőszakkal kikényszeríteni, hogy az uralkodók biztosítsák bizonyos jogaikat. Jól példázza ezt az úgynevezett Czerwiński privilégium.[172] Ezt az oklevelet az éppen a Német Lovagrend ellen háborúba indult lengyel nemesség kényszerítette ki az uralkodóból, méghozzá úgy, hogy a hadjáratba vonulás alatt Czerwińsknél megálltak, s kijelentették: addig nem indulnak tovább, ameddig a király nem törvénykezik, és nem bocsát ki számukra egy kiváltságlevelet.[173] E helyen, eltekintve a Jagelló Ulászló által kiállított kiváltságlevél részleteitől, általánosságban megállapítható, hogy tartalmi elemei nagyban eltérnek a kassai privilégium rendelkezéseitől, s inkább az uralkodó hatalmát korlátozzák.[174] Az oklevél nyolc pontja általános korlátozásokat fogalmaz meg az uralkodó számára.

A kassai privilégium rendi jogokat rögzítő, tárgyalások során kiharcolt jellegével szemben utolsó érvként hozható fel történetírásunk egyik újabb megfigyelése, melynek alapján komoly érvek merültek fel amellett, hogy már az eredeti, II. András által kiállított Aranybulla is inkább II. András király akaratát tükrözte, mintsem valamiféle rendi jogokat.[175]

Mindennek alapján óvatosan megkockáztatható, miszerint kevés a valószínűsége annak, hogy a kassai privilégium általános, a király és a rendek, de különösen a nemesség tárgyalásain kikristályosodott jogbiztosító dokumentum lenne, sokkal valószínűbb ugyanis, hogy Lajos akaratát és politikai céljait tükrözi.

Források és szakirodalom: köztes mérleg

A források bemutatása után egyfajta összefoglalásként szembe kell állítanunk a történeti kutatás nézőpontját a kútfőkből levonható következtetésekkel. Mint láthattuk, az 1370–1382 közötti korszak meglehetősen ked-

[172] VolLeg I, 36–38.

[173] Dzieje Polski II, 315–316.

[174] VolLeg I. 36.: „a modo et in antea nunquam absque consilio, suasu et consensu, et annuentia speciali Praelatorum et Baronum Regni nostri".

[175] Zsoldos 2011. 1–38.

vezőtlen színben tűnik fel a történeti irodalomban. Ennek oka nyilvánvaló: a lengyel nemzeti történetírás Nagy Kázmér fénykora után kudarcként élte meg „Magyar Lajos" tizenkét éves uralmát. Függetlenül a különböző korok különböző felhangjaitól, az ítélet minden esetben egyértelmű: Lajos krakkói korszaka káros, Lengyelország szempontjából kimondottan hátrányos jelenségeket eredményezett. Mindez azonban egyáltalán nincs összhangban a források nyújtotta képpel. A kérdéssel foglalkozó irodalom megközelítésében az első számú kútfő még mindig az elfogult, személyes sikertelenségét közügyként ábrázoló Czarnkowi János, illetve az őt az újkori történetírásba „átsegítő" Jan Długosz. E megközelítésben csak másodlagos szerephez jut Nagy Lajos nézetem szerint egyetlen, Lengyelország számára véghezvitt autentikus politikai műve, a kassai privilégium, amelyet a jelen munkában Nagy Lajos egyetlen lengyel törvényének tekintek, hiszen a vele kapcsolatos információkat is Czarnkowi János interpretációja alapján szokás értelmezni. Úgy vélem, ezzel a megközelítéssel éppen a lényeg, Lajos politikai műve sikkad el. Ezért a jelen munkában szükségesnek tűnik, hogy megfordítsuk a források sorrendiségét. Első helyre teszem, és legfontosabbnak tekintem Lajos politikai művét, a kassai privilégiumot, illetve annak forrását, az 1355-ös budai kiváltságlevelet. E megközelítésből következik, hogy a továbbiakban elsősorban Lajos és lengyel alattvalóinak viszonyát kell részletesebb vizsgálatnak alávetni, melyet elsősorban a kassai privilégium vonatkozó részeiből lehet levezetni. Ezek a trónöröklés, az adókérdés, a birtokadományok ügye, az országos méltóságok betöltésének rendje, valamint a – csak a budai privilégiumban fennmaradt – birtokrestitúciók problémája.

A trónöröklés

A lengyel államfejlődés egyik leginkább vitatott kérdése a királyság kezdetének meghatározása. A történetírói hagyomány a 12. század második negyedében alkotott Anonymus Gallusnak, a lengyel ősgeszta máig ismeretlen szerzőjének köszönhetően sokáig III. Ottó császár (997–1002) 1000. évi gnieznói utazásával kötötte össze a királyság kezdeteit. Ezzel szemben tény, hogy az első lengyel király, Bátor Bolesław (992–1025) – ellentétben kortársával, Szent Istvánnal – nem kapott koronát sem 1000-ben, sem pedig később. Így kénytelen volt halála előtt, 1025-ben saját magát megkoronáztatni, amit a gnieznói érsek végzett el egy máig ismeretlen koronával.[176] Egészen 1138-ig ez a koronázás jelentette a jogalapot a hasonló aktusokra, annak ellenére is, hogy törvényességét már a kortársak is kétségbe vonták.[177] Közvetlenül Bolesław 1025-ben bekövetkezett halála után királlyá koronázták fiát, II. Mieszkót. Az aktus jogalapja csak az 1024-es első királykoronázás lehetett. Uralkodásáról keveset tudunk, sem külső, sem belső forrásaink nem szolgálnak kielégítő információkkal korszakáról, azonban az irodalom az ő idejére teszi a korai Piast-monarchia összeomlását,[178] amely az 1033-ban létrejött merseburgi békével fejeződött be, ahol Mieszkónak vissza kellett adnia a királyi felségjelvényeket Konrád császárnak.[179] Egy, a forrásokban csak nagyon felületesen említett pogánylázadás, valamint egy cseh támadás után tudott trónra lépni Megújító Kázmér, aki ugyancsak fejedelemként uralkodott. Halála után fia, Merész Bolesław (1058–1079) került a trónra. Uralma leg-

---

[176] Dzieje Polski I. 99–100..; Wyrozumski 1979. 127–128.; Samsonowicz 1990. 24.
[177] AnnMagd 169: „Bolizlavo dux Polonie obitu Henrici imperatoris comperto, elatus animo, superbiae veneno perfunditur, adeo ut uncto inponi sibi coronam tenere sit usurpatus."; Wipo 31–32.: „Eodem anno quem supra notavimus Bolizlaus Sclavigena, dux Bolanorum, insignia regalia et regium nomen in iniuriam regis Chuonradi sibi aptavit".
[178] Változásként jellemzi Labuda 1992. 195.; összeomlásként, lehanyatlásként Lang 1974. 638.
[179] Dzieje Polski I. 109.; Davies 1992. 70. A merseburgi békével kapcsolatban l. Boshof 1994. 171.

nagyobb eredménye, hogy 1076 végén sikerült királlyá koronáztatnia magát, így időlegesen Lengyelország ismét királysággá vált.[180] Merész Bolesław uralmát azonban nem sokkal később testvére, Ulászló Herman (1079–1102) megdöntötte.[181] Ő életében már nem tudta megszerezni a koronát és a vele járó királyi méltóságot. Fia, Bolesław pedig egészen az 1135-ös, a birodalommal szembeni végleges vereségéig a *regnum*, azaz a Bátor Bolesław korabeli királyság visszaállításán fáradozott. Ez a birodalommal szemben elszenvedett 1135-ös vereség után lehetetlenné vált, így 1138-ban híres végrendeletében felosztotta az országot fiai között. E megosztási elv értelmében a Piast-dinasztia különböző tagjai a *ius ducale*, a fejedelmi jog alapján uralkodtak Lengyelország különböző tartományaiban: Kis- és Nagy-Lengyelországban, Mazóviában, Kujáviában, a cseh fennhatóság kezdetéig Szilézia egyes fejedelemségeiben, valamint Nyugat-Pomerániában.[182]

A trónöröklés és a hatalomgyakorlás tekintetében 1320-ban történtek mélyreható változások, amikor Łokietek Ulászló, megszerezvén a krakkói részfejedelemséget, hosszú idő után ismét királlyá koronáztatta magát és hozzáfogott az ország egyesítéséhez. Az ő személyét – és így az őt követő Nagy Kázmérét is – a koronázás folytán megkérdőjelezhetetlen tekintély övezte.[183] Az 1320 után kialakult, a primogenitúrán alapuló trónöröklési rend azonban veszélybe került. Nagy Kázmért még trónra lépése előtt eljegyezték Luxemburgi (Vak) János Jutta nevű lányával.[184] Azonban a házasságkötés elmaradt, mert Jutta végül a sorban hatodik kérőjéhez, Jó János normandiai herceghez ment feleségül. 1320 körül Kázmér ismét eljegyzést kötött, ezúttal Frigyes osztrák herceg lányával, ám a házassági terv már 1322-ben hajótörést szenvedett, amikor Kázmér többek között a litván–lengyel politikai konfliktusok enyhítése érdekében is feleségül vette Giedimin litván fejedelem Aldona nevű lányát, aki megkeresztelkedése után az Anna nevet vette fel.[185] Tőle két lánya született az uralkodónak. Aldona-Anna 1339 körüli halála után Kázmér ismét megnősült, ezúttal a hesseni fejedelem Adelhaid nevű lányát vette el. A házasság nem

[180] DZIEJE POLSKI I, 128–129.; BOSHOF 1994. 181.
[181] BOSHOF 1994. 181–182.
[182] Összefoglalóan l. GRUDZIŃSKI 1974. 6–7.; MODZELEWSKI 1977. 89.
[183] SUCHENI–GRABOWSKA 1993. 21.
[184] JASIŃSKI 2001. 169–171. a házasságkötés helyes dátumára l. BIENIAK 1992. 48–49.
[185] A házasság politikai vetületeihez l. WYROZUMSKI 1982. 25. Vö. még JASIŃSKI 2001. 169.

tartott sokáig, mivel a gyermekáldás elmaradása miatt a házastársak „szétköltöztek". Adelhaid kezdetben Żarnowiec várában időzött, majd miután férje morganatikus kapcsolatra lépett és házasságot (!) kötött egy Krisztina névre hallgató cseh nővel, visszatért Hessenbe. Kázmérnak további három lánya született negyedik feleségétől, illetve több házasságon kívül született gyermeke is ismert.[186] Az tehát kétségtelen tény, hogy a király 1370-ben bekövetkezett halálakor – eltekintve törvénytelen fiaitól, törvényes lányaitól, illetve az utóbbiak gyermekeitől – nem volt közvetlen férfi leszármazója, aki megörökölhette volna tőle a trónt.

Jan Dąbrowskihoz köthető az az elmélet, hogy Nagy Kázmér tudatosan döntött nővére magyarországi családja mellett.[187] E szerint Magyarország jelentős politikai súlya indította Kázmért arra, hogy miután csak oldalági férfi rokonai maradtak, akiknél fennállt a veszély, hogy visszataszítják az országot a 13. századot jellemző részfejedelemségi rendszerbe, a lengyel politikát mindig is támogató magyar Anjouk mellett döntött.[188] Dąbrowski e nézetét Czarnkowi János leírására alapozta. Krónikásunk szerint a megállapodás már Károly Róbert idején létrejött: a magyar király csak annak fejében volt hajlandó segítséget nyújtani sógorának a Német Lovagrend elleni háborúkban, ha Kázmér ennek fejében elfogadta, hogy tőle Károly fia, Lajos örökli majd a trónt.[189] Véleményét szinte kritika nélkül fogadta el a későbbi lengyel történetírás, így Oskar Halecki és Nagy Kázmér egyik monográfusa, Zdzisław Kaczmarczyk is.[190] Sőt, még tovább ment e tekintetben Jerzy Wyrozumski, aki szerint már 1327 körül megszülethetett a politikai alku a Piastok és az Anjouk között, amikor Łokietek Ulászló eleve odaígérte a trónt magyar rokonainak, majd az öröklési tárgyalásokat véglegesen a második visegrádi kongresszuson öntötték formába.[191] Véleményét gyakorlatilag magáévá tette a későbbi lengyel történetírás is.[192]

A magyar történészek közül legutóbb Rácz György és Csukovits Enikő foglalt állást amellett, hogy a visegrádi szerződés 1338-as, illet-

[186] Kázmér házassági kapcsolataival kapcsolatban l. Śliwiński 1987. passim.; Jasiński 1990. 67–75.; Jasiński 1996. 9–29.

[187] Dąbrowski 1918. 104; Károly Róbert családi viszonyaihoz l. még Kristó 2005. 14–28.

[188] Dąbrowski 1918. 104–105.

[189] Czarnkow 628.; Ezzel kapcsolatban l. még Sroka 1995. 300–301.

[190] Halecki 1920. 325–326.; Kaczmarczyk 1947. 71–72.

[191] Wyrozumski 1982a. 191.

[192] Vö. Kurtyka 2001. 42–47.; Nikodem 2009. 32.

ve 1339. évi megújítása szolgáltatta a jogalapot az Anjouk trónöröklésére.[193] Ez utóbbi nézetet ugyan oklevéllel nem lehet alátámasztani, ám kétségtelen tény, hogy Thuróczy és Długosz is tényként közölve emlékezett meg róla a 15. században.[194]

A politikai alku során született trónöröklési megállapodással szemben egészen más álláspontra helyezkedett a jogtörténész Oswald Balzer. A Piast-kor utáni lengyelországi közjogi állapotokat bemutató nagyszabású tanulmányában rámutatott, hogy az Anjouk lengyelországi trónigénye teljes mértékben arra az örökjogi konstrukcióra vezethető vissza, hogy amennyiben valakinek nincsen közvetlen férfi leszármazója, akkor a vér szerinti legközelebbi nőrokonának férfi utódai örökölhetik tőle a trónt, mégpedig úgy, hogy a jog szerinti örökös a nő, a tényleges örökös pedig férfi leszármazója lesz.[195] Dąbrowski és Balzer álláspontja között az alapvető különbség csak annyi, hogy míg Dąbrowski a vér szerinti örökjogot nem vitatja, azonban magának a trón megöröklésének lehetőségét politikai megállapodás eredményének tekinti, addig Balzer csak a fent említett öröklési modellt veszi figyelembe.

Az Anjouk lengyelországi trónigényét a visegrádi találkozóval összekötő Dąbrowski szerint tehát Nagy Kázmér legelőször 1335-ben állapodott meg nővére férjével a trónöröklés kérdésében a visegrádi királytalálkozón. E – forrásokkal alá nem támasztott – állítását arra alapozta, hogy a visegrádi királytalálkozó olyan fontos nemzetközi diplomáciai esemény volt, amely méltó volt arra, hogy keretei között ilyen horderejű kérdéseket is tárgyaljanak, bár maga a megegyezés csak szóban jött létre.[196] E megállapítását a későbbi kutatás annyiban egészítette ki, hogy a visegrádi találkozó, illetve a tőle nem függetleníthető lengyel–lovagrendi tárgyalások egyik tétje volt, hogy az Anjouk közvetítő szerepük fejében követelték maguknak a lengyel trón megöröklésének jogát.[197] E vélemény helyességét azonban kétségessé teszi néhány körülmény.

Nem vitás, hogy a visegrádi találkozó a korszak legfontosabb regionális diplomáciai eseménye volt, amelyen Lengyelország magyar és

---

[193] Rácz 2009. 52.; Csukovits 2012. 118–119.

[194] Chronica Hungarorum 153.: „Kazymirus rex Poloniae [...] regnum Polonie libere resignavit domino Lodowico"; Vö.: Długosz IX, 212.

[195] Balzer 1897. 423.

[196] Dabrowski 1918. 86.

[197] Wyrozumski 1982a. 193.

cseh közvetítéssel megállapodott a Német Lovagrenddel kötendő, a lovagrend és Lengyelország között már hosszabb ideje fennálló hadiállapot megszűntetéséről és a méltányos békéről, melynek keretében Lengyelország több, általa elfoglalt területről lemondott a lovagrend javára.[198] Ugyancsak a visegrádi találkozón született egyezség a csehek és a lengyelek között arról, hogy tisztes pénzbeli megváltás és Sziléziának a Luxemburgiak részére történő végleges átadása fejében Csehország lemond a lengyel királyi cím birtoklásáról; ezzel a lengyel királyi cím jogi értelemben is visszaszállt a lengyel uralkodóra.[199] Azonban a visegrádi találkozó eredményeit rögzítő dokumentumokban szó sem esik arról, hogy a lengyel és a magyar király tárgyalt volna egy ilyen fontos kérdésről, mint a trónöröklés.

Visegrádon apja kíséretében jelen volt a morva őrgróf, a későbbi IV. Károly császár is, aki szintén részt vett a tárgyalásokon. Később írott önéletrajzában részletesen beszámolt a visegrádi eseményekről, hallgat azonban a lengyel trón kérdéséről. Nehezen képzelhető el, hogy Károly, akit később is komolyan foglalkoztatott a dinasztikus politika, említés nélkül hagyta volna, ha a jelenlétében sor kerül egy ilyen lényeges, a cseh politikai érdekeket is érintő döntésre.[200] Utolsó ellenvetésként magát a visegrádi királytalálkozó időpontját lehet felhozni. Tudjuk, hogy Nagy Kázmér 1310-ben született, tehát a találkozó időpontjában 25 éves volt, s a visegrádi találkozók idején már házasságban élt együtt Anna-Aldonával, Gedimin litván fejedelem lányával. 1335 körül sem azt nem lehetett előre látni, hogy Aldona-Anna 1339-ben meg fog halni, és az sem volt bizonyos, hogy a nagyon fiatal uralkodónak nem fog valamikor férfi örököse születni. Így érthetetlen lenne, miért kellett volna önként lemondania a trón saját utódok általi betöltéséről.

A magyar Anjouk legközelebb 1337-ben tűnnek fel a lengyel trón kérdését érintő dokumentumokban. Dąbrowski álláspontja szerint az 1335-ös szóbeli visegrádi megegyezés itt jelenik meg írásos formában is.[201] 1337-ben a Német Lovagrend és Lengyelország között megkezdődött az 1335-ös visegrádi egyezmény végrehajtása. Ennek keretében

[198] PUB III/1, 27., ill. 30., 31. és 32.; A találkozó dokumentumait lásd továbbá: RÁCZ 2009. 103–179. A találkozó történeti hátteréhez l. még RÁCZ 2009. 43–53.
[199] DZIEJE POLSKI II, 24–27.; DAVIES 1992. 140.; SZCZUR 1993. 26–42.
[200] VITA CAROLI QUARTI 250.
[201] DĄBROWSKI 1918. 93–94.

Leslauban (Włocawek) találkoztak egymással a lengyel király és a német lovagrend képviselői, ahol Luxemburgi János és fia, a későbbi IV. Károly közvetítésével még egyszer írásba foglalták és pontosították a visegrádi megállapodás pontjait.[202] Az eseményekről fennmaradt egy oklevél, amelyben Kázmér megismételvén a visegrádi tárgyalásokat lezáró egyezményt, ígéretet tett a lovagrend által igényelt területek visszaadására.[203] Ezen oklevélhez csatolva ismerünk három olyan – datálatlan, pecséttel el nem látott – dokumentumot, melyek jelen munka szempontjából is érdekesek. Az elsőben Kázmér biztosította a Német Lovagrendet, hogy bármilyen, Magyarország részéről a lovagrend birtokait érintő támadás esetén támogatást nyújt a lovagoknak.[204] A következőben Kázmér nyilatkozott, hogy írásban lemondatja a magyar királyi párt a lovagoknak járó birtokokra támasztott bármilyen igényéről.[205] A sort egy ugyancsak datálatlan és pecsét nélküli oklevél zárja, amelyben maga Károly Róbert és felesége, Łokietek Erzsébet mondott le a Német Lovagrendet jogosan megillető területek feletti bármilyen igényéről.[206] Az oklevél első felében visszautalás történik Kázmérnak a lovagrenddel történt megállapodására, majd pedig a magyar király és felesége kijelentette, hogy a fenti megállapodást tiszteletben tartja, amennyiben pedig Kázmér király mindkét nembeli örökös nélkül halna meg, s ezáltal a trón rájuk szállna, akkor lemondó nyilatkozatukat örököseikre is kiterjesztik.[207]

---

[202] VITA CAROLI QUARTI 252.; DZIEJE POLSKI II., 43. STOOB 1990. 174–175.

[203] PUB III/1, 97. sz.

[204] PUB, III/1, 98. sz.

[205] PUB III/1, 100. sz.: „inter reverendum dominum magistrum generalem et fratres ipsius ex una parte et nos nostrosque successores ex altera fortisan esset in posterum paritura, presentis scripti testimonio ex certa sciencia promittimus errore mentis aliquo non seducti a serenissimo principe domino Karolo rege Ungarie nostro sororio ac a generosa domina conthorali ipsius regina, sorore nostra karissima, dicto reverendo domino magistro generali et fratribus ipsius bonas patentes litteras optinere, quibus dicti incliti dominus rex et regina Ungarie tam pro se quam pro heredibus utriusque sexus et successoribus suis fraude et dolo exclusis renunciare debeat expresse impeticioni, repeticioni, actioni, excepcioni omnique iuri seu iuribus, si que ipsis competere poterunt post mortem nostram super terris, territoriis seu districtibus Culmensi, Pomeranie, Nessow et curiis Orlow, Muryn et aliis possessionibus ante motam gwerram per predictos magistrum et fratres iuste habitis et possessis."

[206] PUB III/1, 104. sz.

[207] PUB III/1. sz.: „Preterea si contigerit, dictum dominum regem Polonie sine heredibus utriusque sexus decedere, quod absit ab hac luce, si extunc quidquid iuris ad predictas terras seu quamlibet eius partem nobis et nostris heredibus aut successoribus competeret, illis

Dąbrowski álláspontja szerint az 1335-ös visegrádi találkozón született megállapodásra utal az, hogy a fenti oklevélben Károly Róbert és Erzsébet örökösként lépett fel. Azonban az 1337-es włocławeki egyezményről fennmaradt oklevelek részletesebb vizsgálatra szorulnak. A diplomák datálatlanok, a lengyel király és a Német Lovagrend közötti megállapodás mellékletét képzik.[208] Az 1344-es kaliszi békében, ahol a kilenc éve tartó folyamatos béketárgyalások eredményeképpen létrejött a Lengyelország és a lovagrend viszonyát szabályozó végleges békeszerződés, az 1337-es tervezetek szövege véglegesként jelenik meg.[209] Ugyancsak gyanús, hogy Nagy Kázmér egyszerűen elígérkezett volna magyarországi rokonai ellen, akik Lengyelország legfontosabb szövetségesei voltak. Ez, továbbá az a tény, hogy az összes – csak tervezetként létező – oklevelet nem az érintettek (Károly, Kázmér), hanem a lovagrend állította ki, arra utal, hogy a fent említett kiadványban csak a Német Lovagrend tekintette a magyar uralkodópárt a lengyel trón (lehetséges) örökösének. Ennek magyarázata az lehet, hogy köztudott volt: Nagy Kázmér hirtelen halála esetén – akkor még más közvetlen, teljes korú vérszerinti leszármazója nem lévén[210] – nővére, illetve annak családja jogosult a trón betöltésére. Ezért a Német Lovagrend képviselője arra törekedett, hogy biztosítsa az 1335-ben kötött és 1337-ben Włocławek/Leslauban tovább finomított megállapodás betartását arra az esetre is, ha a lengyel király még a megállapodás teljesítése előtt váratlanul meghalna. Ennek érdekében a megállapodás érvényességét ki kellett terjeszteni a trón lehetséges egyetlen örökösére, Łokietek Erzsébetre és férjére is. Ez azonban – véleményem szerint – semmilyen módon nem bizonyítja, hogy 1335-ben konkrét megállapodás jött volna létre a lengyel és a magyar uralkodó között a lengyel trón betöltése tekintetében.

A budai privilégiumban Nagy Lajos kifejezetten arra hivatkozik, hogy amennyiben ő, Károly Róbert és Nagy Kázmér megállapodásának megfelelően lengyel király lesz, akkor számos intézkedést tesz lengyel alattvalói számára.[211] Kérdés, hogy mikor történhetett ez a megállapodás a magyar és a lengyel király között. Dąbrowski a budai kiváltságlevél ezen

---

exnunc pro nobis, nostris heredibus et successoribus iniversis expresse renunciamus pure, simpliciter et in totum."

[208] PUB III/1, 72. sz. 1. jz.

[209] PUB III/2, 567 és 570. sz.

[210] Legidősebb lánya is a találkozó körül született. Vö. GENPIAST, tab. 8.

[211] CDMP III, 1328. sz.

információjában is egy 1335-től 1355-ig folyamatosan meglevő politikai megállapodást, egy alkufolyamat eredményét véli felfedezni, mely végeredményeként 1338-ra, de legkésőbb 1339-re véglegessé vált a magyar Anjouk joga a lengyel trónra.[212] E tekintetben rendelkezünk egy 1338-ra keltezett oklevéllel, amelyben Károly Róbert és Károly morva őrgróf szövetséget köt egymással, és Károly Róbert ígéretet tesz, ha amennyiben ő, vagy a fia – Kázmér férfi örökös nélküli halála esetén – megörökölné a lengyel trónt, akkor a morva őrgróf vazallusai és tartományai ellen bárki által kezdeményezett háborúhoz nem nyújt segítséget.[213] Az eseményről megemlékezett IV. Károly is, fent már idézett önéletrajzában, bár úgy tűnik, hogy a találkozóból utólag a lánya és Lajos között létrejött házassági szerződést tekintette lényegesebbnek, mivel az előbb idézett szövetségi szerződéssel kapcsolatban csak annyit jegyez meg, hogy Károly Róberttel szövetséget kötött mindenki ellen.[214] Dąbrowski véleménye szerint 1338-ra Károly Róbert elérte, hogy az Anjouk öröklése már a Piast-ház csak férfiági kihalásának esetén is érvényes legyen, ami a korábbi helyzethez képest, amelyben mindkét nembeli örökös hiánya esetén vált volna lehetségessé a trónutódlás, komoly előrelépést jelentett.[215]

A lengyelországi trónutódlás kérdésében 1351 körül állt be a döntő változás. Nagy Kázmér az 1351-es litvánok elleni hadjáraton súlyosan megbetegedett, és mivel gyógyulására nem látott esélyt, udvarának jelenlevő tagjait megkérte, hogy unokaöccsének, Lajosnak fogadjanak hűséget.[216] A Névtelen Minorita leírása szerint a Lajos köré gyűlt lengyel nemesek kijelentették, hogy csak neki fognak engedelmeskedni, öccsének, István hercegnek pedig semmi szava ne legyen ügyeikben.[217] Dąbrowski álláspontja szerint itt történt döntő változás az Anjouk lengyelországi trónigénye tekintetében, mivel egyértelművé válik, hogy a trónt Nagy Lajos örökli nagybátyja után.[218] Ugyan Kázmér meggyógyult, Nagy Lajost azonban ettől kezdve a trón örökösének tekinthették Lengyelországban, amire a budai privilégium kiadatása is utal.

---

[212] Dąbrowski 1918. 103.
[213] CDEM 187. sz.
[214] Vita Caroli Quarti 256–257. A házassági szerződésről szóló oklevelet l. CDEM 188. sz.
[215] Dąbrowski 1918. 103–104.
[216] Anonymus Minorita 101–102.; Dąbrowski 1918. 136–137.
[217] Anonymus Minorita 102.
[218] Dąbrowski 1918. 138.

Nagy Kázmér halála előtt még egy adattal rendelkezünk a lengyel trónnal kapcsolatban. V. Orbán pápa egyik 1368-ban kelt, Nagy Kázmérnak, Łokietek Erzsébetnek és Nagy Lajosnak címzett, a lengyel ügyeket érintő oklevelében kifejezetten azt írta, hogy a lengyel trónra első fokon Łokietek Erzsébetnek van joga, és csak utána, másodfokon tekinthető Lajos örökösnek. A pápa nemcsak azt fejtette ki, hogy mivel Kázmérnak nem születtek fiai, ezért örököl közvetlenül a nővére, hanem hogy mindez a jog és a Kázmérral kötött megállapodás szerint történik.[219] Ez az adat, legalábbis véleményem szerint arra utal, hogy az Oswald Balzer által megfogalmazott öröklési elv – a pápa számára mindenképpen – még 1368-ban is érvényes volt, tehát Erzsébetet tekintették a trón jog szerinti örökösének. Mindez kétségessé teszi, hogy ha egyáltalán létezett, mennyire volt komolyan vehető a csak Thuróczy és Długosz jóvoltából ismert 1339. évi megállapodás, illetve elhalványítja, a budai privilégium jelentőségét, mivel egyértelmű: csak Łokietek Erzsébeten keresztül valósulhatott meg a trónöröklés Lengyelországban.

A megoldást ebben az ügyben maguk az események hozták meg. Kázmér nem hirtelen halt meg, vadászaton szerzett sérülésének komplikációival még hetekig szenvedett.[220] Valószínű, hogy Lajost folyamatosan tájékoztatta nagybátyja egyre rosszabbodó állapotáról és közelgő haláláról a krakkói udvarba kiküldött Opuliai László, és a király a tőle származó információk alapján döntött úgy, hogy azonnal Krakkóba utazik.[221] Megérkezte után – miként Czarnkowi János tudósításából ismerjük – rögtön eléje járult Janusz Suchywilk krakkói kancellár, Nagy Kázmér végrendeletének végrehajtója, és megkérdezte a magyar uralkodót, hogy megkezdhetik-e a végrendelet végrehajtását.[222] Lajos azonnal beleegyezett és parancsba adta, hogy a végrendeletet az örökhagyó akaratának megfelelően kell végrehajtani.[223] A meglepetés ezután érhette a királyt, ugyanis a végrendelet felbontása után derült ki, hogy Kázmér nemcsak özvegye,

---

[219] THEINER II. 171, „Regina [...] immediate seu primo loco et Lodovicus [...] secundo loco tam de iure, quam ex conventionibus per eos cum memorato Kazimiro habitis in hac parte deberet succedere in regno Polonie prelibato".

[220] CZARNKOW 635.

[221] DĄBROWSKI 1918. 211.

[222] CZARNKOW 639.

[223] CZARNKOW 639.: „Qui gratiose respondit, ea distribuere debere, et omnia per dominum Kazimirum regem legata et disposita mandans adimplere."

lányai és néhány másik rokona javára végrendelkezett, hanem első házasságából származó lánya, Erzsébet és V. Bogusław nyugat-pomerániai fejedelem fiát, Stettini Kázmért is bevonta a végrendeletbe, sőt halála előtt adoptálta is unokáját.[224] Stettini Kázmérra jelentős örökséget kívánt hagyni nagyapja, neki szánta Nagy-Lengyelország három jelentős méretű tartományát, Łęczycát, Sieradzot és Dobrzynt, négy királyi várat, Kruszwicát, Bydgoszczot, Wielatówot és Walczot.[225] Az adoptálás és a Lengyelország méreteihez képest is jelentős területeket magába foglaló hagyaték arra utal, hogy Kázmér – miután egyik házasságából sem született fia – a trónöröklést már kész tényként kezelő magyarországi rokonai háta mögött unokáját akarta megtenni örökösének. Erre a jogi lehetősége megvolt, hiszen lánya legalább olyan közeli vérszerinti nőrokona volt, mint nővére, és a lányától származó férfi utódok ugyanolyan joggal örökölhették volna a lengyel trónt, mint Łokietek Erzsébet gyermekei. Stettini Kázmér végrendelete kérdésében maga a történetírás is megosztott. Többen vélték úgy, hogy Nagy Kázmér célja az adoptációval és a birtokadományokkal az lehetett, hogy kezdetben unokája és unokaöccse között megossza az országot, majd később az egészet unokájára hagyja.[226] Ezzel, azaz e három terület (és a várak) átadásával felléphetett volna az a veszély, hogy Lengyelország északi területei ki lettek volna szolgáltatva Brandenburgnak és áttételesen IV. Károly német-római császárnak.[227] Mások szerint azonban az uralkodónak ez nem állt szándékában, mivel a végrendelkezés az odaadományozott területeket nem szakította volna ki a korona fennhatósága alól, hanem Stettini Kázmér és a korona között hűbéri kapcsolatot létesítve kezelte volna.[228]

Czarnkowi János szerint bizonyos irigy és a végrendelet végrehajtását ellenző személyek tanácsára a király a gnieznói érsekhez, a krakkói püspökhöz és a jelen levő nemesekhez fordult, hogy döntsék el, vajon a haldokló uralkodó halála előtt végrendelkezhetett-e vérrokona javára.[229] Az érsek, a püspök és az ott jelenlevő nemesek azzal a válasszal küldték vissza a kérdést, hogy minden örökhagyónak joga van szabadon rendel-

[224] Czarnkow 640.
[225] Czarnkow 640.
[226] Swieżawski 1992. 159–165.
[227] Dąbrowski 1918. 177–178.; Swieżawski 1992. 165.
[228] Wyrozumski 1982. 216.
[229] Czarnkow 639.

kezni.[230] Ekkor azonban valakik azt javasolták, hogy bíróság döntsön a kérdésben, és átutalták az ügyet három bírának, akik rövid úton kimondták, hogy senki sem végrendelkezhet vérrokonai javára birtokokról.[231] A király a döntést hallván ugyan elszomorodott, de parancsba adta, hogy a végrendeletet meg kell változtatni,[232] és végezetül Stettini Kázmér csak a dobrzyni tartományt és a hozzá tartozó várakat kapta meg Lajostól.[233] E nézetünk szerint nyilvánvalóan politikailag inspirált döntés bizonyítja, hogy itt nem egyszerűen egy végrendelet végrehajtásának megakadályozásáról, hanem hatalmi kérdésről van szó. Lajost valószínűleg váratlanul érte, hogy tudtán kívül nagybátya Lengyelország egyharmadát unokájának adományozta. A Czarnkowi János által irigy, és a végrendelet végrehajtását ellenzőként aposztrofált, feltehetőleg a lengyel királyi udvarban jelenlevő legbefolyásosabb kis-lengyel családok képviselőivel egyetértésben megakadályozta Stettini Kázmér örökségének a kiadását, és kárpótlásul a végrendelet tényleges végrehajtása folyamán néhány kisebb birtokot adományozott neki.[234] Ezzel hárult el az utolsó akadály az elöl, hogy Nagy Lajos birtokba vehesse a lengyel trónt.

Stettini Kázmér jogainak korlátozásával tehát Lajos leányágról leszármazott Piast-örökösként riválís nélkül maradt, azonban a trón továbbörökítésének kérdése ezzel még nem oldódott meg. A budai privilégium egyértelműen szabályozta a dinasztia jogait a lengyel trónra és csak a Łokietek Erzsébettől született fiúgyermekeket jelölte meg lehetséges örökösként, fenntartva azt a jogot, hogy az ő uralmuk után a királyválasztás joga átszálljon az országlakosokra.[235] Lajosnak azonban férfi testvérei elhaltak, fiú örököse nem született, így újra kellett szabályozni a budai privilégiumnak az örökléssel foglalkozó pontjait. A kassai kiváltságlevél világosan nyilatkozik a trónöröklés rendjéről. Kimondja, hogy amennyiben Nagy Lajosnak nincsen férfi utóda, valamelyik lánya fogja örökölni a lengyel trónt.[236] Az Anjouk trónöröklési jogának kiterjesztése feltehetőleg alapvetően elfogadható volt a lengyel politikai elit számára,

[230] CZARNKOW 640.
[231] CZARNKOW 640–641.
[232] CZARNKOW 641.
[233] CZARNKOW 642.
[234] CZARNKOW 645.
[235] KDW III, 1328. sz.
[236] KDW III, 1709. sz.

még akkor is, ha idegenkedtek attól, hogy a szokásokkal ellentétben nőt koronázzanak királlyá,[237] mivel Nagy Lajos és általa lányai révén a Piast-kontinuitás fenntarthatónak látszott. Hedvig Łokietek Erzsébet révén Nagy Kázmér rokonának számított, és így beleillett abba az öröklési rendbe, amely szerint már apja is jogosulttá vált a trónra.

A lengyel trón Kázmér utáni betöltésénél két tényező játszott szerepet: a politikai alkuk és a vérszerinti örökjog. Úgy tűnik azonban, hogy sem a visegrádi kongresszus és a belőle még a 14. század harmincas éveiben kinőtt valós vagy vélt egyéb megállapodások, sem az 1351 körüli újabb szerződés, sem pedig a budai privilégium nem biztosította egyértelműen a trónt az Anjouk számára, hanem a vérségi jognak is fontos szerep jutott az ügyben, s végsősoron a kérdés csak 1370-ben, Lajos Krakkóba érkezte után dőlt el véglegesen. Feltehető, hogy Nagy Kázmér élete utolsó éveiben szívesen visszatáncolt volna az 1351-ben tett ígéretétől, és inkább unokájára hagyta volna a trónt, azonban ez a kérdés 1370-ben, Kázmér halála után pusztán politikai-hatalmi kérdéssé vált. Stettini Kázmér uralma – még az Anjoukkal szemben teljesen elfogult Czarnkowi János leírása alapján is – a korabeli hatalmi elit egy része számára kellemetlen lett volna, ennek tudható be Nagy Kázmér végrendeletének megváltoztatása, így Stettini Kázmér örökségének a megnyirbálása, miáltal teljesen lehetetlenné vált esetleges későbbi uralma Lengyelországban, amely valószínűleg ismét előtérbe hozta volna a lengyel területek szétdarabolódásának veszélyét.

A Lajos utáni öröklés szabályozása ugyan újat hozott abban, hogy közvetlenül egy nőt jelölt meg jövendő uralkodóként, azonban Hedvig személye garantálta a Piast-kontinuitást Lengyelországban.[238] A kassai privilégium tehát nemcsak az Anjouk további trónigényét rögzítette, hanem egyben – bár csak közvetetten – az ősi uralkodói dinasztia fennmaradását is garantálta. Nem véletlen, hogy Hedvig férje, a későbbi Jagelló Ulászló király felesége haláláig csak hitvesi jogokat élvezett, uralkodói jogkörei nem voltak. A trónbetöltés rendjében a döntő változások már a 15. század első felében történtek. Ulászlónak a Hedviggel kötött házasságából törvényes fiúutóda nem volt, második házasságából ismét

[237] CZARNKOW 663.

[238] Vö. WYROZUMSKI 1997. 11.; SUCHENI–GRABOWSKA 1993. 22.; KRZYŻANIAKOWA–OCHMAŃSKI 1992. 81–87.

csak lánygyermeke született, aki Nagy Kázmér révén jogosult lett volna a trónra, azonban Ulászló utódai a trónon kivétel nélkül mind negyedik házasságából született fiúgyermekei voltak, akikkel véglegesen megszakad a Piast-kontinuitás, és éppen ezért többé nem örökletes jogon, hanem a „nemzet" beleegyezésével kerültek trónra.[239] Ez azonban Lajos és utána Hedvig uralmát közvetlenül nem érinti.

A kassai privilégium tehát egyrészt dinasztikus szempontból szabályozta a lengyel trón betöltését, azaz ebben azt a királyi szándékot lehet felfedezni, hogy családja uralmát minden országában továbbra is biztosítsa. Másrészt azonban a lengyel trón Anjouk általi betöltése egyben a Piast-házi jogfolytonosság fenntartásának az igényét is jelenti, hiszen Łokietek Erzsébeten és az ő leszármazóin keresztül származtatták tovább a Piast-dinasztia uralmát. Így feltételezhető, hogy a korabeli országos politikába is beleszóló nemesség, amely a királyi tanácson keresztül gyakorolta a véleménynyilvánítási jogát, leginkább emiatt támogatta az Anjouk trónöröklését. Ez a jogelv egészen II. Ulászló uralmáig fennmaradt, amikor azonban nemcsak a vérszerinti trónöröklés szűnt meg, hanem a Jagelló család minden egyes tagjának megkoronázása előtt a rendek beleegyezését kellett kérni a királykoronázásba.

[239] SUCHENI–GRABOWSKA 1993. 27.

Az adókérdés

Kétségtelen, hogy a kassai privilégium úgynevezett adórendelete okozta a legnagyobb földindulást a történetírásban. Nagy Lajos 1374. évi oklevele adókérdésének általános megítélésére jellemző, hogy függetlenül az egyes korokban uralkodó történetírói megítéléstől, a kutatók e rendelkezést tekintették a későbbi nemesi aranyszabadságok kezdetének, a kora újkori királyi hatalom hanyatlását megelőlegező első lépésnek.

Már Tadeusz Czacki (1765–1813) a neves jogtudós is úgy látta, hogy Lajos komoly kedvezményekben részesítette lengyel alattvalóit. Szerinte a Kassán elfogadott adórendelet értelmében a nemesség „egy olyan privilégiumot kapott, mely megengedte, hogy semmilyen adót ne fizessen".[240] Ezt a későbbi, elsősorban jogtörténeti kutatás azzal egészítette ki, hogy a privilégium adókérdéssel foglalkozó része különösen azért volt káros, mert „adócsökkentést tartalmazott".[241] Egy további megállapítás szerint azonban e rendelkezés folytán maga a királyi hatalom hatáskörei szűkültek be, hiszen „a király ettől kezdve csak a nemesség hozzájárulásával szedhetett adót".[242] Így az irodalom e vonulata a későbbiekben egyértelműen minden nemesi jog forrásának tekintette a kassai privilégium adóval foglalkozó cikkelyét,[243] és a rendi fejlődés egyik alappillérét látta benne, mivel – ahogy a korszak egyik jeles kutatója fogalmazott – „a nemesség [...] mint rend kapott nagy kiváltságokat, minden az állam javára történő szolgáltatás alól mentesült, kivéve két garasnyi adót minden jobbágytelek után".[244] Hasonlóan foglalt állást ebben a kérdésben Janusz Kurtyka, aki az egész pénzügyi rendszer megváltoztatását tulajdonítja a kassai privilégiumnak.[245]

---

240 Czacki IV.

241 Bardach 1963. 422–423.; Serczyk 1968. 60.

242 Dowiat 1968. 366.

243 Wyrobisz 1992. 267.; Mikliss 1981. 76–77.

244 Wyrozumski 1979. 240.

245 Kurtyka 2001. 201–202.

Eme, lényegüket tekintve egységes szakirodalmi vélekedések[246] középpontjában tehát a következők állnak: a privilégium adórendelete szoros ok-okozati összefüggésben áll a trónörökléssel, sőt az adóról szóló cikkely előfeltétele az Anjouk nőági öröklésének Lengyelországban. Emellett akik adócsökkentést látnak e rendelkezésben, azt vélelmezik, hogy egy korábbi, nagyobb összegű adó lecsökkentését tartalmazta a Kassán kiállított dokumentum. Végül pedig egy hosszabb folyamat, a királyi hatalom gyengülése, illetve a rendi hatalom előretörése első állomásának tekintik e kérdést.[247] A továbbiakban nézetem szerint ezen állítások mentén kell vizsgálni a kassai privilégium adórendeletét, összevetve a szakirodalmi vélekedéseket a rendelkezésünkre álló forrásokkal.

A Lajos előtti korból származó adófajtákkal és bevételekkel kapcsolatban sajnálatos módon nem rendelkezünk túl sok információval. A szakirodalom csak általában jegyzi meg, hogy a kor bevételeit a királyi birtokokból származó jövedelmek, a királyi jogon szedett bevételek, illetve a földek után kapott cenzus tették ki.[248] Ugyancsak éles cezúrát húz meg a kutatás az 1320 előtti, és az azt követő időszak között, és a késő Piast-kori új királyi jövedelemrendszer létét Łokietek Ulászló királlyá koronázásával köti össze.[249] Lényegesen megosztottabb azonban a kutatás abban a kérdésben, hogy volt-e valamilyen összegszerűen kimutatható, rendszeresen beszedett, egyenes állami adónak tekinthető járulék a Piast-kor utolsó szakaszában.

E tekintetben az uralkodó álláspontot a kutatók azon csoportja testesíti meg, akik véleménye szerint 1320-tól kezdve egy meghatározott összegű, nevezetesen tizenkét garas értékű, *poradlne* (ekeadó) névre hallgató adót voltak kénytelenek fizetni az immunitással rendelkező birtokosok a jobbágyaik telkei után. Ebből indult ki Skwarczeński is,

---

[246] L. még GÓRSKI 1976. 56.: „Lajos megígérte, hogy [...] nem vet ki magasabb összegű adót, mint a jobbágytelkenkénti két garast"; Górskira hivatkozva ugyanígy vélekedik még GERICS 1987. 127.

[247] A fent megadott irodalmon kívül l. még többek között: WOJCIECHOWSKI 1936. 54. Ő a nemesi birtokokra megszerzett teljes immunitást hangsúlyozza. MATUSZEWSKI 1936. 178–179.; SUCHENI–GRABOWSKA 1967, 29.; Az adó kétgarasnyi összegével kapcsolatban lásd még: WOJCIECHOWSKI 1928, 197–198. Különösen a királyi hatalom hanyatlását hangsúlyozza és a nemesség gazdasági-politikai előretörését látja benne GIEYSZTOR 1966. 317–328, különösen 322.

[248] Vö. DZIEJE POLSKI II, 234.; DĄBROWSKI 1964a. 69–70.

[249] DZIEJE POLSKI II, 235.; DĄBROWSKI 1964a. 71–72.

amikor úgy vélte: Lajosnak a kassai privilégiumban meghatározott kétgarasos adója sokkal kevesebb értéket képviselt, mint az azt megelőző korban szedett járulékok, különös tekintettel a Łokietek Ulászló korát megelőző időszakra.[250] Zdzisław Kaczmarczyk, Nagy Kázmér egyik monográfusa már nevesítette is az adó összegét. Szerinte „a nemesi birtok gazdasági immunitása nem zárta ki szükségszerűen, hogy a király rendkívüli adót szedjen a nemesi birtokon. Ez az adó (*poradlne*) 12 garas értékű volt, és a nemesség megkérdezése nélkül szedték be, amely persze állandóan arra áhítozott, hogy megszűnjön".[251] Ugyanezt az álláspontot képviselte a későbbiekben Juliusz Bardach is.[252] Roman Heck 1970-ben napvilágot látott tanulmányában hangsúlyozta, hogy „a poradlne nevű adót kezdetben természetben szedték, azonban Nagy Kázmér idejére pénzszolgáltatássá alakult át, értéke pedig minden jobbágytelek után 12 garast tett ki. Miután a király szedette be, a poradlne egyértelműen állami adónak számít, amelyet Nagy Lajos csökkentett le 2 garasra a világi földeken és 4 garasra az egyházi birtokokon."[253] Ugyancsak a tizenkét garasos állandó állami adó léte mellett tette le a voksot Roman Grodecki is, amikor Kázmér gazdaságpolitikájáról írott könyvében megjegyezte, hogy az utolsó Piast király idejében „általában 12 garas értékben szedték a poradlne nevű adót".[254] Nagy Kázmér legutóbbi monográfusa, Jerzy Wyrozumski is ezt az elméletet követi. Szerinte „már Łokietek Ulászló elindult azon az úton, hogy állandó állami adót vessen ki a nemesi földek jobbágytelkeire. Legegyszerűbb az volt, hogy a falusi népességet közvetlenül adóztatta meg. [...] A megoldást az állandó földadó jelentette, az ún. powołowe. [...] Ezzel egyidőben terjedt el ugyanennek az adónak egy másik elnevezése, a poradlne. Nagy Kázmér idejére nemcsak a poradlne általánossá válása, hanem összegének emelkedése is megfigyelhető, 12 garast tett ki az összege minden jobbágytelek után."[255] Hasonlóan vélekedik a nem lengyel történetírás is. Jörg K. Hoensch a német egyetemi oktatás számára kiadott könyvében megállapítja, hogy „a privilégiumban Lajos az eddigi 12 garas értékű

[250] SKWARCZEŃSKI 1936. 16.
[251] KACZMARCZYK 1947. 125.
[252] BARDACH 1963. 468.
[253] HECK 1970. 194.
[254] GRODECKI 1969. 592.
[255] WYROZUMSKI 1982. 157–158.

pordlnét évi két garasra mérsékelte és a nemességet minden más adó alól felmentette."[256]

Ezzel, a tudományban uralkodónak tekinthető nézettel szemben alakította ki álláspontját Jacek Stanisław Matuszewski. A jeles jogtörténész professzor, ellentétben az adókérdést tradícionális szemszögből vizsgáló iskolával, úgy vélte, hogy a kassai privilégium adórendelkezésében inkább valamilyen új adórendszer csírája fedezhető fel, nem pedig egy régi szisztéma hátrányos megváltoztatása.[257] Kifejtette továbbá – bár e kérdésben nem végzett önálló kutatásokat –, hogy a rendelkezésre álló forrásanyag alapján nem bizonyítható, hogy Łokietek Ulászló vagy Nagy Kázmér idején létezett volna egy állandó, rendszeresen beszedett egyenes állami adó.[258]

A továbblépéshez – úgy vélem – mindenképpen tisztázni szükséges az 1374-ben megjelenő adóval kapcsolatos néhány kérdést: van-e összefüggés a trónöröklés újraszabályozása és az adókivetés között, volt-e valamilyen előzménye Lengyelországban a Lajos által oklevélbe foglalt egyenes állami adónak, és ha igen, milyen mértékű?

Forrásaink közül – a kassai privilégiumon kívül – Czarnkowi János és Długosz is megemlékezik Lajos adóval kapcsolatos intézkedéséről:

Czarnkowi János	Długosz
cum dominus Lodvicus rex praedictus ab incolis regni Poloniae tam ecclesiasticorum quam nobilium tributum quoddam, quod Poradlne dicitur, petebat, exigere volens, archiepiscopus et episcopi vero ac viri ecclesiastici et nobiles universi Poloniae sibi dare denegarunt, dicentes, se a quibusvis talibus exactionibus et tributis per suas litteras penitus absolutos. Archiepiscopus tamen et suffraganei sui et ecclesiarium quarumlibet hujusmodi solutionem submittere recusarunt, a privilegiis, libertatem ecclesiasticorum bonorum contentibus, recedere nolentes,	Lodovicus [...] universos pontifices, barones et quoslibet Regni Polonie proceres monet per officiales suos atque prefectos et requirit, ne thezaurum regium et censum diminuant, ne se Kazimiro Polonie condam rege, avunculo suo inferioris depressionisque condiciones putent et tributum racione universalis dominii de qualibet possesso laneo solvi pro camera regia solitum, ad sex scotos latorum grossorum, unam mensuram siliginis et unam evene se extendens, quod krolewstwo, id est regalis census aut poradlne nuncuperi consuerit, etiam sibi iuxta vetustam

[256] Hoensch 1990. 56.
[257] Matuszewski 1983. 67–68.
[258] Uo. 82. és 85.

propter quod ad solutionem hujusmodi tributi pro parte domini regis, licet fuissent moniti, ipsum tamen tributum per suos kmethones nullatenus dare permiserunt, praeter pauperes religiosos, quorum rustici non ad duos grossos, sed ad viginti quatuor infra spatium unius anni solvendos pro thesauro regis sunt compulsi [259]

legem et observanciam usque ad tempora sui regiminis custodiam et in praxi habitam persolvant.
Prelati autem et barones Polonie solucionem tributi non secus quam pestis cuiusdam et servitutis agros eorum et villarum colonos magnopere demolientis onus execrati, respondent benignitate Kazimiri regis pro suis in eum et regnum meritis a tributo huiusmodi se et agros suos solutos et liberatos esse et censum huiusmodi perpetuo abolevisse [260]

A kortárs Czarnkowi János beszámolója szerint tehát Lajos király a nemesektől és az egyháztól egy olyan adó megfizetését követelte, amely *poradlne* névre hallgatott, és amelynek befizetését a nemesek és az egyház azzal utasították vissza, hogy Nagy Kázmér idején már mentesültek teljesítése alól. Emellett az egyház jólétéért aggódó néhai alkancellár röviden kitért a Lajos által követelt adó összegére is. E szerint a szolgáltatás mértéke két garas volt, de az egyházi birtokokon ez huszonnégyet tett ki.

Długosz, aki a 14. század végi események írásba foglalásához Czarnkowi Jánost használta kalauzul, lényeges változtatásokkal tudósít Lajos király adóbeszedési szándékairól. Míg Kázmér király alkancellárja úgy tudta, hogy az egyház azért tiltakozott az adókivetés ellen, mert ők nem kettő, hanem huszonnégy garast voltak kötelesek fizetni, addig a 15. század végi kútfőnk szerint ez az adó eleve hat nagy garast, azaz tizenkét kisebbet tett ki. Emellett ugyancsak lényeges eltérés a két beszámoló között, hogy Czarnkowi János csak azt jegyzi meg, hogy Lajos be akart szedni egy *poradlne* nevű adót, míg Długosz arról értekezik, hogy Lajos arra szólította fel a lengyeleket, hogy ne rövidítsék meg a királyi kincstárat, azaz olyan fénybe helyezi az eseményeket, mintha egy Nagy Kázmér korában élő adófajtáról lenne szó. A leginkább feltűnő különbséget azonban a lengyelek reakciójának leírásában látjuk. Míg Czarnkowi Jánosnál általában arra hivatkoznak, hogy *per suas litteras* mentesültek az adófizetés alól, addig Długosz kifejezetten Nagy Kázmérnak tulajdonítja az adómentességet.

---

[259] CZARNKOW 663.
[260] DŁUGOSZ X, 36–37.

Jogos kérdésként merülhet fel, hogy melyik forrásunk híre tekinthető megbízhatóbbnak? A kutatás nem tudott konszenzusra jutni e tekintetben. Mint láttuk, a kérdéssel foglalkozó szakemberek többsége elfogadja és tényként kezeli a Długosznál olvasható tizenkét garasos adóról szóló tudósítást.[261] Ezzel szemben például Roman Grodecki szerint a kortárs Czarnkowi Jánosnak illene inkább hinnünk, aki szinte szemtanúként élte át az eseményeket, mint a néhai alkancellár krónikáját szintetizáló Długosznak,[262] míg Matuszewski egyik tudósítást sem tartja megbízhatónak.[263] Miután Jan Długosz leírása két lényeges többletet tartalmaz Czarnkowi Jánoshoz képest: az adó összegének megadását, illetve a lengyel nemesség és egyház tiltakozása jogalapjának megjelölését, úgy gondolom, hogy igazságtartalmának vizsgálatához részletes elemzés alá kell vonni a rendelkezésünkre álló további forrásokat.

Arra vonatkozóan, hogy mi lehetett Lajos szándéka adóügyben, csak két autentikusnak tekinthető adattal rendelkezünk. A korábbi a budai privilégiumban maradt ránk, a későbbi természetesen maga a kassai kiváltságlevél inkriminált passzusa.

Budai privilégium	Kassai privilégium
nullas collectas seu exactiones nos et nostri successores, nostri et eorumdem regiminis in predicto regno tempore exigi faciemus a regnicolis prenotatis, quas recolende memorie dominus pater ipsius domini regis aut idem dominus rex, aliquibus ex causis ultra consuetam et solitam libertatem ab eisdem regnicolis, et presertim prelatis et personis ecclesiasticis euromque villis, populis seu incolis, nobilibus ac eorum villis et populis, seu civitatensibus regni eiusdem cuiuscunque status et condicionis exigi seu extorqueri fecissent; sed hiis contenti erimus, que ipsi solvere consueverunt	civitates, castra, possessiones, oppida et villas, incolas villarum tocius regni Polonie inhabitantes ipsorum baronum et nobilium omnium absolvimus, liberamus et eximimus ab omnibus et singulis collectis, dacionibus, contribucionibus, exactionibus sive tributis, tam generalibus quam specialibus, quocunque nomine censeantur, et ab omnibus serviciis, laboribus, vexacionibus, angariis et preangariis in rebus et personis commitendis, pure et simpliciter solutos et absolutos esse volumus et exemptos; sed hiis tantum volumus esse contenti, quod duo grosso usualis monetae in dicto regno currentis,

[261] KACZMARCZYK 1947. 125.; HECK 1970. 194.; WYROZUMSKI 1982. 157–158.
[262] GRODECKI 1971. 537.
[263] MATUSZEWSKI 1983. 109.

ab antiquo, vel que ad cameram regiam seu ius regale constiterit pertinuisse seu constabit.

quorum quadraginta octo marcam Polonicalem facient, de quolibet mansio vel sorte locatis et possessis, singulis annis nobis et nostris successoribus in festo beati Martini confessoris in signum summi dominii et recognicionem corone regni Polonie exsolvantur.

Az 1355-ben kiállított dokumentum szerint tehát amennyiben Lajos lesz majd valamikor Lengyelország királya, semmilyen olyan adót nem fog beszedni a lengyelektől, amelyeket Łokietek Ulászló és Kázmér bármilyen okból *ultra consuetam et solitam libertatem* szedett be. Azonban azokat a járulékokat, amelyeket *ab antiquo* szoktak teljesíteni, vagy ha azok a királyi kincstárnak vagy a királyi jognak járnak, továbbra is megtartja. Ezzel szemben Lajos az 1374-ben végül is lengyel királyként kibocsátott oklevelében két rendelkezést foganatosít: egyrészről megszüntet több szolgáltatást, másrészről azonban előírja, hogy Szent Márton napján minden évben két garast fizessenek a jobbágytelkek után.

A budai privilégium némi megoldást jelenthet arra a kérdésre, hogy Kázmér királlyal köthető-e össze az adómentesség elnyerése, vagy nem. Az 1355-ös állapotokat rögzítő dokumentum egyértelműen fogalmaz: Lajos ígéretet tesz arra, hogy *ultra consuetam et solitam libertatem* – ahogy ezt elődei tették – nem fog adót szedetni. Így nézetem szerint éppen Kázmér lehetett az, aki az oklevélben kifogásolt módon a szokványos szabadságon túl adókat szedetett, és a Budán megjelenő küldöttség egyik célja ennek jövőbeli megszűntetése volt. Az 1355-ös rendelkezések azonban eleve érintetlenül hagyták a királyi kincstárnak vagy a királyi jogon járó adókat, illetve a régtől fogva teljesítetteket.

1374-ben – láthatóan – e régtől fogva meglévő, különféle szolgáltatások eltörlésére, továbbá a két garasnyi, a királynak járó adó kirovására került sor. Éppen ez utóbbi miatt látszik alapvető ellentmondás a budai és a kassai privilégium között. Amennyiben ugyanis eleve volt valamilyen, a királyi kincstár számára fizetendő adótétel 1355-ben, akkor mi szükség lett volna arra, hogy 1374-ben ismét előírják a befizetését?

Összefoglalva a Lajos-kori adókérdésnek az elbeszélő forrásokban és a király által kibocsátott két kiváltságlevélben való megjelenését, a következőket lehet megállapítani. A történeti kutatás döntő része abból indul ki, hogy az utolsó Piastok alatt létezett egy állandó, rendszeresen

beszedett állami adó Lengyelországban, amelynek mértékét 1374-ben Nagy Lajos csökkentette le. E lecsökkentés tényét abból állapítják meg, hogy a 15. század végén alkotott Jan Długosz krónikájában nevesíti a 14. századi királyi adó összegét, tizenkét garasban meghatározva mértékét. A tizenkét garasos adót elfogadó kutatók emiatt adócsökkentést véltek felfedezni Nagy Lajos 1374-es privilégiumában, ahol a király csak két garasban állapította meg a fizetendő adó összegét. E nézettel szemben azonban a következőket lehet ellenérvként felhozni. A kortárs, és az egyházi ügyekben jól tájékozott Czarnkowi János egy szót sem ejtett arról, hogy lett volna valamilyen tizenkét garas értékű adó. Ezzel szemben megjegyzi, hogy az egyház azért háborodott fel a király adóbeszedéssel kapcsolatos tervein, mert nem két garast kellett volna fizetniük jobbágyaik után, mint a világi birtokosoknak, hanem huszonnégyet. Ez az adat így leginkább a kassai privilégium – csak a világi birtokokat érintő – két garasos adórendeletével mutat hasonlóságot. Korábban, 1355-ből csak egyetlen utalással rendelkezünk arra nézve, hogy volt-e valamilyen állami adó 1374 előtt. A budai privilégium azonban csak általánosságban fogalmaz, és egy szót sem ejt arról, milyen összegű volt ez a járulék.

Jelen munka további célkitűzése tehát csak az lehet, hogy részletesebb vizsgálat alá vonja annak kérdését, hogy ez az elbeszélő forrásainkban *poradlne* néven említett, Lajos ténykedéséhez köthető adófajta milyen előtörténetre tekint vissza. E vizsgálódást időben célszerű három részre bontani, így a Łokietek Ulászló előtti időszakra, az utolsó Piastok korára, és végül Nagy Lajos korszakára.

A *poradlne* a latin nyelvű oklevelek szövegezésében polonizmusként jelenik meg. Etimológiailag a *poradzić* 'szánt' igéből vezethető le, így magyar (ekeadó) és német *(Hackensteuer)* fordítása is ehhez igazodik. Előfordulása a 13. század közepétől figyelhető meg a dokumentumokban, legtöbbször a részfejedelemségi rendszerrel kapcsolatos szolgáltatások megszüntetése során. Az 1138-ban III. Bolesław végrendeletében bevezetett új uralmi rendszer a *ius ducale* alapján működött.[264] E fejedelmi jogrendszer részleteit összefoglalóan *iura ducalia* néven ismeri az irodalom.[265] A *ius ducale* rendszeréhez tartozó szolgáltatásfajták eltörlésének

---

[264] MODZIELEWSKI 1977. 71–72.

[265] A lengyel és a sziléziai német *iura ducalia* rendszerével kapcsolatban l. MENZEL 1964. 31–45.

folyamata a 13. század középén kezdődött meg, amikor a nemesi birtokok egyre inkább a német (magdeburgi) jog alapján immunitáshoz jutottak.[266] Az immunitás elnyerését igazoló oklevelek minden esetben feltűntetik a megszüntetendő szolgáltatásokat is. Ezek között találkozunk a *poradlne* említésével.[267]

Az egyik legkorábbi oklevél, amelyben említés történik a *poradlné*ről, 1235-ből származik, melyet Bolesław sandomierzi fejedelem állított ki a jędziejówi kolostor számára. A fejedelem három, a kolostornak adományozott falu szolgáltatásait és jogait igazolja, s megállapítja, hogy a falvak „nec solvent poradlne, nec strosam, nec vaccam, que ducis dicitur. [...] De expeditionibus etiam et omnibus extractionibus et solutionibus eos totaliter reddimus liberos et immunes".[268] Az oklevél tehát alapvetően immunitást biztosít az említett falvaknak, a *poradlné*t pedig a fejedelemnek járó adóként jelöli meg. Kegyes Bolesław (1221–1279) egy 1271-ből fennmaradt oklevelében, amelyben bizonyos Przybysławnak, Paczyń fiának adja Goranin nevű falvát, azt olvashatjuk, hogy olyan szabadságot ad a megadományozottnak, „qua omnes nobiles in nostra Polonia perfruntur, videlicet a poradlne et a quolibet conductu, a podworowe, a powod, a prewod, a naraz, a bove, a vacca, a falcone, a porco, a ponte".[269] Ugyancsak az ő egyik adománylevelében találkozunk 1271-ben a *poradlné*vel, amikor bizonyos Fulsztyni Przybysławnak adományozza Mierzowo nevű falvát: „Item eundem Pribislaum et suos posteros liberamus ab omni exactione: a poradlne, a bove, vacca annuali, a podworoe, powolowe et aliarum rerum".[270] II. Przemysł egyik 1282-ben kelt oklevelében több falut adományoz a poznańi domonkos kolostornak és körülírja a birtokadományok jogait: „Absolvimus autem prefatas hereditates ab omni solutione Polonica, que nunc in nostro est dominio et processu temporis exoriri, videlicet a naras, a powos, a przewod, a stro-

[266] Általánosságban l. Grodecki 1930; Kossmann 1967. 38–45.; Buczek 1972. 1–29.; Modzielewski 1977. 81.

[267] A *poradlné*val kapcsolatban l. Buczek 1972. 1–5. Az oklevelekben előforuló *stan (statio)* szolgáltatásra Gąsiorowski 1979. 244–245. A *przewód*dal (*prewod)* kapcsolatban l. Russocki 1965. 244., felszámolásával kapcsolatban: 257–261.

[268] ZDM IV, 874. sz.

[269] KDW VI, 18. sz.

[270] KDW VI, 20. sz.

za, a podworowe, poradlne [...]".[271] Úgyszintén az ő egyik 1293-ra datált oklevelóből értesülünk arról, hogy bizonyos Grabianówi Peregryn fiai számára adományt tesz és felmenti „supradictas hereditates ab omni oue, solucione et exacione, que nunc sunt in nostro dominio et processu temporis poterint exoriri, quibuscunque nominibus censeantur: a poradlne, a narzaz, a povoz, a prevod, a podvorove, a stroza et opole".[272]

A felsorolt példák mindegyike birtokadománnyal függ össze, ezek a birtok immunitását biztosító oklevelek. A *poradlne* említése valamennyi esetben több más, közelebbről be nem határolt, a fejedelemnek járó szolgáltatással együtt jelenik meg. Ezek mindegyike – ahogy II. Przemysł fent idézett adománylevelébő1 kiderül – a *solutio Polonica*, azaz a régi lengyel joggal összefüggő járulékok. E szolgáltatásokat valamennyi esetben eltörlésükkor látjuk az oklevelekben. Azonban a *poradlne* mértékéről, arról, hogy milyen formában, milyen időközönként szedték be, nem szerezhetünk tudomást.

A korszakból fennmaradt számos olyan dokumentum is, amely céljában, szövegezésében és teljes formájában szinte teljesen megegyezik az itt felsoroltakkal, de a *poradlne* mint szolgáltatás-fajta nem szerepel bennük. Ilyen pl. Bolesław krakkói és sandomierzi fejedelem 1262-ben kelt egyik oklevele,[273] vagy Kegyes Bolesław egyik 1270-ben kelt adománya, amelyben szinte kivétel nélkül felsorolja a fent már idézett szolgáltatásokat, de a *poradlnét* nem említi: „contulimus [...] libertatem [...] a stroza, a podvoroue, a pouolowe, a naraz, a prewod, a ponos, a bovc, a vaca et et aliis solutionibus, que iuris sunt Polonicis".[274] Ugyanilyen, a *poradlne* kifejezést nem tartalmazó adattal rendelkezünk még számos más esetben is a 13. század végéről.[275]

---

271 KDW VI, 2. sz.

272 KDW VI, 45. sz.

273 ZDM IV, 876. sz.

274 KDW VI, 40. sz.

275 KDW VI, 21. sz.: „Absolventes dictam hereditatem ab omni solucione Polonica, que nostro dinoscitur pertinere dominio: a narasz, a powosz, a prewod, a stroza, a podworowe, a bove a vacca"; KDW VI, 26. sz.: „volumus predictam villam liberam et exemptam esse a pouz, a przewod, a stroza, a dan, a naraz, a podvoroue, a targoue, a mostne, [...] et ab omni exaccione seu collecione, que povouve dicitur, a vecturis et exeditionibus vel omnibus iuribus in Polonica constitutis, uibuscunque censaentur nominibus"; KDW VI, 31. sz.: „a stroza, a podworowe, a naraz, a przewod, a powosz [...], que in iure Polonico poterint exoriri."; KDW VI, 38. sz.: „absolventes ipsam hereditatem ab omni solucione Polonica, videlicet: a naraz, a pouz, a preuod, a stroza, a poduoroue, a bove et vacca".

A *poradlne* tehát – 13. századi formájában – egyike volt a részfejedelemségi korszak szolgáltatásfajtáinak. E szolgáltatások jogcíme kétféle volt, ahogy ez Bolesław krakkói és sandomierzi fejedelem és felesége, Kunigunda által kiállított okleveléből kiderül. Itt a fejedelem megerősítette a sandomierzi káptalan összes eddigi szabadságát és jogait (*universas et singulas easdem libertates, exemptiones ac immunitates*), és részletesen felsorolta, hogy mi alól mentesíti a káptalant.[276] Két különböző szolgáltatásfajtával találkozunk: „prewod, Powoz, Stan, Targowe, Podwody, Krowa, Wogina, naraz, Stroza et domino strozae, qui vulgo pan strozae vel strozni dicitur [...]". A másikban pedig: „ab omni expensa domini ducis, a powolowe et ab omnibus aliis solutionibus, servitiis, exactionibus, angariis et praeangariis ducalibus [...]". Ugyancsak kiderül az oklevélből, hogy ezek az éppen megszűnőben lévő járulékok vagy szokásosak, vagy rendkívüliek (*seu sint ordinarie, seu extraordinarie*), vagy a régi tartományi szokásjog szerint járnak (*seu iuxta antiquam terrestram consuetudinem debeantur*), vagy újonnan merülnek fel (*seu de novo emerserint*),

Annak ellenére, hogy a jelen példában nem szerepel a *poradlne*, maga az oklevél jól mutatja, hogy milyen, a *ius ducale* keretein belül létező járulékfajtákkal találkozunk a 13. század végi lengyel fejedelemségekben. Az első kategóriába a fejedelemnek földbirtokosként járó juttatásokat sorol fel (*pan strozae vel strozni*), a másodikba azonban – és feltehetően ebbe a sorba tartozik a jelen esetben nem szerelő *poradlne* is – a fejedelemnek uralkodóként járó szolgáltatások tartoztak. Nem jutunk azonban közelebb ahhoz, hogy pontosan milyen járulék lehetett ez a *poradlne*. A fenti példán láthattuk, hogy általánosságban léteztek szokásos, rendkívüli és a tartományi szokásjognak megfelelő járulékok. Hogy ezek közül melyik kategóriának felelt meg az általam vizsgált *poradlne*, a rendelkezésre álló forrásanyag alapján nem tudjuk meg.

Hasonló példákkal találkozunk az utolsó Piast-uralkodók idejéből fennmaradt oklevelekben. A *poradlne* ugyanúgy, ahogy a 13. század végi példák esetében láttuk, itt is a régi lengyel jogú szolgáltatások eltörlése kapcsán bukkan fel.

Ismerjük Łokietek Ulászló egyik, 1324-ben kelt oklevelét. Itt a szandeci bírónak, bizonyos Mikołajnak engedélyt ad arra, hogy a Lubinka folyó mentén német jogú települést alapítson, és „liberosque facit eos-

[276] ZDM IV, 877. sz.

dem ac incolas eius villae ab omnibus iuribus Polonicalibus: sep stan, Powolowe, naraz, ac aliis omnibus, quecumque ius theutonicum perturbarent".[277] Arról azonban szó sincs az oklevélben, hogy valamilyen új adóval terhelték volna meg a területet. Bár ebben az esetben nem szerepel a *poradlne* alóli mentesség, ugyancsak Łokietek Ulászló egyik négy évvel későbbi oklevelében ismét találkozunk említésével. A király ebben az esetben egy bizonyos Łęk falu urának és lakosainak immunitást ad, és felmenti őket valamennyi neki járó szolgáltatás alól:

„Nos [...] ob remidium animae nostrae [...] incolas ac inhabitatores ipsius [...] absolvimus ac liberam liberosque et exemptos faciemus ab omnibus dominii nostri iuribus, exactionibus, solucionibus, serviciis, servitutibus ad nos de iure vel de facto spectantibus, videlicet a poradlne, vacca, ove [...] et generaliter ab omnibus aliis et singulis iuribus nostris, quibuscunque nominibus censeantur".[278]

Az oklevél a jelen munka célkitűzéseinek szempontjából a következő tanulságokkal szolgál. A *poradlne* ismét számos más megszüntetésre ítélt járandósággal együtt jelenik meg. Jogcíme a királyi hatalom, azaz a 13. század végén látott, a fejedelemnek uralkodóként járó juttatás Łokieteknek királyként is járt. Emellett sajnos megint csak nem tudunk meg többet arról, hogy milyen formában szedhették az „ekeadót", milyen volt mértéke, és rendszeresen, vagy alkalmanként kellett-e beszolgáltatni. Legérdekesebb momentumként azonban meg kell jegyezni, hogy a birtok immunitásának elnyerésével sem 1324-ben, sem jelen esetben nem járt együtt valamilyen pénzformában szedett, meghatározott összegű (tizenkét garas?), rendszeresen behajtott adó kivetése.

A képet még problematikusabbá teszi, hogy a korszakban a *poradlne* nem csak a frissen helyreállított királyság uralkodójának oklevelezésében fordul elő, hanem az ebben az időszakban még létező utolsó részfejedelmek adománylevelejben is. Így például Ulászló kujáviai fejedelem egyik 1359-re keltezett dokumentumában, amelyben német jogúvá teszi a płocki bencés kolostor Ostrowąż nevű falvát. Az adomány keretein belül a fejedelem megállapította a falu addigi köztelezettségeit. E szerint a település kétféle szolgáltatással tartozik. A *ius ducale* keretein belül „godne, pecarne, crovne et valna et aliorum quorumcumque tres marcas die be-

[277] ZDM IV, 904. sz.
[278] KDW VI, 105. sz.

ati Martini solvere teneatur." Emellett „universalem terre collectam, que poradlne nuncupatur (sic!) nobis et nostris successoribus solvat, sicut alie ville nostrorum (sic!) et baronum tenentur nostri dominii in districtu".

Az itt felhozott adat ismét nagy jelentőségű, ugyanis jelen esetben a *poradlne* már nem a *ius ducale* egyik szolgáltatása, hanem *collecta terrae* néven valamilyen más járulék. Ugyancsak figyelemreméltó, hogy a *ius ducale* kötelékébe tartozó szolgáltatásoknál szerepel összeg (három márka), míg az *universalis collecta terrae* esetében nem. A płocki kolostor birtokainak jogait Nagy Kázmér 1361-ben megerősítette, azonban a *collecta terrae* szolgáltatását fenntartotta magának.[279]

A *poradlne* azonban feltehetőleg több minden jelölésére szolgálhatott a korban. 1355-ből ránk maradt a már említett Ulászló kujáviai fejedelem egyik oklevele, amelyben bizonyos Nicolaus soltészt és falvát megszabadítja a kötelmektől. Itt a poradlne ismét a *ius polonicum* keretein belül jelenik meg, az *universalis collecta terrae* azonban szóba sem kerül.[280]

Az utolsó Piast uralkodók korszakából hozott példák legalább két tanulsággal szolgálnak. Valószínű, hogy maga a *poradlne* kifejezés nem egyféle szolgáltatást jelölt, hanem többet.[281] Lehetséges, hogy a még fennmaradt részfejedelemségben eleve más jelleget viselt, mint a királyság alá tartozó területeken. Emellett azonban meg kell jegyezni: amennyiben a Łokietek korabeli oklevelekben előforduló *poradlne* az a járulékfajta, amelyet Lajos 1374-es rendekezéstől fogva két garas értékben szednek be, és a Długosz nyomán ítélkező kutatás megállapítása értelmében addig az időpontig tizenkét garas értékű volt, nehéz helyzetbe kerülünk, hiszen az utolsó két Piast-uralkodó egyszer sem rendelkezik ilyen összegű, a királyi hatalomnak járó adókról.

A számunkra leglényegesebb, 1370–1382 közötti időszak idevágó dokumentumai közül elsőként az Opuliai László által kiállított okleveleket kell vizsgálat alá vonni. Miután ismerjük Nagy Lajos parancsát, amelyben Opuliai Lászlóra bízta a Lengyelországhoz tartozó Halics-Volhinia kormányzását, hogy ott helyette és nevében járjon el,[282] illetve rendelkezésünkre áll e megbízás visszavonását igazoló oklevél

[279] CDP I, 123. sz.
[280] CDP I, 120. sz.
[281] MATUSZEWSKI 1983. 89.
[282] AGZ III, 20. sz.

is,[283] elfogadható, hogy a Lajos megbízottja által kiállított oklevelek a királyi akaratot tükrözik.

Opuliai László adományleveleiben kivétel nélkül minden esetben megtalálható az a kitétel, hogy a megadományozott személy falvának (falvainak) lakosai kettő nagyobb, vagy négy kisebb garast fizessenek a kincstár számára. Nyilvánvalóan ez az adótétel már beazonosítható, a kassai privilégiumban meghatározott, a nemesek magánbirtokait érintő tételről van szó.

Az első ilyen jellegű dokumentum azonban még jóval korábbi, 1371-es ügyeket rögzít. Itt Opuliai László bizonyos Henryk de Bohemiának három falut adományozott, és eközben előírta, hogy a falu lakói *„duos grossos latos pro censu camarae nostrae"* fizessenek.[284] Az oklevélben az a meglepő, hogy három évvel a kassai privilégium kiadása előtt született. Bár ez az egyedüli ilyen adatunk, amely 1374-et megelőző időszakból származik, léte mégis óvatos kérdésfeltevésre késztet: talán maga az állami adó gondolata nem is a kassai privilégiummal, hanem Lajos trónra lépésével van összefüggésben?

1628-as átírásban ismerünk egy oklevelet, ezúttal már 1374-ből, amelyben Opuliai László bizonyos Chodkónak adományoz egy falut. Előírja, hogy a lakosok „duos grossos latos pro censu nostrae camarae solvere sint astricti".[285] 1374-ben ismét nagyobb adományt tesz, két fivérnek összesen kilenc falut adományoz és engedélyezi, hogy várat is építsenek.[286] Az adófizetésre vonatkozó szöveg szó szerint megegyezik az előbbiekben felsoroltakkal, előírja, hogy „singuli cmethones dictarum villarum de qualibet curia possessa duos grossos Bohemicales nobis et nostris successoribus singulis annis [...] pro censu nostrae camarae sint asstricti solvere". Egy másik, 1416-ban igazolt oklevél tanúsága szerint Opuliai László bizonyos Waczko milesnek adományoz három falut.[287] A dokumentumnak az adóra vonatkozó része szó szerint megegyezik az előzőekkel, az 1415-ös megerősítésben pedig, ahol Jagelló Ulászló (1389–1434) újabb falvakat adományozott egy bizonyos Waczkónak, a király szó szerint helyben hagyja Opuliai László adóügyben tett állásfog-

[283] AGZ III, 27–28. sz.
[284] ZDM IV, 1012. sz.
[285] CDP I, 133. sz.
[286] ZDM IV, 1022. sz.
[287] CDP II/1, 134. sz.

lalását. 1375-ben Opuliai László egy bizonyos Wrocaw számára állított ki egy adománylevelet, amelyben három falut adományozott neki.[288] Az adóval kapcsolatban a szöveg semmilyen eltérést nem mutat fel az előzőkben idézettekhez képest, egy különbség van csupán: előírja, hogy a megadományozott egész családjával együtt maradjon a tartományban, ne változtassa meg lakhelyét. Opuliai Lászlónak további oklevelei maradtak fenn, amelyekben az adóra vonatkozó kötelmek szövegezése és tartalma is megegyezik a korábbiakkal.[289]

Más kép tárul elénk azonban Lajos és anyja egyébként igen kisszámú adománylevele alapján. 1371-ben Erzsébet állított ki egy adománylevelet bizonyos Danilo Dachbodowicz részére. Az illetőnek több falut adományozott, amelyekre megadta az immunitást, azonban semmilyen adófizetésre vagy egyéb más szolgáltatásra nem kötelezte a birtok új urát.[290] A Lajos korabeli adományozások közül talán a legjelentősebb egy 1377-ben kiállított oklevél, amelyben az uralkodó Demetriusnak és Ivánnak, a későbbi Goraj-nemzetség megalapítóinak adományozott 11 falut, Goraj (másnéven Łada) várát és Kraśnik mezővárost.[291] Mivel az adománylevél Belz vára alatt kelt az 1377-es litván hadjárat alatt, feltételezhető, hogy a két fivér a litvánok elleni katonai vállalkozásban tanúsított magatartásáért nyerte el az adományt. Az oklevél annyiban tér el a kor gyakorlatától, hogy a lengyel viszonyokhoz képest aránylag nagyobb birtokok eladományozásáról rendelkezik, azonban ismételten csak ellentétben az Opuliai László által kiállított oklevelekkel, nem rögzített semmilyen kötelezettséget a megadományozottak számára. Mindez meglepő, hiszen nagyobb területek, köztük egy vár és egy mezőváros átadásáról van szó, ezen felül pedig három évvel a kassai privilégium kibocsátása után járunk.

Fennmaradtak azonban Lajosnak olyan kiadványai is, amelyek egyházi birtokokat érintettek. Valamennyi ilyen dokumentum 1381 után kelt. A kassai privilégium – mint ahogy erre már utaltam – nem érintette az egyházat, ugyanis csak 1381-re vált kötelezővé birtokai után az adófi-

---

[288] ZDM IV, 1026. sz.

[289] ZDM IV, 1030. sz. Az adótétel kiszabásán kívül az adományozó megígéri, hogy a megadományozottat fogságba esése esetére – ha ez az ő szolgálatában történt – megváltja; KDW III, 1743. sz.

[290] KDM III, 844. sz.

[291] KDM III, 893. sz.

zetés.[292] Az 1381-es változások után az egyház a világi birtokon szedett adó kétszeresét fizette, valamint kénytelen volt a külföldre vezetett hadjáratok esetére egy úgynevezett *subsidium charitativum*ot nyújtani. Az egyházi birtokokat érintő királyi oklevelekben azonban – ellentétben a Lajos és anyja által a világi birtokosok számára kiadott adománylevelekkel – szerepel az adófizetési kötelezettség,[293] illetve a királyi birtokokon folytatott évi két nap robot.[294]

Itt az uralkodó szigorúan előírta az adófizetés kötelezettségét és évi négy nap robotot a királyi birtokokon. Az egyház adófizetési kötelezettsége azonban nem a kassai privilégiumban meghatározott megállapodásokhoz tartozott, hanem egy külön megegyezés szabályozta, amelyet az uralkodó 1381-ben külön kötött meg az egyházzal, és amely az egyházi birtokokon élőktől évi négy garas adót, két nap robotot a királyi birtokokon és külföldi hadjárat esetére ún. *subsidium charitativum*ot követelt.

Az itt felsorakoztatott adatok alapján – úgy vélem – az alábbi következtetéseket lehet levonni. A Nagy Lajos-kori oklevelek tanúbizonysága szerint tehát már 1370 után közvetlenül megkezdődött egy olyan adó beszedése, amely nem *poradlne* névre hallgatott,[295] jogcíme és összege tisztázott: a világi birtokokon két, az egyháziakon pedig (1381-től) négy garasra rúgott. Az adónem kedvezményezettje pedig maga a kincstár volt. Ilyen jellegű adóval azonban 1370 előtt nem találkozunk, sem a Długosz által vélelmezett tizenkét garasos állami adó, sem más összegű, jogcímét tekintve a királyi kincstárnak fizetendő összegű járulék nem mutatható ki a forrásokból. Így véleményem szerint a szakirodalomban uralkodó nézettel szemben inkább Matuszewski véleménye fogadható el, mely szerint Lajos uralmával egy új adónem *bevezetése* figyelhető meg.[296] Maga a bevezetés általánossága tekintetében azonban némi óvatossággal lehet csak véleményt formálni. A rendelkezésünkre álló (kétségtelenül nem nagy számú) oklevél alapján egyértelműen úgy tűnik, hogy a mindezt keleten, Halics-Volhiniában kezdte meg az uralkodó. Az itt kiállított oklevelekben kivétel nélkül találkozunk a kamara számára fi-

[292] KDW III, 1749. sz.
[293] CDP II/1, 164. sz.
[294] KDM I, 358. sz.
[295] A *poradlne* mint részfejedelemségi járulék továbbélésével kapcsolatban l. BUCZEK 1972. 4–7.
[296] MATUSZEWSKI 1983. 242.

zetendő új adótétellel. Más a helyzet azonban a királyság központját jelentő Kis-Lengyelországban. Itt egy esetben sem fordul elő az új adótétel kivetése. Hogy ez miért történt így, annak okát nem ismerjük. Mindazonáltal a királyi szándék egyértelműnek tűnik: 1381 után az egyház számára is kötelezővé vált az adó befizetése.

Visszatérve az adókérdés kiindulópontjához, vessünk ismét egy pillantást forrásainkra! Elsőként azonnal megállapítható, hogy a *poradlne* és a Lajos által bevezetett egyenes állami adó két különböző dolog, amely csak Czarnkowi János interpretációjában tűnik egy és ugyanazon szolgáltatásnak. Lehet, hogy a volt alkancellár azonosította az ismert *poradlne* névvel a Lajos által kivetett adót, az is előfordulhat, hogy így hallotta emlegetni ezt az új járulékot. A *poradlne* azonban egy régóta szereplő szolgáltatásfajtája a részfejedelemségi kornak és az utolsó Piast-királyok korszakának. Mértékéről, jellegéről semmilyen információval nem rendelkezünk. Mindazonáltal Czarnkowi Jánosnak és az őt nagyszabású történeti munkájában forrásként használó Jan Długosznak köszönhetjük, hogy az utókor ilyen néven ismeri Lajos egyenes állami adóját.

A két Lajos által kiállított kiváltságlevél újbóli részletes elemzése azonban más irányba mutat. A Lajosnál Budán megjelent küldöttség 1355-ben feltehetően számos követeléssel állt elő.[297] Így írásba foglaltatták az akkor még csak magyar királlyal, hogy amennyiben trónra kerül Lengyelországban, a Nagy Kázmér és talán már Łokietek Ulászló idején *ultra consuetam et solitam libertatem* behajtott járulékokat nem fogja beszedetni. Ezzel szemben Lajos már ekkor kijelentette, hogy a régtől fogva fizetett és a királyi kincstár javára rendelt adókat be fogja hajtani. Úgy vélem, Nagy Lajos abból indult ki, hogy hasonlóan Magyarországhoz, Lengyelországban is létezik ilyen jellegű adó. Azonban az 1370-et megelőző korszakban egyáltalán nincs nyoma annak, hogy az uralkodóknak járt volna az államkincstár javára fizetendő adófajta. Így vélhetően Nagy Lajosnak 1370-ben kellett rádöbbennie Krakkóban, hogy bár rengeteg, még a régi időkből fennmaradt, különböző jogcímen járó szolgáltatás létezik, amelyek tartományonként eltérőek lehetnek, az 1355-ben vélelmezett királyi jogon járó adófajták ismeretlenek Lengyelországban. Ezért hatalomra jutását követően azonnal hozzálátott az adórendszer reformjához. Valószínűleg az ország középpontjától távo-

[297] DIVÉKY 2000. 95.

labb cső keleti területeken próbálta először beszedni ezt az új adónemet. Hogy nem egy meglevő szolgáltatás reformja (adócsökkentés) állt tevékenysége középpontjában, arra éppen elbeszélő kútfőink, különösen Czarnkowi János szolgáltatja a legfényesebb bizonyítékot. Mind a világi nemesség, mind pedig az egyház felháborodott a király elgondolásán.[298] A gnieznói érsek országos zsinatot hívott össze, ahol kihirdette, hogy az egyház megtagadja az adófizetést. Hasonló lehetett a nemesség reakciója is. Ők közölték, hogy már mentesültek az adófizetés alól.[299] Elgondolásom szerint Lajos válasza a kassai privilégium volt. Miután mindenképpen arra törekedett, hogy biztosítani tudja lányai valamelyikének trónöröklését, sajátságos megoldáshoz folyamodott. Kassán egy tollvonással megszüntette az összes, még a korábbi Piast-korból fennmaradt, mindenféle jogcímen szedett járulékokat. Ezt – ahogy a kassai kiváltságlevél szövegezése is egyértelművé teszi – lányai örökösödésének lehetővé tételéért, valamint a nemesség korábbi és vélelmezett későbbi szolgálataiért cserébe tette.[300] Ezzel elegett tett az 1355-ben írásba foglalt ígéreteinek, sőt túl is ment azon, hiszen minden, korábban különböző címen szedett adóról lemondott. Egyidejűleg azonban – az egyház kivételével – minden birtokképes elemre kivetett két garasnyi, az államnak fizetendő adót. Ez utóbbi rendelkezése nem kapcsolható véleményem szerint a trónöröklés témaköréhez, hanem teljesen különálló eleme a kassai privilégiumnak. Erre éppen az 1381-ben és a később keletkezett, az egyház adófizetési kötelezettségét szabályozó dokumentumok szövegezése enged következtetni. A király 1381 novemberében kiállított oklevelében a poznańi püspökség területén, illetve a scyrieci ciszterci kolostor számára megszüntette valamennyi „régi" szolgáltatást, és bevezette az évente egyszer fizetendő királyi adót. A rendelet szövegezése szinte szó szerint megegyezik a kassai privilégiuméval:

---

[298] CZARNKOW 663.

[299] Uo. 663.

[300] KDW III, 1709. sz. „Et quia predicti regni nobiles affectum ad nos habentes specialem, quod eciam prolem nostram femineam veluti masculinam eis in principem et dominum ut predicitur acceptaverunt, ideo, ob merita fideliaque servicia facta et voluntates unjiversitatis ipsorum, que nobis et nostris pueris utriusque sexus facto fideli homagyo prestiterunt et in posterum loco et tempore fidelia servicia sunt parati dante Domino exhibere, eos speciali favore prosequentes".

KDM I, 358. sz.	KDW III, 1795. sz.	Kassai privilégium
ab omnibus exaccionibus, serviciis, solucionibus, collectis, a sep, angariis et preangariis, quibuscumque nominibus censeantur [...] absolvimus, liberamus et eximimus njos penitus harum serie litterarum. Sed dumtaxat in signum dominii Regie Magestatis volumus pro nobis habere et nostris successoribus a quolibet cmetone villarum seu hereditarium monasterii predicti de manso quolibet seu laneo possesso singulis annis in festo sancti Martini confessoris quatuor grossos monete in Regno Polonie communiter decurrentis pro nostra camera regia et successorum nostrorum [...] exsolvare	ab omnibus exactionibus, serviciis, laboribus, collectis, a sep, angariis et preangariis quibuscunque nominibus nuncupentur [...] absolumus (sic!), liberamus et eximimus nos penitus harum serie litterarum. Sed dumtaxat, in signum dominii regie magestatis, volumus habere pro nobis et successoribus nostris a quolibet kmethone seu iobagione ipsarum ecclesiarum civitatis et dyocesis Poznaniensis censum seu collectum de manso seu laneo quolibet possato; videlicet, quod quilibet kmetho seu iobagio solum duos grossos currentis monete in dicto regno Polonie in festo sancti Martini confessoris singulis annis pro camera nostra regia et successorum nostrorum tenebuntur (sic!) dare et assignare	absolvimus, liberamus et exemimus ab omnibus et singulis collectis, dacionibus, contribucionibus, exactionibus sive tributis, tam generalibus, quam specialibus, quocunque nomine censeantur, et ab omnibus serviciis, laboribus, vexacionibus, angariis et preangariis in rebus et personis committendis, pure et simpliciter solutos et absolutos esse volumus et exemptos, sed hiis tantum volumus esse contenti, quod duo grossi usualis monete in dicto regno currentis, quorum quadraginta octo marcam Polonicalem facient, de quolibet manso vel sorte locatis et possessis, singulis annis nobis et nostris successoribus in festo beati Martini confessoris in signum summi dominii et recognicionem colrone regni Polonie exsolvantur[301]

Gyaníthatóan tehát ebben a kérdésben az 1374-ben kiadott kassai privilégium szolgált mintául az uralkodó számára, amelyben a trónöröklés és az adókérdés a textusban közvetlenül egymás után következik, azonban véleményem szerint két különböző ügyet takar.

[301] KDW III, 1709. sz.

Nem tudjuk, milyen mértékben sikerült végrehajtania az adóbeszedést. Az egyház 1381-ig ellen tudott állni a követeléseknek, és ahogy láthattuk, az egész országban biztosan nem kezdődött meg a behajtás. Mindazonáltal egy nagyszabású, Lengyelországban teljesen új adónem bevezetésével találkozunk Lajos uralma alatt. Nyilvánvalónak látszik, hogy ha van valami hatása a korabeli magyar viszonyoknak a lengyel történelem alakulására, akkor azt ebben kell keresnünk, s az 1374. évi adót leginkább Károly Róbert kapuadójával állíthatjuk párhuzamba. Az egyenes lengyel állami adó bevezetése legalább olyan modern szellemiségű kormányzati intézkedés volt Krakkóban, mint amilyenek a dinasztia magyarországi uralmát kísérik. Lajos röpke, tizenkét éves uralma alatt azonban csak részben valósulhatott meg az adórendszer új alapokra helyezése, s valószínűsíthetően halála, majd a Jagellók hatalomra kerülése után nem is folytatódott.

Társadalom-, birtokadományozási és méltóságbetöltési politika

Nagy Lajos és a lengyel elitek viszonyát az előző fejezetben vázolt adókivetésen kívül három további nagyobb kérdéskör határozta meg. Az egyik a király birtokrestitúciós politikája volt, a másik az 1370–1382 közötti birtokadományozásokat érinti, a harmadik pedig az országos főméltóságok betöltésének rendje köré csoportosítható. E három részterület részletes vizsgálata előtt – bevezetőként – röviden érintenünk kell Lajos és a lengyel politikai elit általános viszonyát.

Czarnkowi János volt az első, aki határozottan állást foglalt abban a kérdésben, hogy Nagy Lajos lengyelországi uralmát néhány olyan, még Nagy Kázmér idején felemelkedett nemesi család támogatta, akik már Károly Róbert idején is közeli kapcsolatot ápoltak a magyar uralkodóházzal. Szerzőnk szerint Károly Róbert szabályszerű fizetést biztosított néhány Kázmér-kori főméltóságnak, ezzel elérve, hogy támogassák politikai törekvéseit.[302] Nem tudjuk, hogy mennyiben lehet igazat adni krónikásunknak, aki szívesen tulajdonította saját sorsának rosszra fordulását kor- és pályatársai vele szemben ellenséges magatartásának, így homályban marad, hogy az Anjouk és a lengyel elit egy része közötti kapcsolat és együttműködés a Czarnkowi János által ábrázolt megvesztegetés vagy más egyéb formában történt-e meg. Mindenesetre a későbbi kutatásban sem alakult ki konszenzus arról, hogy volt-e Anjou-párt Lengyelországban, s ha igen, akkor kik voltak a tagjai, s mi volt a motivációjuk. Jan Dąbrowskihoz köthető a kutatás egy ága által továbbvitt nézet, hogy a Kázmér-kori elit alapvetően két táborra bomlott: egy Anjou- és egy Luxemburgi pártra, mely utóbbi ugyan elfogadta az Anjouk trónöröklését,

---

[302] Czarnkow 638. „Sicque Karolus spe promissae mercedis exharratus, supremis ipsius Kazimiri regis, videlicet Sbisconi praeposito et Spitconi castellano Cracoviensibus, quorum consilio Kazimirus rex protunc juvenis regebatur, donaria multa extulit, castra et posseessiones concessit et singulis annis certa stipendia ministravit, ut regi Kazimiro suaderent, ne a coepto negotio desisteret, sed Lodvicum filium ipsius sibi in successorem regni deputaret."

de annak leányági kiterjeszthetőségét nem tartotta jogszerűnek, így Lajos halála utánra vagy Stettini Kázmér, vagy valamilyen más, Piast-rokon trónra lépését készítették elő.[303] Mivel minderről – ki más – Czarnkowi János tudósít, felmerült, hogy ő maga is ebbe a csoportba tartozhatott.[304] Mások azonban eleve kétségbe vonták, hogy létezett-e a két elitcsoport 1370 körül,[305] illetve ezzel szemben azt valószínűsítették, hogy akár több és összetettebb motivációjú platform is létezhetett a királyi udvarban Kázmér halála előtt.[306]

Arra vonatkozólag, hogy Lajost már eleve legalább két különböző érdekcsoport várhatta Krakkóban, két forráshírrel rendelkezünk, mindkettőt Czarnkowi János jóvoltából ismerjük. Tőle tudjuk, hogy Nagy Kázmér 1370. november 5-én halt meg, s hívei két nappal később eltemették, ráadásul úgy, hogy a temetésen részt vett a gnieznói érsek, valamint a krakkói és a lubuszi püspök is.[307] Mivel ugyanő arról tudósít, hogy az Opuliai László által sietve Krakkóba hívott Lajos még ugyanaznap megérkezett nagybátyja székvárosába,[308] a korábbi kutatás Dąbrowski nyomán azt a következetést vonta le az eseményekből, hogy a leendő királlyal szembeni ellenállás első jele mutatkozott meg abban a kétségtelenül nem barátságos lépésben, hogy a király megérkezése előtt eltemették nagybátyját.[309] Még tovább ment e tekinetetben Kázmér monográfusa, Jerzy Wyrozumski. Szerinte a Piastok nemezetségi jogának egyik alappillére volt, hogy az elhalt uralkodót mindenkori utódjának kellett eltemetnie, s ennek elmardása eleve jogvesztő hatályú volt a trónöröklés tekintetében.[310] Ugyanerre a következtetésre jutott Stanisław Szczur is, aki szerint az utód jelenléte az előd temetésén ahhoz volt szükséges, hogy

---

303 Dąbrowski 1918. 191–269.; Wyrozumski 1990. 57–65.

304 Pl. Nowakowski 1980. 89.; Derwich 1985. 150.; Jasiński 1990. 73–75.; Ożóg 1995. 70–72.; Kurtyka 1997. különösen 190–200.

305 Bieniak 2009. 122.

306 Pakulski 1996. 34–40.; Marzec 2000. 29.

307 Czarnkow 636. „Post cujus obitum eyequiis solemniter celebratis feria quinta proxima, que fuit dies septima mensis praedicti, ind extra parte chori ecclesiae Cracoviensis per fideles suos extitit tumulatus, Jaroslao sancte Gneznensis ecclesiae archiepiscopo, Floriano Cracoviensi, Petro Lubucensi episcopis tam praesentibus."

308 Czarnkow 636–637.: „Anno igitur mense dieque predictis Lodovico [...] Cracoviam veniente primo proceres terrae et natu majores regni Poloniae in Sandecz et ultra occurrerunt".

309 Dąbrowski 1918. 172.; Halecki 1921. 35.

310 Wyrozumski 1982. 241.

törvényes legyen az illető megkoronázása, illetve szerencsés jegyben kezdődjön uralma.[311] E nézetekkel szemben Wojciech Fałkowski emelt legutóbb vétót. Szerinte Kázmér két temetése nem politikai, hanem eszmetörténeti okokra vezethető vissza, s úgy vélekedett, illetve számos analógiával igyekezett bizonyítani, hogy a sietős temetés éppen azért volt szükséges, hogy Lajost, az új királyt már üres trón várja Krakkóban.[312] E vélekedés értelmében tehát sem ellenállás nem volt Lajossal szemben, sem pedig megosztott elitcsoportok nem várták a leendő királyt, hanem gyakorlatilag egy ritualizált, számos kortárs analógián nyomon követhető folyamat játszódott le 1370 novemberében, amely a régi király eltemetésével, a leendő uralkodó megérkezésével, megkoronázásával, majd végül Kázmér király második eltemetésével végződött.

A korábbi kutatás eredményeit mérlegre téve, a következők állapíthatók meg. Nehezen hihető az a Jerzy Wyrozumski által képviselt nézet, hogy a dinasztikus-nemzetségi jog előírása lett volna, hogy az utód legyen jelen elődje temetésén. Ennek forrásszerű nyomát sehol nem látni. Ugyancsak megfontolásra ad alkalmat az a nézet, mely szerint a temetésen való részvétel eleve megelőlegezi a jó kormányzást. Kázmér második temetése is megelőzte Lajos megkoronázását, és semmi jele annak, hogy jelentősége lett volna az új uralkodó felemelésében. Mindemellett kritikára szorulnak azok a vélemények is, melyek puszta rituáléként tekintenek az eseményekre. Czarnkowi János, az események szemtanúja világosan fogalmaz. Egyrészről arról tudósít, hogy Kázmér hívei gyászszertartást szerveztek az uralkodónak, (*exequiis solemniter celebratis*), másrészt el is temették (*extitit tumulatus*). Ezzel nézetem szerint legalábbis komolyan meggyengíthető az az érv, hogy Kázmér temetése szükséges volt ahhoz, hogy unokaöccse gyászszártartást rendezhessen nagybátyának. Másrészről ugyancsak kritikára szorul a Fałkowski által képviselt nézet, nevezetesen, hogy Lajost ünnepélyesen fogadták Ószandecben, illetve a város határában, ami – szerinte – annak jele, hogy az elitek nem voltak megosztottak abban a kérdésben, hogy támogassák-e Lajos uralmát vagy sem.[313] A krónika leírása szerint, ismételjük meg, Lajos ugyanaznap érkezett Krakkóba, amikor Kázmér temetése megtörtént. Fizikai képtelen-

[311] SZCZUR 2002. 400.
[312] FAŁKOWSKI 2009. 55–74.
[313] FAŁKOWSKI 2009. 57.

ség, hogy ugyanazok, akik aznap a Wawel székesegyházában eltemették Kázmért, még aznap odaértek volna Ószandecbe és azon is túl (*in Sandecz et ultra*), hogy a leendő királyt fogadják. Valószínűbb, hogy akik az Anjouk uralmában voltak érdekeltek, már korábban elindulhattak a magyar király fogadására, s így ott sem lehettek Kázmér temetésén.[314] Arra, hogy Lajos megérkezését és közelgő trónra lépését nem kísérte osztatlan öröm, további érvként hozható fel Kázmér végrendelete végrehajtásának folyamata. Volt már róla szó, hogy Lajos gyakorlatilag érvénytelenítette nagybátyja végrendeletének egy részét, megnyírbálva ezáltal Stettini Kázmér örökségét. Czarnkowi János világosan fogalmaz: amikor a király megérkezett, rögtön eléje járult Janusz Suchywilk, krakkói prépost és királyi kancellár, Kázmér végrendeletének végrehajtója, aki addig Opuliai László utasítására nem bontotta fel a király végrendeletét, s nem kezdte meg annak végrehajtását.[315] Volt már szó róla fenn, hogy Lajos itt szembesült először azzal, hogy nagybátyja megszegve korábbi ígéreteit, gyakorlatilag majd „fele királyságát" unokájára hagyta. Czarnkowi Jánostól tudjuk, hogy a végrendeletbontásnál jelenlevők között, tehát a királyi tanácsban parázs vita alakult ki arról, hogy megkaphatja-e Stettini Kázmér a neki járó birtokokat, vagy sem.[316]

Arra, hogy Lajos megérkezésekor több érdekcsoporttal kellett számolni a királyi udvarban, további érvek is felhozhatók. Czarnkowi János részletesen tudósít arról, hogy amikor Lajos megkérte a gnieznói érseket, hogy koronázza királlyá, az érsek, illetve egyes ott tartózkodó nagy-lengyel nemesek azt követelték, hogy ne Krakkóban, hanem Gnieznóban, az ősi koronázóvárosban koronáztassa meg magát nem csorbítva a nagy-lengyel nemesség jogait.[317] A követelés természetesen teljes képtelenség volt,

---

[314] Lajos uralmának szimbolikus és teljes mértékű elfogadását látja ebben: DALEWSKI 1996. 129.

[315] CZARNKOW 639.: „altera die adventus sui Janussius dictus Suchiwilk, decanus et cancellarius Cracoviensis, testamenti per dominum Kazimirum facti [...] legitimus executor, omnia privilegia donationis per praefatum dominum Kazimirum regem Poloniae in sua ultima voluntate facta et de mandato magnifici principis domini Wladislai ducis Opuliae usque ad adventum ipsius domini regis Ungariae reservata, coram eodem domino rege produxit, requrens eundem, utrum ea juxta dispositionem sui avunculi distribuere deberet."

[316] CZARNKOW 639–641.

[317] CZARNKOW 644. „Et quamvis praefatus dominus Jaroslaus archiepiscopus et quidam nobiles de Polonia, tanquam nuncii communitatis Poloniae Maioris dominum regem non in Cracoviensi sed in Gnesnensi Ecclesia coronandum esse dicebant, petentes ne in praejudicium Poloniae Maioris alibi quam in Gneznensi ecclesia se permitteret coronari".

hiszen Gnieznóban a koronázás legfeljebb kétszer történhetett meg a 11. század folyamán,[318] és a fejedelemi, illetve a királyi udvar már a 11. század folyamán lassan Krakkóba helyeződött át.[319] Ettől függetlenül azonban kétségtelen, hogy a 12. századi részfejedelmségi rendszer egyik következményeképp 1320 után, mikor Łokietek Ulászló helyreállította a királyság intézményét, a regionalizmus nem tűnt el azonnal Lengyelországból. Nagy Kázmér még kénytelen volt külön törvénykönyvet kiadni Nagy-Lengyelország számára, bár mind apja, mind pedig ő egyaránt Krakkóban tartotta udvarát. A gnieznói érsek követelése egyszerű provokáció volt; Lajos válaszul csak annyit ígért meg a nagy-lengyel nemességnek, hogy valamennyi királyi felségjelvénnyel övezve megjelenik előttük Gnieznóban is.[320] Mindennek fényében úgy tűnik, hogy Nagy Lajossal szemben volt egy olyan erőcsoport is, amely saját magát földrajzi szempontból határozta meg, s a nagy-lengyel regionális érdekeket képviselte.

A kis- és nagy-lengyel nemességen belüli ellentétek megértéséhez vissza kell térnünk egészen Łokietek Ulászló uralmának kezdetéhez. Általánosan elfogadott tétel, hogy Łokietek Ulászló királlyá koronázását követően egy új világi elitet épített ki maga körül, mely tagjai fia uralma alatt is továbbszolgáltak, betöltve a legfontosabb országos méltóságokat,[321] mint a krakkói várnagyi, a krakkói vajdai, a királyi kincstárnoki, alkincstárnoki, bírói, albírói és a kancellári tisztséget.[322] Abban sincs véleménykülönbség a kutatás különböző szereplői között, hogy az új elit mind származásában, mind működési területe tekintetében Kis-Lengyelországhoz kötődött.[323] A kis-lengyel elitek szerepe különösen Nagy Kázmér idején értékelődött fel: a fiatalon hatalomra került király diplomáciai tárgyalásain, így a Német Lovagrenddel és a Luxemburgiakkal

---

[318] Ehhez l. SKWIERCZYŃSKI 2011. 103–114.; DALEWSKI 2011. 21–41.; DALEWSKI 2012. 111–128.

[319] MICHAŁOWSKI 1989. 34–46.

[320] CZARNKOW 644.: „rex [...] petiit in Cracoviensi ecclesia diadema regium sibi imponi, pormittens, quo din ecclesia Gnesnensi regalibus insigniis decoratus vellet apparere".

[321] DĄBROWSKI 1918. 193. és 212.; GRODECKI 1930. ezzel kapcsolatban 42–84.; KACZMARCZYK 1947. 127.; GAWĘDA 1966. 7.; WYROZUMSKI 1982. 139–142.; NOWAKOWSKI 1993. passim.; GAWLAS 2000. 92–96.; MARZEC 2007. passim.; MARZEC 2011. 125–136.

[322] DĄBROWSKI 1918. 191.; GĄSIOROWSKI 1992. 266.; NOWAKOWSKI 1993. 40–51., különösen 44.

[323] Legutóbb: MARZEC 2011. 125–126. Ugyanott a régebbi irodalom részletes összefoglalása is.

folytatott egyeztetések során ott találjuk kíséretében a legjelentősebb kis-lengyel nemzetségek tagjait.[324] Valószínűsíthető, hogy ebből az új hatalmi elitből szükségszerűen kiszorultak a központtól távolabb élő nemesi családok, különös tekintettel a nagy-lengyel nemességre.[325] Az ő jelentőségük gyakorlatilag a 13. század végével megszűnt. Előtte – a cseh királyok és a részfejedelemségek korában – a Brandenburghoz, illetve a birodalomhoz, valamint a csehek által elfoglalt Sziléziához való földrajzi közelség okán ők látták el a legfontosabb diplomáciai feladatokat. A két utolsó Piast-uralkodó új politikájának következtében, mely a Luxemburgi orientációval szemben inkább az Anjoukkal kereste a kapcsolatokat, és nyugat helyett keleten próbált területeket szerezni, a nagy-lengyel elitek háttérbe szorultak. Joggal feltételezhetjük tehát, hogy az Anjou-kormányzat egyik legerősebb belső ellenzéke Nagy-Lengyelországban volt. Nem véletlen, hogy a döntően nagy-lengyel eseményeket feldolgozó *Kujáviai Évkönyv*, amelynek a korszakra vonatkozó részei nem sokkal Lajos halála után keletkeztek,[326] igen kedvezőtlen színben, szinte sorstragédiaként mutatja be a magyar király Lengyelországi uralmát.[327]

---

[324] Pl. KDW III. 1129. sz.; MARZEC 2011, 124.

[325] DĄBROWSKI 1918. 191.

[326] DĄBROWSKI 1964. 223.

[327] ANNCUJ 211–212.: „Anno domini 1370 Lodvigus rex Ungarie, nepos regis Kasimiri unanimi voluntate regnicolarum in regem suscipitur et per Iaroslaum archiepiscopum ac suos suffrageneos in ecclesia Cracociensi, in die sancte Elyzabeth coronatur. Quamvis autem rex Lodvigus, quantum in eo fuit, iusticiam cuilibet faciat et eam facere mandet ac unumquemque in suo iure servet, propter ipsius tamen absenciam et venie facilitatem, que viam prebet deliquenti, ac difficilem aditum pauperum ad ipsum, in regno Polonie inenarabilia mala emerserunt, videlicet viarum depredaciones, furta, homicidia violenta, incendia diverseque pauperum oppressiones, kmetones, sacerdotes et aliqui genere, non fortuna nobiles capiuntur, igne cremantur extorquendo ab ipsis pecunias. Que omnia pociores regni Polonie, quibus protunc fortuna arrisit, scientes pretereunt aure surda et oculis excecatis, nil magis nisi sua suorumque sectantes, proh dolor! ut dicitur, talem pacem in regno Polonie asserentes coram domino rege Lodvigo, ut fuit tempore regis Kasimiri. Sed heu non sic! non sic! Ad iudicia enim veniunt cum multitudine armatorum, concitantes lites et contenciones, et iustum iudicium et iusticiam supprimunt, et iusticia pauperum et pax in regno Polonie pronunc omnino deficit. Heu, heu! nunc primum instat fletus et meror, luctus et inenarrabilis clamor de morte regis Kasimiri, cuius temporibus nunquam talia fuerunt. Propter tales et tantas iniquitates et iniusticias divina premissione anno domini 1376 Litwani omnino inepiante terram Sandomiriensem intrantes IV Kalendas Novembris multas villas populosas igne cremaverunt populumque christianum innumerabilem, sacerdotes et nobiles cum uxoribus et pueris alios occiderunt, alios in servitutem suam redigerunt et deduxerunt. Rex autem Lodvigus regni sui iniuriam vindicans

Visszatérve a kiindulóponthoz, valószínűsíthető, hogy Lajosnak Krakkóba érkezése pillanatában több érdekcsoporttal is szembe kellett néznie. Valakik már megérkezése előtt eltemették nagybátyját, mások között Kázmér végrendelete okán alakult ki törésvonal. A mindmáig nem világos személyi összetételű, ellenérdekelt csoportosulások közül a király legnyilvánvalóbb és forrásokban is külön említett ellenfelei a hatalomból kiszorult nagy-lengyel nemesek voltak, akik között nem sokkal később ott találta magát Czarnkowi János is. Persze nem feledhető, hogy az eseményekről egyedüli kútfőként tudósító elcsapott alkancellár minden szava mögött személyes sértődöttsége keresendő, ám az is kétségtelen, hogy Lajos elsősorban a kis-lengyel elitekre, vagy legalábbis azok egy részére számíthatott.

Mindennek alapján már a korábbi kutatás is úgy foglalt állást, hogy Lajos uralmának egyik legjellemzőbb vonása az volt, hogy különböző eszközökkel támogatta híveit, így elsősorban az Anjouk trónöröklését támogató kis-lengyel hatalmi elit tagjait, őket nagy birtokadományokban részesítve, országos méltóságokba emelve, s mindezt csak azért, hogy hogy fő törekvését, lányai hatalomhoz juttatását támogassák. E társadalompolitikának pedig – így az eddigi értékelések – három alappillére volt: a birtokrestitúciók, a birtokadományok és az országos méltóságok betöltésének újraszabályozása.[328]

E gondolatmenetet követve legelőször a birtokrestitúciók kérdését kell alaposabb vizsgálatnak alávetni. Már a korábbi kutatás megfigyelte, hogy Nagy Kázmér uralmának egyik leghomályosabb mozzanata az volt, hogy a király nagy számban vett vissza birtokokat magánosoktól a királyi kincstár javára. Feltehetőleg a birtokelvételek már Kázmér trónra lépésével megkezdődtek és érintették Kis-Lengyelország, Nagy-Lengyelország, valamint Kujávia területét, és egyaránt vonatkoztak magánbirtokosok földjeire, egyházi és kolostori javakra, valamint bizonyos városok birtokaira.[329] A kutatás három lehetséges okot vázolt fel, melyek a birtokelvételek hátterében állhatnak. Elképzelhető, hogy az utolsó Piast-király politikai ellenfeleitől vett el birtokokat, különös tekintettel a nagy-lengyel

sequenti anno cum infinita armatorum multitudine terram Russie intravit et castra Georgii, qui sceleris auctor fuit, potenter acquisivit, videlicet: Grabovecz, Chelm, Belz, Horodlo, Sewoloz."

[328] DĄBROWSKI 1914. 378–379.; DĄBROWSKI 1918. 285.; DAVIES 1992. 157.

[329] DĄBROWSKI 1918. 330–331.; POTKAŃSKI 1963. 568–569.; BARDACH 1963. 502.; POTKAŃSKI 1963a. 600–651.; GRODECKI 1969. 437–518, itt 515.; WYROZUMSKI 1982. 89–95.; KURTYKA 2001. 100–112.

területeken élő ellenlábasaira. Azonban a Lajos korabeli oklevelekben az elvétel módját jogtalannak nevezik (*iniuste ablatae*), ami valószínűtlenné teszi, hogy jogszerű tettről beszéljünk. Nem lehet kizárni a lehetséges motívumok közül Kázmér nagyobb mértékű gazdasági terveit, a királyi birtokállomány valamilyen esetleges átrendezési szándékát sem. Már a korábbi kutatásnak feltűnt, hogy a 14. század közepétől kezdve Kázmér király egy újfajta birtokadományozási politikába kezdett, s komoly birtokokat rendelt a legfőbb kis-lengyel, illetve országos méltóságokhoz, melyeknek legalábbis egy részét magánbirtokosoktól vette el, s talán nem is törvényes úton. Így elsősorban a krakkói várnagyi és vajdai méltóság rendelkezett ilyen, kifejezetten a méltóságokhoz kapcsolt birtokokkal.[330] Bár e vélemények kezdetben komoly kritikára találtak,[331] újabb eredményekkel lehetett igazolni, hogy már a 14. század második felétől létezhettek ilyen, gyakorlatilag a méltóságokkal járó birtokok, bár eredetüket, azaz az itt feltett kérdés szempontjából legfontosabb vonásukat mindmáig nem lehetett tisztázni.[332] A birtokrestitúciókkal kapcsolatban végül az is elképzelhető, hogy az intézkedés hátterében egy nagyobbszabású birtokrendezés állt, mely a cseh királyok által adományozott birtokok visszavételét célozta.[333] Feltehető, hogy végső soron a birtokelvételek célja az államkincstár bevételeinek növelése lehetett, és hogy e tevékenysége során – Grodeckit idézve – a király „természetesen nem járt el mindig jogszerűen, de kizárólag az állam javát nézte".[334] Felmerült, hogy a birtokvisszavétel esetleg csak azokra vonatkozhatott, akik nem tudták bemutatni a birtokleveleiket.[335] Mindenesetre a helyzetet rendkívül bonyolulttá teszi, hogy a kisszámú rendelkezésre álló okleveles adatra tekintettel sem Grodecki, sem pedig mások nem vállalkoztak arra, hogy megállapítsák: mekkora volt az a birtokmennyiség, amelyet Kázmér elvett, milyen volt az összetétele, és kiket érintett elsősorban az elvétel.[336]

[330] Kurtyka 2001. 120. ill. 125–134.
[331] Buczek 1962. 70–71.
[332] Laberschek 1995. 104.
[333] Grodeki 1963. 518–522.; Marzec 2007. 251–252.
[334] Grodecki 1963. 522.
[335] Dąbrowski 1918. 331
[336] Grodecki 1963. 511.; Dąbrowski 1918. 331.: „Nem lehet tudni, mennyi birtokot vett el a király, csak az a biztos, hogy az adománylevelet bemutatni nem tudó birtokosokkal szemben járt el így."

Bár konkrét erre vonatkozó forrással nem rendelkezünk, valószínűsíthető, hogy a birtokelvételek komolyan megterhelték a király és a nemesség kapcsolatát, és feltételezhető, hogy ekkor, a 14. század ötvenes éveiben romolhatott meg az eredetileg virágzó kapcsolat a dinasztia és a kis-lengyel elitek egy része között is.[337] Lehetséges, hogy a birtokelvételek, akármilyen okból is történtek, egy újfajta „állami" politika részét képezték, a királyi birtokállomány növelésére törekedtek, s emiatt szükségszerűen feszültségforrást jelentettek a király és a nemesség között. A forrásokkal közvetlenül ugyan nem igazolható, de áttételesen kitapintható feszültség Kázmér törvényein is lemérhető. A nagy törvénykezési reformja során kiadott nagy-lengyel statútumokban rendelkezett arról, hogy még abban az esetben is érvényesek maradnak az adományok, ha nem maradt fenn róluk adománylevél.[338] Bár ebben a cikkelyben az uralkodó ezt a jogkövetkezményt annyiban leszűkítette, hogy abban az esetben, ha az adományozó vagy a megadományozott már nem él, akkor az adomány is érvénytelen, úgy tűnik, hogy a század negyvenes éveinek végére, amikor lezajlottak Kázmér törvénykezési reformjai,[339] feltehetőleg azokat a birtokokat vették el, amelyekről nem maradt fenn adománylevél, és a megadományozott vagy az adományozó már nem élt. Ebből pedig – óvatosan – arra következtethetünk, hogy a birtokelvételek akár korábban is megindulhattak, mint azt a szakirodalomban vélik, s hogy a nagy-lengyel statútumok kiadása előtt egy sokkal nagyobb körre vonatkozhattak.

Nem tudjuk, mikor szembesült először Nagy Lajos a birtokvisszavételek problémájával. Czarnkowi János szerint már korábban megígérte a lengyeleknek, hogy a jogtalanul elvett birtokokat visszaadja.[340] Ennek azonban ellentmond az a tény, hogy Nagy Lajos lengyel ügyekben konkrét ígérvényeket trónra lépése előtt utoljára a budai privilégiumban tett, amely nem foglalkozott sem a birtokelvételekkel, sem pedig azok visszaadásával.[341] Így feltételezhető, hogy magával a birtokvisszaadások problematikájával először csak Kázmér halála után, Lengyelországba történő megérkezése után találkozhatott.

337 Vö. MARCZEC 2011. 129–130.
338 STATWIELK, art. XVI.
339 WYROZUMSKI 1979. 234.
340 CZARNKOW 639.
341 KDW III, 1328. sz.

A lengyel történetírás mindig is különös jelentőséget tulajdonított a birtokrestitúcióknak, és hasonlóan az Anjouk által megváltoztatott adóviszonyokhoz, ezt a kérdést is közvetlen összefüggésbe hozta a Lajos által favorizált trónöröklés problémakörével. Már Jan Dąbrowski is úgy nyilatkozott, hogy a nemesség látta, ennek az uralkodónak szüksége van a nemesség támogatására, ezért azonnal visszakövetelte tőle a Kázmér által elvett birtokokat.[342] Ezt a gondolatot a későbbi kutatás is magáévá tette. Norman Davies például úgy vélte, hogy Lajos ismét *kiosztotta* a Kázmér által jogtalan birtoklás miatt elvett földeket, ami miatt „egy nemes nem maradhatott ellenzékben".[343] Kázmér legkiválóbb monográfusa, Jerzy Wyrozumski pedig még tovább ment: úgy foglalt állást, hogy az uralkodó rengeteg birtokot adhatott vissza az eredeti tulajdonosoknak, és restitúciós bíróságokat állított fel, amelyek szabályszerű jogi eljárás keretében szolgáltatták vissza az elvett javakat.[344]

Ellentétben a birtokrestitúciókkal kapcsolatos egyöntetű irodalmi nézőponttal, nehezen támasztható alá forrásadatokkal, hogy Nagy Lajos tömegesen adta volna vissza az elvett területeket. Az egész korszakra nézve hét darab olyan oklevelet ismerünk, amelyekről a kutatás úgy tartja, hogy restitúciós ügyleteket rögzítenek.[345] Emellett egy kivétellel egyik adatunk sem olyan, hogy teljesen megfelelne a birtokvisszaadások az irodalomban közölt kritériumainak, azaz, hogy az új uralkodó személyesen, vagy pedig restitúciós bíróság útján korábban Kázmér által jogtalanul elvett birtokokat adna vissza az eredeti birtokosoknak.

Amennyiben a restitúció kritériumának a restitúciós bíróság meglétét tekintjük, akkor csak egy olyan adattal rendelkezünk az 1370–1382 közötti korszakban, amely azt bizonyítja, hogy létezett ilyen, a birtokok hovatartozása ügyében hatáskörrel rendelkező bíróság. Az oklevél 1372. június 17-i keltezésű, kiállítói Jan poznańi püspök, Wincent poznańi és Przecław kaliszi vajdák, akik magukat a restitúciós ügyekben eljáró

[342] DĄBROWSKI 1918. 333.

[343] DAVIES 1992. 159–160.

[344] WYROZUMSKI 1979. 239.; WYROZUMSKI 1997. 4. Szerinte Lajos „a restitúciós bíróságokkal manipulálva" próbált meg a nemesség kedvében járni.

[345] DĄBROWSKI 1918. 332–334. Miután az irodalomban Dąbrowski óta a témával kapcsolatban új forrásadatot nem hoztak fel, ezért a továbbiakban az általa közölt adatokra támaszkodom.

bíróságnak nevezik.[346] Tájékoztatójuk szerint egy bizonyos Waynowoi Sędziwój (Sandivogius) nevű nemes perbe hívott egy Jacobus nevű birtokost és annak testvéreit, majd azt kérte a bíróságtól, hogy egy birtokot neki adjanak vissza, mivel az övé volt. A bíróság felszólította, hogy mutassa be a birtoklevelét, amit nem tudott megtenni. Ezzel szemben a másik fél felmutatta Ferdeszájú Bolesław fejedelem adománylevelét, és így bizonyítani tudta, hogy a birtok az övé, és a bíróság meg is ítélte neki azt. Dąbrowski szerint ez a bíróság bizonyíthatóan csak ebben az egy ügyben ítélkezett, valamilyen oknál fogva működése később megszűnhetett, fennállása idején magánszemélyek számára adott vissza birtokokat.[347] Nézetem szerint az oklevél csak részben felel meg a restitúciós dokumentumoktól elvárható tartalmi jellemzőknek. Bár a nagy-lengyel tartományi méltóságviselőkből álló bírói testület restitúciós bíróságként járt el ebben az esetben, azonban maga a jogügylet, amelyet Dąbrowski és az ő nyomán a későbbi kutatás is összefüggésbe hozott Nagy Lajos birtokvisszaadási politikájával, nem felel meg a fenti kritériumoknak, ugyanis csak az derül ki belőle, hogy egy kereset alapján a bíróság egy birtokvitában az egyik fél számára kedvező döntést hozott. A restitúciós ügyek definíciójának két másik alapvető eleme, a király által történő néhai jogtalan elvétel, valamint a király által történő visszaadás hiányzik.

Abban az esetben, ha a jogtalanul elvett birtokokat állítjuk a restitúció definíciójának középpontjába, két olyan oklevelet ismerünk, amelyek beleillenek ebbe a sorba. Mindkét dokumentumot Łokietek Erzsébet állította ki Nagy-Lengyelországban 1372. június 6-án, illetve 14-én. Az elsőben Kalisz városának adott vissza egy Dobrzec nevű falut, melyet a dokumentum szövegezése szerint Kázmér király annak idején „a város és a polgárok bármilyen vétke nélkül vett el".[348] Azonban az aktus indoklásában Erzsébet megadja, hogy a visszaadást már Nagy Kázmér megígérte, és hogy ezt a gnieznói érsek is tanúsította.[349] Nyolc nappal később

---

[346] KDW III, 1667. sz.: „coram nobis iuratis, pro reddenda iusticia regi, ecclesie, monasteriis et nobilibus ac aliis quibuscunque super restitucione hereditarium regni Polonie in iudicio presidentibus".

[347] Dąbrowski 1918. 332.

[348] KDW III, 1661. sz.: „quam dominus Kazimirus [...] tempore sui regiminis nulla culpa civitatis seu civium predictorum eo tempore existencium in eadem exigente, voluntate propria in sue maiestatis potestatem receperat, ipsis reddere et restituere dignaremur."

[349] KDW III, 1661. sz.: „quam eciam, ut audivimus, ipse frater noster premortuus, dum

ugyanígy járt el. Visszaadta Poznań városának Jeżyce és Winiary falvakat.[350] A dokumentum szövegezése és indoklása szóról szóra megegyezik az előbb említett oklevéllel, azaz a birtokok elvételét már maga Kázmér ígérte meg, a gnieznói érsek szerepel tanúként, és csak a végrehajtás maradt nővérére, illetve unokaöccsére.

Egyetlen olyan adattal rendelkezünk csak, amelyből világosan kiderül, hogy a birtokosok, akiktől Kázmér idején elvették a birtokaikat, azzal a kérelemmel fordulnak az uralkodóhoz, hogy azokat adja vissza nekik. A nevezett oklevél 1374. augusztus 9-re datált. Tartalmát tekintve Łokietek Erzsébet tájékoztat arról, hogy több lengyel és kis-lengyel országos és tartományi méltóságviselő, így Florian krakkói püspök, Jan krakkói várnagy, Piotr sandomierzi várnagy, Dobiesław krakkói vajda, Jan krakkói kancellár, Rafał wiślicai várnagy, Mikołaj krakkói bíró, Jan sandomierzi bíró, a krakkói alkincstárnok, Zawisza királyi alkancellár és Andrzej krakkói albíró kérésére „a mezővárosokat, falvakat vagy birtokokat, amelyeket Kázmér jogtalanul vett el a fent nevezett területek nemeseitől illetve lakosaitól" az érintetteknek visszaadja.[351]

A fenti oklevelek mellett Jan Dąbrowski ugyancsak a restitúció körébe vont néhány másik dokumentumot is, így a sandomierzi tartományi bíróság egyik ítéletlevelét, amely egy magánjogi vita rendezését tartalmazza.[352] E dokumentum – eltekintve attól a körülménytől, hogy a bíróság nem restitúciós testületként jár el – teljesen megegyezik a jelen munkában már idézett jogesettel. Két fél között folyó peres ügyet szabályoz, melyből semmilyen módon nem derül ki, hogy a király által valaha is elvett birtokok visszaadásról rendelkezne, sőt a bíróság arra is kitér az ítéletben, hogy a perbe hívott fél nemcsak Bolesław király birtokadományozó levelét, hanem Nagy Kázmér azt megerősítő oklevelét is bemutatta.[353]

Ugyancsak a birtokvisszaadások között tart számon Dąbrowski több, városokat birtokaikban megerősítő oklevelet is, így többek között Erzsé-

---

adhuc sospitate corporis frueretur in vita humana, reddere ipsis promiserat libera voluntate, super quibus premissis maiestas nostra a reverendo in Christo patre, domino Iaroslao sancte Gneznensis ecclesie archiepiscopo sufficiens recepit testimonium."

[350] KDW III, 1665. sz.

[351] KDM III, 867. sz.: „oppida, villas sive hereditates minus iuste per Kazimirum [...] dictis terrigenis atque nobilibus predictarum terrarum ablatas".

[352] KDM III, 853. sz.

[353] KDM III, 853. sz.: „quod litera [sic] regis Kazimiri litteras ducis Boleslai confirmabat".

bet 1372. június 12-én Poznańban kelt privilégiumát, amelyben Słupca város két adománylevelét megerősítette,[354] valamint Lajos 1370. december 8-án keletkezett oklevelét, amelyben az uralkodó Kalisz város kapitányának megparancsolja, hogy a várost „in omnibus hysdem libertatibus, consuetudinibus ac graciis debeatis conservare, in quibus tempore condam incliti principis domini Kazimiri regis Poloniae [...] extiterunt".[355] Ez utóbbival kapcsolatban Dąbrowski megjegyzi, hogy Nagy Lajos trónra lépte után azonal láthatóvá vált, hogy támogatás elnyerése céljából megkezdte a birtokok visszaadását.[356]

A lengyel szakirodalomban az 1370 utáni birtokvisszaadásokkal kapcsolatban megfogalmazott állításokat két körülmény teszi aggályossá: egyrészről a kevés adat, másrészről pedig a rendelkezésre álló adatok tartalma. E második körülmény tekintetében több csoportra kell bontani a kutatás által egyértelműen birtokvisszaadásoknak tekintett eseteket. Azokat az okleveleket, amelyekben városok korábbi jogait, vagy korábbi birtokait erősíti meg ismét az uralkodó, le kell választani a többiről, ugyanis semmi sem indokolja, hogy restitúciós oklevélként kezeljük őket. Sem a korábbi jogtalan elvétel, sem a visszaadás egyéb jogcíme nem kerül szóba, hanem a fennálló állapot erősíttetik meg. Ezen felül kutatói önkénynek tekinthető, hogy miért éppen ezt a néhány, jogokat megerősítő diplomát fogadjuk el restitúciós oklevélnek, amikor a korszakból, sőt Nagy Kázmér uralmának időszakából is rengeteg hasonló tartalmú adattal rendelkezünk, amelyeket azonban senki sem tekint a birtokvisszaadások tárgykörébe tartozónak.

Egyetlen olyan adatunk van, amely arra utal, hogy 1370 után Lengyelországban restitúciós bíróság működött, amely korábban elvett birtokokat adott vissza tulajdonosaiknak. Így nem tudjuk, hogy miért nem folytatta tevékenységét ez a bírói testület. Azonban működésének egyetlen ismert esetében nem a király által korábban jogtalanul elvett birtok visszaadását rendelte el, hanem két fél között tett igazságot. Persze rögtön e helyen leszögezendő: nehéz egyetlen adat alapján bármilyen megalapozott következtetésre jutni, így csak hipotetikus elképzelésként valószínűsíthető, hogy ez a bíróság talán inkább arra volt hivatott, hogy

[354] KDW III, 1663. sz.
[355] KDW III, 1643. sz.
[356] Dąbrowski 1918. 332.

a korábban felgyülemlett, magánbirtokosok közötti tisztázatlan vitákat rendezze. Az eljárásban a birtoklevél bemutatásával lehetett megállapíttatni a birtokjogot. Nem bizonyítható azonban e bíróság rövid működése folyamán, hogy a század korábbi éveiben a király által jogtalanul elvett birtokok visszaadására jött-e létre.

Más a helyzet abban a két esetben, amikor Erzsébet – szándékát végrehajtva – visszaadta a városoknak az elvett falvakat. A hajdani jogtalan elvétel ténye kétségtelen, hiszen az oklevelekből világosan kitűnik, hogy a város bármilyen vétke nélkül történt az elvétel. A visszaadás jogcíme, tehát Kázmér még életében kinyilatkoztatott szándéka azonban felvet néhány kérdést. Czarnkowi János részletes leírásából tudjuk, hogy miután Nagy Lajos nagybátyja haláláról értesült, azonnal Krakkóba sietett, ahol megérkezte után másnap eléje járult Janusz Suchiwilk királyi kancellár, és mint Nagy Kázmér végrendeletének végrehajtója bemutatta a leendő uralkodónak a Kázmér végakaratát tartalmazó iratot.[357] A testamentum ténye váratlanul érhette Lajost, hiszen ugyanebből a leírásból tudjuk, hogy elődе végakaratának legkényesebb pontját, a Nagy Kázmér unokája számára rendelt birtokok kiadását csak részben teljesítette,[358] azonban maga a végrendelet végrehajtásra került, melynek során felosztották a királyi kincstárat és a végrendeletnek megfelelően Kázmér özvegye és két lánya, valamint törvénytelen fiai megkapták a nekik járó örökrészt.[359] Elképzelhető, hogy az 1372-ben visszaadott városi birtokok is még az előző uralkodó akaratának végrehajtásához tartoztak, hiszen Erzsébet kifejezetten azt említi az oklevelekben, hogy testvére szándéka szerint jár el.

Végezetül egyetlen adatunk van arra vonatkozólag, hogy a lengyelországi Anjou-kormányzat idején a korábban elvett birtokok gazdáinak kérésére a király, illetve helyette és nevében Erzsébet visszaadta azokat. Ebben az esetben – a restitúciós bíróság meglétét leszámítva – mindegyik szükséges kritérium kimutatható, tehát a király által jogtalanul elvett birtokok visszaadásáról van szó. A kérelmezők névsora a kor legtekintélyesebb kis-lengyel és udvari méltóságviselőiből áll, kezdve Florian Morski krakkói püspökkel, folytatván a Tarnowski család két meghatározó alakjával, Jannal és Rafallal. Ez az oklevél egyébként a legkésőbbi az

---

[357] CZARNKOW 639.
[358] CZARNKOW 640–642.
[359] CZARNKOW 650.

idézettek közül. Nem derül ki azonban belőle, hogy pontosan mennyi birtok került elvételre, illetve visszaadásra.

Az 1370 utáni birtokrestitúciók ténye tehát kétségtelen, azonban a rendelkezésre álló adatok alacsony száma és tartalmi sokszínűsége miatt minden kétséget kizáróan csak egy esetben igazolható, hogy korábbi birtokosok kérésére a király elődje által jogtalanul elvett birtokokat ad vissza. Ez az egyetlen eset azonban nem bizonyítja, sőt igen bizonytalanná teszi a kutatásban megfogalmazott tételt, nevezetesen, hogy Nagy Lajos lengyelországi uralma idején nagymértékű birtokrestitúiók történtek volna, melyek oka az lett volna, hogy a király támogatókat szerezzen trónöröklési politikájához.

A vélelmezett birtokvisszaadásokon kívül ugyancsak figyelemre méltó Nagy Lajos birtokadományozási politikájának kérdése, melynek részletesebb vizsgálata már csak azért sem maradhat el, mert – megismételve a fenntebb elmondottakat – a korábbi kutatás szinte egyöntetűen fogalmazott úgy, hogy Lajos király krakkói politikájának egyik leglényegesebb eleme volt az őt támogató, elsősorban kis-lengyel nemesség megadományozása, illetve mások, elsősorban a Kázmér-kori elit egy részének negligálása.

A krakkói Anjou-kormányzat által adományozott birtokok ügyének alapos felderítését nagyban gátolja, hogy általában kevés okleveles forrással rendelkezünk, s hogy a korábbi, különösen a múlt század második felében keletkezett szakirodalom már csak a nemességgel, mint társadalmi osztállyal szembeni politikai ellenérzések miatt is csak sematikus képet festett a kis-lengyel elit birtokgyarapodásáról.[360] Vizsgálatunk a legjelentősebb korabeli családokra korlátozódik, akik valamilyen komolyabb politikai szerepet játszottak a 14. század második felében az országos belpolitkában, és Nagy Lajos uralma alatt is feltűnnek a forrásokban.

Kázmér és részben Nagy Lajos uralma idejében a hatalmi elit egyik legjelentősebb családja a Bogoria família volt. A család felemelkedése Łokietek Ulászló korára tehető, bár feltehető, hogy maga a família korábbi eredetű, az első bizonytalan adatok még a 12–13. század fordulójáról származnak, igaz, mindezt egy késői átiratban fennmaradt oklevélből tudjuk.[361] A család birtokaira vonatkozó első információk viszont

[360] Pl. GAWĘDA 1966. 7–22, valamint 118–119.

[361] WDOWISZEWSKI 1929. 17.

csak 15. századi átiratban fennmaradt oklevélből ismertek,[362] hitelességüket már a korábbi kutatás is kétségbe vonta.[363] Mindenesetre úgy tűnik, hogy a Bogoria család a 14. század első felében több birtokkal rendelkezett, melyek összesen kilenc falura terjedtek ki.[364] A család tagjai közül a 14. század első harmadában ketten tudtak magasabbra emelkedni: Jakób Bogoria, aki 1319–1320 között sandomierzi kamarás, majd 1329–1331 között żarnówi várnagy volt,[365] valamint öccse, Mikołaj Bogoria 1318–1330 között krakkói kamarás volt,[366] majd 1331-től krakkói vajda.[367] A család 14. századi történetének legjelentősebb alakja Jarosław Bogoria, aki Bolognában tanult, majd 1322-től kezdve végigjárta az egyházi hierarchia különböző állomásait, amíg 1342-ben elnyerte a legmagasabb lengyel egyházi méltóságot, a gnieznói érsekséget, amelyet megvakulásáig és ebből fakadó önkéntes visszavonulásáig viselt.[368] Jarosław Bogoria mindemellett már igen korán, Nagy Kázmér ifjú korától kezdve diplomáciai megbizatásokat is teljesített a király mellett.[369] A család másik ága Jarosław Bogoria testvérétől, Mikołajtól ered, aki zawichosti, majd wiślicai várnagy volt és egyben az udvari marsall tisztét is ellátta.[370] Mikołaj három fiát ismerjük, Święsławot, Piotrot és Prokopot, akik Kázmér uralmának utolsó évtizedében jelen voltak a lengyel politikai életben.[371]

A Bogoriák Kázmér és Lajos alatti birtokszerzésével kapcsolatban nem rendelkezünk elegendő információval. Ránk maradt egy oklevél 1354-es keltezéssel, amelyet Nagy Kázmér állított ki Mikołaj Bogoria három fia részére. A levél tanúbizonysága szerint az uralkodó saját birtokaiból eladott három falut az érintetteknek, mégpedig összesen 700 márka értékben. Az oklevélben az eladó kiköti, hogy a birtokok csak

[362] KDM I, 93. sz.
[363] WDOWISZEWSKI 1929. 6.
[364] WDOWISZEWSKI 1929. 13.
[365] KDM II, 563. sz.; WDOWISZEWSKI 1929. 25.
[366] KDM I, 183. sz.; WDOWISZEWSKI 1929. 27. Az adatok helyességével kapcsolatban l. legutóbb UDR IV, 266. sz.
[367] KDM II, 604. sz.; UDR IV, 461. sz.
[368] WDOWISZEWSKI 1929. 28–29.; Általánosságban lásd még: KOWALSKA–URBANKOWA 1985.
[369] SZCZUR 1999. 237–268, itt 243.
[370] UDR IV, 1158. ill. 1098. sz.
[371] UDR IV, 29–30. sz.

férfiágon öröklődhetnek tovább.[372] A fivérek közül Piotr Bogoria 1358-ban ismét feltűnik egy oklevélben, amikor 80 márka értékben megvette Kompasów falvát egy bizonyos Thomislaustól.[373] Az ügylet érdekessége, hogy ugyanezt a falut két évvel később elajándékozta nagybátyjának, Jarosławnak, a gnieznói érseknek, amit Nagy Kázmér levelével megerősít.[374] Prokop és Piotr még egyszer feltűnt az oklevelek között, 1366-ban ők ketten 300 márka értékben vásároltak egy birtokrészt Widochowa faluban.[375] A Bogoriák ettől kezdve Nagy Lajos egész korszakán keresztül nem tűnnek fel birtokügyi levelekben, ami annak ellenére érdekes, hogy a 15. század elejétől a család már nemcsak Kis-, hanem Nagy-Lengyelország területén is megtelepedett,[376] tehát arról nem lehetett szó, hogy eltűntek volna a politika színpadáról. A Bogoria familia birtokszerzései – úgy tűnik – Nagy Kázmér uralmának második felében befejeződtek, s Nagy Lajos idején legalábbis forrással egyetlen birtokadomány sem mutatható ki, mely hozzájuk kötődött volna.[377]

Nagy Kázmér és Nagy Lajos korának legbefolyásosabb és legjelentősebb családja a Leliwiták nemzetségébe tartozó Tarnowskiak voltak. Eredetükkel kapcsolatban már a korábbi kutatás sem foglalt egyértelműen állást. Bizonyos vélemények szerint német betelepültek voltak, mások szerint azonban szláv eredetű családról van szó.[378] A família megalapítója Spycimir volt, aki Łokietek Ulászló alatti gyors felemelkedésével megalapozta a család későbbi hatalmát és vagyonát. Valószínűsíthető, hogy már abban az időszakban is jó kapcsolatai lehettek a királyi udvarral, amikor még komolyabb hivatalokat nem viselt, és „Kázmér egyik legfontosabb tanácsadójává vált".[379] Spycimir hivatali pályáját egészen alulról kezdte, 1312–1316 között krakkói fővadászmester,[380] majd egy éven keresztül (1317–1318) sandeci várnagy volt.[381] Ettől kezdve gyorsan haladt előre

[372] KDM III, 707. sz.
[373] KDM III, 726. sz.
[374] KDM III, 735. sz.
[375] KDM III, 790. sz.
[376] WDOWISZEWSKI 1929. 35.
[377] A korábbi kutatás az 1370–1382 közötti időszakra két falu megszerzését valószínűsítette, azonban állítását forráshellyel nem támasztotta alá. Vö. WDOWISZEWSKI 1929. 94.
[378] DWORZACZEK 1979. 11.
[379] DWORZACZEK 1979. 66.
[380] UDR IV, 180. sz.
[381] UDR IV, 1023. sz.

a hierarchiában, előbb wiślicai várnagy, majd krakkói vajda, míg el nem éri a legnagyobb országos tisztséget, a krakkói várnagyi rangot, amelyet 1331-től majdnem 1352-ben bekövetkezett haláláig, 1350-ig viselt.[382]

A család alapvető birtokairól pontos információkkal rendelkezünk, mert ránkmaradt Kázmér egyik oklevele, amelyben Spycimir számára, aki ekkor már krakkói várnagy volt, igazolta Tarnów városa és a hozzá tartozó falvak német jogúvá tételét. Az oklevél felsorolja azokat a jogcímeket, hogy milyen módon kerültek az említett javak a birtokába. Ez alapján értesülünk arról, hogy Spycimir az oklevélben említett birtokokhoz birtokcserével, vétellel és adomány útján jutott.[383] A dokumentum szerint öt, Tarnów körül fekvő falut, Skrzynówot, Łękawicát, Szynwaldot, Podgrodziét és Kayserswaldot Spycimir „per commutacionem sufficientem atque iuste" szerzett meg. A dokumentum külön említ egy bizonyos Koblinki nevű falut, amely „similiter per commutacionem legittimam" jutott az érintett birtokába, külön csoportként kezel két másik falut, Pomianowát és Przezowiecet, amelyekről nem nyilatkozik, hogy milyen módon jutottak Spycimir kezére, ismét önálló csoportként találkozunk három faluval, Poręblnával, Radlnéval és Okocimmal, „quas per commutacionem et empcionem aquisivit", s végül két további birtokkal, Żebnow-val és Tarnowieccel, amelyek „ex donacione regis" jutottak hozzá. Az itt felsorolt birtokok közül kettő eredete más dokumentummal is igazolható, rendelkezésünkre áll Łokietek Ulászló egy 1328-ra datált adománylevele, amelyben Spycimirnek „grata et fidelia servicia" címén adományozta oda Tarnowiec falvát.[384] Ugyancsak ismerjük a fentebb már említett Skrzynów falu megszerzésének történetét. Łokietek Ulászló 1331-ben keltezett oklevele szerint Spycimir egy bizonyos Leonárddal birtokcserét hajtott végre, amelynek során Sukmanie nevű birtokáért cserébe megkapta az említett birtokot.[385] Spycimir birtokaival kapcsolatban még egy informácóval rendelkezünk. 1327-ben egész Tarnówot még feltehetőleg nem birtokolhatta, mert ugyanazzal a Leonárddal elcserélte Dęmbno nevű birtokát Tarnów egy részéért, amit Łokietek Ulászló oklevelével igazolt.[386] Miután az 1344-es oklevél a legkésőbbi az itt felsorol-

---

[382] UDR IV, 108, 460 és 134. sz.

[383] AKLS II,16. sz.: „per commutacionem, empcionem et donacionem".

[384] AKLS, II, 11. sz.

[385] AKLS II, 13. sz.

[386] AKLS II, 9. sz.

tak közül, feltételezhető, hogy a már régebben német jogúvá lett birtokrészeken kívül valamennyi birtokot felsorolja. Spycimirrel ettől kezdve haláláig ilyen okevelekben nem találkozunk.

Spycimirnek négy fia volt. Pakosław és Nieustęp egyházi pályára lépett, a másik kettő, Jan Melsztyński és Rafał Tarnowski világi karriert futott be.[387] Jan birtokosa volt Melsztyn várának, volt egy háza Krakkóban és 13 falut birtokolt, valamint felesége révén megszerezte Książ városát is.[388] Hivatali pályája során először krakkói fővadászmester volt (1339–1344), majd wojnici várnagy (1344–1360), 1361-től sandomierzi vajda majd krakkói várnagyként fejezte be pályafutását.[389] Nagy Kázmér egyik legközelebbi tanácsadója volt.[390] Ettől függetlenül azonban birtokszerzéseiről Nagy Kázmér idejében nem szólnak az oklevelek.

Annál érdekesebb birtokgyűjtési karriert futott be azonban testvére, Rafał. Pályája alatt csupán két tisztséget töltött be, wiślicai várnagyként kezdett,[391] majd sandomierzi kamarás lett.[392] 1369-től haláláig, 1372-ig ismét wiślicai várnagy.[393] 1349-ben Nagy Kázmér megerősítő oklevelében olvashatjuk, hogy Rafał, „filius Spicimiri Castellani" két falvát a király német jogúvá tette. A két falu, Wrotków és Bełżyce, „post uxorem suam contingentes" jogcímen szerepelnek.[394] 1360-ban egy bizonyos Swiesław nevű gnieznói éneklőkanonoktól megvette az illető Kantorowicében levő birtokrészét 40 márkáért. Az ügyletet a király 1369-ben erősítette meg.[395] 1361-ben megvette három tulajdonosától Gruszów falvát 300 márkáért, sőt még egy Rzędzin nevű falut is adott érte cserébe.[396] Bár az oklevelet Nagy Kázmér állította ki, azonban 1365-ben a király ugyanezt a vételt még egyszer megerősítette.[397] 1362-ben érdekes jogcímen jutott egy folyóparti területhez, a krakkói területi bírák elbirtoklás címén ítél-

[387] Dworzaczek 1979. tab.1
[388] Gawęda 1966. 51–52.
[389] UDR IV, 185, 1132, 977, 136. sz.; Gawęda 1966. 52.
[390] Gzella 1994. 22.
[391] UDR IV, 1093. sz.
[392] UDR I, 835. sz.
[393] UDR I, 95. sz.
[394] AKLS II, 17. sz.
[395] AKLS II, 42. sz.
[396] AKLS II, 25. sz.
[397] AKLS II, 35. sz.

ték meg neki a földdarabot.[398] 1362-ben 30 márka értékben felvásárolta bizonyos Michał Zalasów nevű falvában birtokolt birtokrészét, amelyet az okevélben Nagy Kázmér megerősített.[399] 1364-ben Powaznów faluban vett 50 márka értékben egy birtokrészt, amelyet Jan, a tynieci bencés kolostor apátja adott el neki.[400] Ugyancsak 1364-ben birtokcserét hajtott végre, egy bizonyos Krystina úrnő stanisławicai birtokának egy részét megszerezve. A csere mellett még 200 márka értékű felárat is fizetett. Az ügylet érdekessége, hogy a felajánlott cserebirtok ugyanannak az Edzin falunak egy része, amelyet a már itt idézett oklevelek között cserebirtokként odaadott. Ezek szerint a korábbi oklevélben nem történt említés arról, hogy feltehetőleg csak a falu egy részét cserélte el, a másikat pedig most.[401] Rafał Tarnowski még 1363-ban megszerezte Krzysowice falu egy részét 100 márka értékben,[402] a falu többi részét három darabban vásárolta fel 40-40 márkáért,[403] egy további részt pedig 130 márkáért.[404] Birtokügyben Rafał Tarnowskival 1365-ben találkozunk legközelebb, amikor 30 márka értékben megvesz egy Siedlice faluban fekvő birtokrészt,[405] és ezt a vételt Nagy Kázmér 1369-ben megerősíti.[406]

A család következő jelentősebb alakja Rafał Tarnowski egyik fia, Jan (Jasiek) Tarnowski volt.[407] Hivatali pályája során először radomi sztároszta, majd sandomierzi várnagy, később udvari marsall, sandomierzi és lvovi sztároszta, a 15. század elején pedig elnyerte a krakkói várnagyi címet.[408] Birtokait nagyrészt vétellel növelte,[409] a ránk maradt oklevelek is erről tanúskodnak. Így 1372 októberében 46 márka értékben megvette egy bizonyos Adamtól Książ oppidum egy részét.[410] Ezt a vételt a krakkói területi bíróság bírái tanúsították részére. Érdekes módon, még aznap

[398] AKLS II. 23. sz.
[399] KDM I, 267. sz.
[400] CDMT, 88. sz.
[401] AKLS II, 31. sz.
[402] CDP III, 137. sz.
[403] CDP III, 141,144, 145. sz.
[404] CDP III, 126. sz.
[405] AKLS II, 37. sz.
[406] AKLS II, 41. sz.
[407] DWORZACZEK 1979. tab.1
[408] UDR IV, 1364, 751. 1379. 980, ill.139. sz.
[409] GAWĘDA 1966. 60.
[410] DSZK, 10.

megvette ugyanannak a városnak egy másik részét is egy bizonyos Jantól, ebben az esetben 70 márkát fizetett.[411] Erzsébet királyné 1374-ben igazolta három birtokvételét,[412] ebből kettő a már említett két Książ városbeli vételre vonatkozik, a harmadik pedig egy 1373-as ügyletre, amelyben egy Wola nevű falut vásárolt meg 90 márka értékben. Ugyancsak 1372-ben elzálogosított neki egy falut bizonyos Wacław 200 márka értékben. Erzsébet 1379-ben Jan Tarnowski négy falvát tette német jogúvá,[413] ezek közül kettőről, Zochówról és Trześnről biztosan lehet tudni, hogy vétel útján jutott hozzájuk, összesen 200 márka értékben szerezte meg nem sokkal korábban.[414] (Trześń története még érdekesebb, a falu még korábban egyszer felbukkan a forrásokban, amikor Jan Tarnowski apjának, Rafałnak elzálogosítja a tulajdonosa, kikötvén, hogy saját pénzből vissza fogja vásárolni.[415]) Jan Tarnowski hasonló jellegű oklevélben még egy alkalommal tűnik fel Nagy Lajos uralma alatt, amikor 1379-ben megvásárolt egy Bobin nevű falut 80 márka értékben.[416]

A korszak következő jelentős személyisége a Topór nemzetséghez tartozó Pilicai Ottó. Ottó hivatali karrierje során először orosz sztároszta volt,[417] majd – ahogy már volt róla szó – egy évre Nagy-Lengyelország sztarosztájává nevezték ki. Később megkapta a wiślicai várnagyi tisztséget,[418] majd sandomierzi vajdaként tűnt fel és hivatali karrierjét sandomierzi sztárosztaként fejezte be.[419] Esetében azonban annyit mindenképp meg kell jegyezni, hogy ellentétben a többi, még Kázmér alatt felemelkedett családdal, a Topór nem ezen ága Ottó halála után elvesztette befolyását és lassan lehanyatlott.[420] Ráadásul azt is hozzá kell tenni, hogy okleveles forrással egy birtok, Lancut oppidum köthető a nevéhez.[421] Valamennyi egyéb birtoka csak a szakirodalomban megfogalmazott hipotézis formá-

[411] DSZK, 9.
[412] ZDM IV, 1017. sz.
[413] KDM III, 909. sz.
[414] CDP III, 16. sz.
[415] KDM III, 777. sz.
[416] KDM III, 907. sz.
[417] UDR IV, 355. sz.
[418] UDR IV, 1096. sz.
[419] UDR IV, 979, ill. 1378. sz.
[420] Gawęda 1966. 48–49.
[421] AGZ III, 34. sz.

jában mutatható ki.[422] Birtok adásvételi ügyekben is kevesebbszer fordul elő a neve. Nagy Kázmér egyik 1361-ben keletkezett oklevele szerint bizonyos Abraham és fia Marcus apai birtokukat, Seldecet és Klimontówot elcserélték Ottó Witanowice nevű falváért és különbözeti díjként még 50 márkát fizettek.[423] A ráfizetés esetleg azzal magyarázható, hogy amíg a két cserefalu Krakkó környékén feküdt, az elcserélt település sokkal nyugatabbra, Oświęcim közelében, s így esetleg nagyobb értéket képviselhetett. Kázmér két évvel később ugyanezt a két falut német jogúvá tette.[424] Lajos uralma alatt Pilicai Ottó e két falut 70 márka értékben eladta a krakkói asztalnoknak.[425] Ettől kezdve Nagy Lajos uralmának további részére Ottó nem szerepel az ilyen jellegű oklevelekben.

A 14. század utolsó harmadának következő jelentős familiája a Goraj nemzetség volt. Felemelkedésük hasonlóan a kis-lengyel elit más szereplőihez, még Kázmér ifjú korában következett be: támogatták Kázmér német lovagrenddel szembeni politikáját.[426] A család birtokainak megalapozója három fivér, Chodek, Piotr és Ostarzek voltak, akik még Kázmér alatt 15 falut kaptak a királytól adományként.[427] Ezt a birtokegyüttest feltehetően Dimitr és Iwan örökölte.[428] A két testvér közül Dimitr viselt jelentősebb hivatalt. 1365-től 1370-ig királyi alkincstárnok, majd ezt a tisztséget viselte még Jagelló Ulászló regnálása idején is.[429] Mindkettejükkel találkozunk Lajos uralma alatt. Egy 1373-ban keletkezett oklevél tanusága szerint Dimitr (Demetrius) Zawisza akkori alkancellárnak eladta egyik falvát, Kruszowicét, 100 márka értékben. Az oklevélből megtudjuk, hogy a birtokot még Kázmér király adományozta neki szolgálataiért.[430] Legnagyobb adományukat (és egyben a nemzetséget megjelölő Goraj várát) 1377-ben kapták Lajostól, amikor Belz vára előtt a király szolgálataik elismerése fejében birtokadományokkal tünteti ki a csalá-

---

[422] GAWĘDA 1966. 48.
[423] KDM I, 262. sz.
[424] KDM I, 272. sz.
[425] KDM I, 339. sz.
[426] GAWĘDA 1966. 35. Legutóbb: MARZEC 2011. 131.
[427] KDM III, 255. sz.
[428] GAWĘDA 1966. 36–37.
[429] UDR X, 724, ill.725. sz.
[430] KDKK I, 287. sz.: „pro serviciis nostris a dicto domino Kazimiro Rege Polonie habuimus donatam et tenuimus in nostra possessione".

dot.[431] Más birtokadományhoz az Anjou-kormányzat alatt – legalábbis a rendelkezésünkre álló dokumentumok szerint – nem jutottak.

Nem kevésbé érdekes és nagyhatalmú familiája volt a korszaknak a Kurozwęcki család. A 13. században telepedtek meg Kis-Lengyelországban,[432] legjelentősebb 14. századi képviselőjük Zawisza, aki – ahogy láthattuk – Czarnkowi Jánost váltotta fel az alkancellári poszton, majd krakkói püspökként fejezte be hivatali pályafutását.[433] Mindazonáltal a család karrierje igazán Kázmér uralmának utolsó éveiben kezdett meredeken felfelé ívelni, majd az Anjouk alatt tetőzött. Zawisza karrierjét feltehetőleg apja, Dobiesław alapozta meg, aki már 1345-től viselt hivatalokat és Nagy Lajos uralma idején éppen krakkói vajda volt.[434] Fiával együtt ő volt az Anjouk egyik legjelentősebb támogatója.[435] A család politikai befolyását bizonyítja, hogy apa és fia szerepet vállalt abban a Lajos által kinevezett testületben, mely 1381-ben, anyja halála után a király távollétében az országot kormányozta.[436] A jelentős politikai befolyás azonban – úgy tűnik – nem párosult kiemelkedő mértékű birtokszerzésekkel. Vagyonosodásukról csak keveset tudunk. Ránk maradt egy oklevél 1336-os keltezéssel, amelyben Nagy Kázmér Zawisza (az oklevél fogalmazása szerint *vexilifer Sandomiriensis*) Chodów nevű falvát német jogúvá tette.[437] Ezen felül Zawisza az egyik fél abban az oklevélben, amelyet fentebb már idéztem Goraj nembeli Dimitr birtokaival kapcsolatban, ahol megvásárolta Kruszowicét 100 márka értékben.[438] A falut mindenesetre nem egyedül szerezte meg, hanem Krzesław nevű testvérével együtt. A család birtokait a továbbiakban Krzesław gyermekei örökölték. A kutatás álláspontja szerint a 14. század nyolcvanas éveinek közepén a família birtokállománya négy falura és néhány más birtokra terjedt ki.[439]

Még kevesebb információval rendelkezünk további családokról, így a Szafreniecekről, akiknek a hivatali pályafutása 1376-ban kezdődött,

[431] KDM III, 893. sz.
[432] KRONENBERG 1938. 151.; GAWĘDA 1966. 79.
[433] GZELLA 1994. 18.; DABROWSKI 1914. 396.
[434] UDR IV, 465. sz.
[435] GAWĘDA 1966. 79.
[436] CZARNKOW 691.
[437] KDM III, 647. sz.
[438] KDKK I, 287. sz.
[439] GAWĘDA 1966. 80.

amikor a család egy Piotr nevű tagja krakkói alasztalnokként tűnt fel.[440] A birtokügyi oklevelekben nem találkozunk a família nevével. Vagyonukkal kapcsolatban egyetlen kiindulási ponttal rendelkezünk, ez azonban már Jagelló Ulászló idejéből származik, amikor a király a családnak adományozta a még Nagy Kázmér által épített Pieskowa Skała nevű várat.[441] Felmerült ugyan, hogy ez az adomány a család használatában lehetett már Lajos király idején, azonban nem örökbirtokként,[442] jóllehet erre vonatkozó forrás mindmáig nem került elő.

Ugyancsak aránylag keveset tudunk meg a Kmiták birtokairól. A családból a korszakban két személy játszott fontosabb szerepet. Az egyik, Jan (Jaśko) Kmita előbb sieradzi sztároszta volt, majd ugyanezt a tisztséget látta el Krakkóban,[443] egészen 1377-ben bekövetkezett haláláig, melynek oka az volt, hogy beavatkozott a krakkói főtéren a magyarok és lengyelek között támadt tömegverekedésbe.[444] Lajos idejében fontos szerepet játszott Nagy-Lengyelországban, amikor a Fehér Ulászló trónkövetelő elleni harcban ő vezette a királyi csapatokat a lázadó ellen.[445] A korszakban még fia, Piotr Kmita vállalt politikai szerepet, aki 1376-tól łęczycai sztároszta volt.[446] Oklevélben egy alkalommal, 1364-ben bukkan fel Jan Kmita, amikor apjával megosztották a családi birtokot. Ebből lehet következtetni a birtok nagyságára, amely hat falura terjedt ki.[447] Ezen felül 1372-ben szerepel a forrásokban, amikor 200 márka értékben megvett egy falut.[448] Fiával egy alkalommal találkozunk, amikor a család birtokában levő Kobyle faluba soltészt nevezett ki.[449]

A 14. század második felében történt birtokszerzések több szempontból is érdekesek. Figyelemreméltó, hogy a kis-lengyel hatalmi elit legbe-

---

[440] UDR IV, 343. sz.

[441] KDM IV, 969. sz.

[442] Gawęda 1966. 49. A dolog érdekessége, hogy a szerző nem okleveles forrást hoz fel ennek bizonyítására, hanem Długosz *Liber beneficium*át. Azonban azt az oklevelet, amelyet Nagy Lajosnak kellett volna kiállítania ebben az ügyben, nem ismerjük.

[443] UDR IV, 1282. sz.

[444] Az események részletes és drámai bemutatására l. Czarnkow 675–677.

[445] Czarnkow 658.; Długosz X, 41–42.

[446] UDR IV, 533. sz.; Kinevezéséről Czarnkowi János is ír, szerinte Erzsébet apja haláláért akarta kárpótolni Jan Kmita fiát a hivatal odaadásával: Czarnkow 677.

[447] AKLS II, 33. sz.

[448] AKLS II, 43. sz.

[449] AKLS II, 50. sz.

folyásosabb tagjainak birtokszerzése – bizonyíthatóan – csak elenyésző mértékben származott királyi adományból. Még a korszak egyik legnagyobb hatalmú családja, a Leliwiták esetében is az a tendencia figyelhető meg, hogy birtokadományokat csak Łokietek Ulászló idején és Nagy Kázmér uralmának első részében kaptak. Ettől kezdve ugyan birtokaik növekedtek, de nem a királyi birtoktestek rovására, hanem vásárlás révén. A királyi birtokadományok „befagyasztásának" hátterében valószínűsíthetően Kázmér új gazdaság- és társadalompolitikáját kell keresnünk, melynek általános vonásairól Czarnkowi János is megemlékezett krónikájában, Kázmér király tetteinek bemutatásakor.[450] E helyen ismét utalni szükséges arra a körülményre, hogy Kázmér király a 14. század közepétől kezdve egy újfajta birtokadományozási politikát vezetett be, mely elsősorban a fontosabb méltóságok birtokokkal történő ellátását irányozta elő. Amennyiben ez így volt, akkor felvetődik az a kérdés, hogy nem a magyar történetírásban Engel Pál által kimutatott honor-rendszerhez hasonlatos intézménnyel állunk-e szemben.[451]

Feltehető, hogy Lajos megérkezésekor nem csak a nagy-lengyel nemesség szeretett volna birtokadományokhoz jutni az új király jóvoltából, hanem a kis-lengyel elitnek az egyébként vitathatatlanul Anjou-párti szereplői is. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a szűkmarkú birtokadományozási trend Nagy Lajos uralma alatt is folytatódott. Ennek filozófiája egyébként megfelelhetetett az Anjou uralkodók általános, Magyarországon is gyakorolt politikájának. Lajosnak igazolhatóan csak egy nagy birtokadománya van, amelyet 1377-ben a Gorajok számára tett. A korszakban továbbra is a nemesség birtokvásárlásai dominálnak. Ugyanez vonatkozik olyan, biztosan Anjou-párti családokra is, mint a Kurozwęckiek vagy a Topórok. Lajos tehát egyáltalán nem változtatott Kázmér gyakorlatán, azaz nem adományozott jelentős számban királyi birtokokat. Ugyanez vonatkozik a várakra is, amelyeket csak a legritkább esetben engedett át magántulajdonba. Összefüggés látszik továbbá Lajos adópolitikája és birtokadományai között annyiban, hogy keleten, ahol ténylegesen több, egyébként ismeretlen, országos vagy tartományi méltóságokat nem viselő személy

---

[450] Czarnkow 623–624.; A Kázméri új politikához l. még Marzec 2011. 135–136.

[451] A honorhoz, illetve Lajos király adománypolitikai reformjához l. Engel 1981. 1–19.; Engel 1982. 880–922. Vele szemben elsősorban: Fügedi 1982. 483–509.; Bertényi 2001. 73–82.

számára adtak birtokokat és terhelték meg egyúttal a már ismert adótétellel, míg a régebbi koronaterületeken ennek nem látni nyomát.

Lajos és a lengyel nemesség viszonyának felvázolásában utolsó pontként az ország főbb méltóságai között bekövetkezett változásokat kell megvizsgálnunk. Jakob Caro alapozta meg a történetírásban később is szívesen hangoztatott nézetet, hogy „azok a rátermett személyek, akiket Nagy Kázmér környezetében láttunk, vagy önként, vagy kényszerből leköszönnek, és új szereplők lépnek az előtérbe".[452] Valamint hozzá köthető az az állítás is, miszerint „a nép érzéseit leginkább azzal sértették meg, hogy azokat az idősebb főbb hivatalviselőket, akik Kázmér alatt bizonyították rátermettségüket, a legnagyobb kegyetlenséggel eltávolították és őket újonan jött talpnyalókkal váltották fel. Ugyanez történt a tartományokban a sztárosztákkal".[453] Caro véleményét elfogadta Lajos és Łokietek Erzsébet monográfusa, Jan Dąbrowski is, aki mindezt a lengyel középkor századairól írott kézikönyvben is fenntartotta. Nézete szerint Erzsébet kezdte el a hivatalnokok lecserélésének programját, amely „legfőképpen a nagy-lengyel hivatalokat érintette, ahol a királyi hatalom ellenzékét találjuk, mert Kis-Lengyelországban szinte a kezdetektől csak az Anjouk híveivel találkozunk".[454] Álláspontját szinte változtatás nélkül fogadták el a későbbi történészgenerációk is.[455] A lengyel nemesség mobilitásáról számos tanulmányt publikált Antoni Gasiorowski szerint a méltóságviselők körében megfigyelhető természetes rotáció 1370 után felgyorsult, illetve hirtelen új szereplők jelentek meg az országos politika színterén.[456] E véleményt a későbbiekben csak annyiban egészítették ki, hogy – kicsit közhelyszerűen – a méltóságviselők körében bekövetkezett mobilitást Kázmér, illetve az utolsó Piastok uralma alatt természetes folyamatnak tekintették, míg Nagy Lajos korára egy erőszakos, mesterséges mozgást tételeztek fel az elitcsoportokban.[457] Azaz ameddig Kázmér idején általában folyamatosan magasabb tisztségbe léptek egyes családok képviselői, addig 1370 után karriertörésekkel és hirtelen kezdődő villámkarrierekkel találkozunk.

---

[452] CARO 1863. 381.
[453] CARO 1863. 378.
[454] DĄBROWSKI 1914. 381–381.; DZIEJE POLSKI II, 177.
[455] Vö. WYROZUMSKI 1979. 240.
[456] GĄSIOROWSKI 1992. 265–266.
[457] GZELLA 1994. 16–18.

Lajos „személyzeti politikája" tehát e vélekedések szerint – hasonlóan krakkói kormányzata egészéhez – nem választható el a trónöröklés kérdésétől, a király politikai céljai érdekében helyezett hozzá hű embereket kulcspozíciókba, eltávolítva a Kázmér-kori elit legjelentősebb tagjait. Minden további megjegyzés előtt leszögezendő: a régebbi és újabb történetírás forrása elsősorban Czarnkowi János krónikája volt. A vérig sértett, hivatalát vesztett alkancellár gyakorlatilag két dolgot állított: Lajos valamennyi Kázmér-kori főembert lecserélte, s mindezt késlekedés nélkül, tehát feltehetően azonnal uralma kezdetén tette meg.[458] Czarnkowi János krónikáját alapjába véve változatlanul hagyta, ám egyben humanista stílusban, új elemekkel egészítette ki Jan Długosz. *Annales*ében arra hivatkozott, hogy a teljes körű elitcsere hátterében az keresendő, hogy olyan tanácsadókra volt szükség, akik sikeresebben tudtak eleget tenni a női szeszélynek, azaz Erzsébet királynénak.[459] Kérdés persze, hogy menynyiben támaszthatók alá más forrásadatokkal Czarnkowi János, illetve az ő nyomán haladó Jan Długosz szavai?

Amennyiben elbeszélő forrásaink alapállításából indulunk ki, miszerint a méltóságviselők körében bekövetkezett „tisztogatások" mindenkire vonatkoztak, s rögtön Lajos trónra lépése után megkezdődtek, rögtön szembe tűnik, hogy alapvetően mindössze három ilyen esetet ismerünk. Az első maga a forrásunk, Czarnkowi János. Saját maga eltávolítását nagyon óvatosan mutatta be krónikájában, azt az ellene ármánykodó, őt az alkancellári székben követő Zawisza ármánykodásának tulajdonította. Ezen felül semmi konkrétumot nem közölt arról, hogy miért is következett be hivatalvesztése.[460] Joggal merül fel a kérdés: okozhat-e meglepetést Czarnkow János pályájának derékba törése? Maga sem tagadta, hogy politikai álláspontja nem illett az 1370-ben kezdődő új kormányzati

[458] Czarnkow 649.: „omnes consiliarios principales, quorum consilio mediante Kasimirus rex felicissimus frater reginae praedictae jam defunctus, omnia regni negotia salubriter disponendo dirigebat, a se successive non sine festinatione alienabat, alios vero apud fratrum suum praedictum nullius reputationis in consilio habuit, in suos consilarios assumendo".

[459] Długosz X, 25.: „Ex eo quoque tempore Polonie Regnum amplius per feminam, reginam videlicet Elisabeth seniorem, qua per Lodowigum regem administrari ceptum est, ammotis quoque antiquis conconsiliariis, prefectis et officialibus, quibus Kazimirus Polonie rex usus est, novi, parvam quidem rerum publicarum habentes periciam, sed qui optime noverant muliebri condicioni blandiri, sub quibus res publice Regni Polonie vehementer condicere et labi ceperunt, surrogati".

[460] Czarnkow 701–706.

politikába, azonban – miként részletesen szóltam róla – az alkancellári tisztségből történő eltávolítása a királyi felségjelvények eltulajdonításával függ össze. Így alapos a gyanú, hogy állítása, miszerint Lajos új méltóságbetöltési politikája minden korábbi tanácsadót érintett, s késlekedés nélkül valósult meg, egyéni sérelmeiből fakadt, s nyilván példátlan hivatalvesztését egy általános folyamat részeként mutatta be. Mindazonáltal a néhai alkancellár tudtán kívül igen szerencsés helyzetbe került a későbbiekben. Jan Długosz ugyanis kritika nélkül vette át szavait, megteremtve ezzel az Anjou-kormányzat általános méltóságbetöltés-politikája modernkori kritikájának alapjait.

Míg Czarnkowi János esetében egy egyedi sérelmekből közügyet kovácsolt problémával kell szembenéznünk, más jellegű hivatalvesztést takar következő ismert esetünk, mely Jarosław Bogoriát, a gnieznói érseket érintette. Fentebb már volt róla szó, hogy a Bogoriák alapvetően a kis-lengyel elitek közé számítottak, s a nemzetség különböző ágai Lajos alatt is a politika fő sodrában maradtak. Ettől függetlenül az is tény, hogy Jarosław Bogoria gnieznói érsekként az Anjou-kormányzat egyik legelszántabb ellenfele volt, s az adókérdésben többször is szembeszegült a király akaratával. Azonban az elfogult Czarnkowi János krónikájából tudjuk, hogy az érsek hirtelen megvakult, ezért önként, saját elhatározásából vonult vissza.[461]

A harmadik eset a nagy-lengyel sztároszta, Gułtówi Przecław 1371-es leváltása volt. A tisztség, melyet viselt, kétségtelenül jelentős volt: Nagy Kázmér közigazgatási reformjainak egyik alappillére volt, hogy azokban az országrészekben, ahol a király nem volt személyesen jelen, kapitányok, azaz sztárosztàk útján gyakorolta hatalmát. Czarnkowi János interpretációjában a történet a következőképpen hangzik: „A fent nevezett tanácsadók rendelkezésére a királyné Przecław z Gułtów urat, kaliszi vajdát, a nagy-lengyelországi sztárosztai tisztből elmozdította, akinek az idején a jó negyedgarasos pénz, amelynek a verését még Kázmér király parancsolta meg uralma alatt, úgy változott meg, hogy négy negyedgarasért, amely addig két cseh garast ért, ezután egy cseh garast kellett adni. Ebből sokaknak nagy kára lett, mert akinek eddig tíz garasa volt, annak ezután csak öt lett. Sokaknak azonban, akik a negyedgarasokat beolvasztották és belőlük tiszta ezüstöt nyertek, ez nagy hasznot hozott".[462] Długosz,

---

[461] CZARNKOW 653–655.

[462] CZARNKOW 650–651.: „Ordinantibus itaque consiliariis superius dictis regina dominum

aki ismét Czarnkowi Jánost használta e helyen forrásként, nem vette át forrása valamennyi állítását: előadása csak a sztároszta leváltásának tényére korlátozódik és arra, hogy kit neveztek ki a helyére.[463] A két szövegidézet bár alapjában megegyezik, az eltávolítás okának ismertetésében teljesen eltér. Érdekes, hogy a történeti kutatás a későbbiekben nem a kortárs Czarnkowi János interpretációját vette át, tehát nem arra fektette a hangsúlyt, hogy a nagy-lengyel sztároszta rosszul végezte a feladatait, hiszen pénzromlás következett be a rábízott tartományban, hanem azt, hogy a kis-lengyel királyi tanácsadók ármánykodása miatt az uralkodó kis-lengyel származású hivatalnokkal cserélt fel egy helybeli nagy-lengyel nemest.[464] A méltóságviselő-csere szükségességéhez nem férhet kétség. Azt ugyanis még az elfogult Czarnkowi János sem tagadta, hogy Przecław kárt okozott tevékenységével. Más kérdés persze, hogy az uralkodó a megoldást egy kis-lengyel nemes, Pilicai Ottó kinevezésében látta. Ottó, miként fent kitértem rá, kinevezése pillanatában már hosszabb hivatalnoki karriert tudhatott maga mögött: előbb wiślicai várnagy volt,[465] majd 1377-től sandomierzi sztároszta.[466] Személye – Czarnkowi János elmondása szerint – ellenállást váltott ki a nagy-lengyel nemesség körében, akik kijelentették: „hogy őt, aki nem nagy-lengyel, a kiváltságaikra tekintettel ne tegyék oda".[467] Kérdés persze, hogy milyen nagy-lengyel kiváltságra gondolhatott a szerző, illetve az elégedetlenkedők?

Przeclaum de Goluchowo militem palatinum Kalisziensem, de capitaneatu Polonie amovit, cujus tempore moneta quartariorum optima, quem dominus Kasimirus rex tempore sui regiminis cudere jusserat, fuit immutata taliter, quod quatuor quadrantes, quorum duo grossum bohemicalem valebat, postmodum pro grosso bohemicali dari deberunt. Ex qua immutatione multa damna nonnulli incurrerunt; quia qui decem grossos habebat, post hoc quinque habebat. Nonnulli etiam quatuor quadrentes pro grosso emenates magna lucra reportaverunt, quadrates eosdem cremare facientes et exinde argentum purum reducentes".

[463] DŁUGOSZ X, 26.: „Suadentibus et insurrantibus novis consiliariis, quorum persuasionibus et monitis Elisabeth Senior Hungariae regina Regnum Polonie, permittente Lodowigo Hungarie et Polonie rege, administrans, permiserat se veteribus et sana consilia prebentibus abrogatis deliniri, Przeclaum de Goluchowo pallatinum Kalischiensem ex capitaneatu Maioris Polonie, quem probe et animose scitus est rexisse Elisabeth [...] amovet et Ottonem de Pilcza virum et militem ea tempestate liberalem et insignem instituit".

[464] DĄBROWSKI 1914. 381.; DZIEJE POLSKI II, 177.; WYROZUMSKI 1979. 239.

[465] UDR IV, 1096. sz.

[466] UDR IV, 1378. sz.

[467] CZARNKOW 651.: „ipsum tanquam non terrigenam contra privilegia eorum eis praeponi non debere".

Feltehetőleg valamilyen régi, még a részfejedelemségek időszakából származó szokásjogbeli rendelkezésről lehetett szó, miután Nagy Kázmér törvényeiben ilyesmiről szó sincs. Az ügy azzal folytatódott, hogy a helybeliek nem nyújtottak segítséget Ottó munkájához,[468] aki feltehetőleg kérte a királyt, hogy helyezze el tisztéből. Ezután Lajos egy nagy-lengyel nemest, Szubini Sędziwójt nevezte ki sztárosztának és a viszály szemmel láthatólag elsimult.[469]

Az itt felsorolt három eseten kívül a kormányzati tisztségviselők mobilitásában a következőket látjuk a korszakban. A lengyel középkori tisztségviselői hierarchia legfontosabb posztját, a krakkói várnagyi tisztséget Nagy Kázmér uralmának közepétől szinte megszakítás nélkül a Leliwiták viselték, feltehetőleg a királyi udvarral fenntartott jó kapcsolataiknak köszönhetően. Spycimir, a dinasztia megalapítója 1350-től, 1352-ben bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a tisztséget,[470] a várnagyi rang elnyerése előtt krakkói vajda volt.[471] Utána rövid időre Jan Jura következett, aki 1356-tól 1363-ig viselte e hivatalt, ő a sandomierzi vajdai székből került e tisztségbe, amelyet haláláig viselt.[472] Ezután a krakkói várnagyi poszt visszakerült a Leliwitákhoz, Spycimir fia, Jan Melsztyński viselte (1366–1375).[473] Első fontosabb tisztsége úgyszintén a sandomierzi vajdai hivatal volt,[474] amelyet 1361–1367 között látott el. A krakkói várnagyi cím megtartásával még magasabbra lépett, a krakkói sztároszta címét viselte egészen 1381-ben bekövetkezett haláláig.[475] Utána a krakkói várnagyi cím Dobiesław Kurozwęcki, Zawisza apjának kezébe került, aki 1380-tól haláláig töltötte be ezt a hivatalt.[476]

A többi kis-lengyelországi tisztség esetében hasonló rotációt figyelhetünk meg, a fent említett nagy-lengyelországi eseten kívül más hasonló királyi intézkedésre nem került sor, sőt a már említett Szubini Sędziwój még Lajos idejében kis-lengyelországi hivatalt is ellátott, mi-

---

468 CZARNKOW 652.
469 CZARNKOW 651.
470 UDR IV, 134. sz.
471 UDR IV, 460. sz.
472 UDR IV, 135. sz.
473 UDR IV, 136. sz.
474 UDR IV, 977. sz.
475 UDR IV, 1281a. sz.
476 UDR IV, 137. sz.

után nagy-lengyelországi sztárosztasága véget ért, a krakkói sztároszta címét nyerte el.[477]

Hasonló a helyzet a központi hivatalok, a kancellár, az alkancellár és az alkincstárnok szerepével is. A kancellári hivatalt 1357-től 1373-ig egy személy, Janusz Suchywilk töltötte be.[478] Volt már szó róla, hogy ő volt Nagy Kázmér végrendeletének a végrehajtója, emellett az Anjou-ellenes párt egyik vezéralakja. Bár vélelmezhető, hogy a kis-lengyel eliten belüli luxemburgi párt egyik vezéralakja lehetett, a gnieznói érseki szék 1373-as megüresedése után, ő foglalta el a legmagasabb lengyel egyházi méltóságot. Felmerült, miszerint Lajos számára kedvező lehetett, hogy az egyik legerőteljesebb ellenfele „felfelé bukott".[479] Ennek azonban két körülmény is ellentmond. Janusz Suchywlik egészen 1373-ig töltötte be a királyi kancellári tisztséget, semmi jele annak, hogy a Kázmér végrendelete körül kialakult vitában elfoglalt vélhető álláspontja miatt az uralkodó meg akart volna tőle szabadulni. Ráadásul – amennyiben Janusz Suchywilk tényleg az Anjou-kormányzat kíméletlen ellenfele volt – a gnieznói érseki cím elnyerése inkább lehetőségeket kínált arra, hogy szembeszálljon az uralkodóval. Janusz Suchywilk utóda a kancellári székben Zawisza Kurozwęcki, a fent már említett Dobiesław fia lett. Ő Czarnkowi János eltávolítása után került az országos politikába, amikor elnyerte az alkancellári címet,[480] majd 1374–1379 között kancellár volt, ahonnan a krakkói püspöki székbe távozott.[481] Valószínű, hogy karrierje az Anjouk támogatásának következtében kezdett felfelé ívelni, Czarnkowi János szerint ő volt a kassai privilégium szellemi atyja.[482] Őt Jan Radlica követte a kancellári székben, amelyet 1382-ben cserélt fel a krakkói püspökséggel.[483]

Az alkancellári címet 1367–1370 között Czarnkowi János birtokolta, majd Zawisza Kurozwęcki következett, őt Ruszkowi Szymon váltotta, aki 1381-ig töltötte be ezt a méltóságot.[484]

---

477 UDR IV, 1283. sz.
478 UDR X, 191. sz.
479 Gzella 1994. 17.
480 UDR X, 614. sz.
481 UDR X, 192. sz.
482 Czarnkow 664.
483 UDR X, 193. sz.
484 UDR X, 615. sz.

Az alkincstárnoki címet 1365–1391 között megszakítás nélkül Goraj nembeli Dimitrj töltötte be,[485] ebben a tisztségben tehát sem nagy Kázmér halálakor, sem pedig Nagy Lajos, sőt Hedvig alatt sem állt be változás.

Változások tehát történtek Nagy Lajos uralma alatt is a hatalmi elit összetételében, azonban ezek a Nagy Kázmér uralma alatt hivatalt viselő személyek körén belül történtek, tehát a király teljesen új, ismeretlen családok képviselőit nem emelte magasabb tisztségbe. Az elbeszélő forrásokból eredő és így az irodalomba is bekerült, de konkrétan soha meg nem cáfolt prekoncepció, mely szerint Lajos és anyja a saját híveiből, és jellemzően új családok tagjaiból szervezte volna át a legfelsőbb állami vezetést, inkább Czarnkowi János egyéni sérelméből fakad. Saját maga eltávolításán és Jarosław Bogoria visszavonulásán kívül csak egy olyan esetet ismerünk, Gułtówi Przecławét, ahol a királyi hatalom akaratából történt hivatalvesztés. Valószínűbb azonban, hogy itt nem is annyira a sztároszta leváltása, hanem a helyére kinevezett, nem a helyi elitből származó Pilicai Ottó felemelése kavart indulatokat. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy miután ismét nagy-lengyel származású sztároszta került a tartomány élére, a kedélyek megnyugodtak.

A kis-lengyel tisztségekben, amelyek részben kormányzati pozícióknak is számítottak, valamint az udvari közigazgatás különböző posztjain csak elvétve találkozunk erőszakos hivatalelvétellel. A kassai dokumentumban felsorolt hivatalokban pedig csak természetes rotációval következett be változás. Ezért a dokumentum e cikkelyét kétféleképpen kell értelmeznünk. Külön problémát jelenthetett a sztároszták kinevezésének rendje. Ez a kérdés összefüggésbe hozható egyrészről az 1371-es nagy-lengyelországi incidenssel, amelyet ugyan Lajos 1374-re már régen megoldott. Magyarázatra szorul azonban a cikkelynek az a kitétele, amelyben a sztárosztai poszt betöltésénél a király kizárja a fejedelmi családból származó személyeket. Forrás hiányában erre a kérdésre konkrét válasz nem adható. Elképzelhető, hogy az itt-ott még fellelhető Piast-házbéli részfejedelmek ellen irányult ez az intézkedés, vagy egészen konkrétan Stettini Kázmér ellen. Feltehetőleg a kis-lengyel nemesség és a király érdekei ezen a ponton egybeeshettek, hogy elejét vegyék a szeparatizmusnak. A sztároszták kinevezése azonban általában fontos volt, hiszen néhány évtizeddel később a czerwiński privilégiumban ismét rendelkezés született erről a kérdésről,

---

[485] UDR X, 724–725. sz.

annyi változással, hogy a király megígérte, hogy az egyes területek bíráit nem nevezi ki sztárosztának, amivel feltehetőleg az egy kézben való tisztségfelhalmozást akarta megakadályozni.[486]

A cikkely másik részében pedig azt látjuk, hogy az országos méltóságokat birtoklók arra törekednek, hogy más tartománybéli nemes kezébe a hivatalok ne kerülhessenek. Ez nézetem szerint egyértelműen arra utal, hogy a korszakban a tartományi széttagolódásnak még annyi nyoma fennmaradt, hogy az egyes tartományban élők arra törekedtek, hogy a helyi hivatalok helyi nemesek kezében maradjanak.

Össszefoglalva, Lajos és a lengyel nemesség viszonyáról a következőket állapíthatjuk meg. A történeti irodalom általános vélekedése szerint Nagy Lajos legfőbb szándéka, a trónutódlás zökkenőmentes biztosítása csak a nemesség, közelebbről a kis-lengyel nemesség támogatásával mehetett végbe. Véleményem szerint e támogatás elnyerése semmi esetre nem történhetett „adócsökkentés" formájában. E nézetemet azzal egészítem ki, hogy semmi jele nem mutatkozik annak, hogy az Anjou-kormányzat korszakában nagyarányú birtokadományokkal, vagy birtokvisszaadásokkal próbálták volna az új király támogatóinak számát növelni. A megvizsgált forrásanyag alapján úgy gondolom, hogy a birtokvisszaadások csak Nagy Kázmér végakaratának végrehajtása keretében játszottak szerepet közvetlenül Nagy Lajos trónra lépése után, és valamennyi bizonyítható esetben csak az elhalt király akaratának végrehajtásaként szerepelnek, következésképpen nehezen lehetne ezeket Lajos és Łokietek Erzsébet új szellemű politikája részének tekinteni. Ugyancsak ellentét látszik a történeti irodalom állítása és a forrásokból leszűrhető megállapítások között a király 1370–1382 közötti birtokadományozási hajlandóságával kapcsolatban. A korszak politikájában főszerepet játszó – főként kis-lengyel – nemesi családok birtokai mind a Piast-királyság 1320 után történt helyreállítása utáni évtizedekben alakultak ki, és már Nagy Kázmér uralma alatt sem növekedtek jelentősen királyi adományokból. Természetesen vétellel, birtokcserével, örökléssel látszik némi birtokmobilitás az 1370–1382 közötti időszakban is, de semmi nyoma egy olyan királyi szándéknak, amely – az irodalom álláspontja szerint a nemesség nyomására – jelentősebb birtokadományokat tenne. Ez a tendencia majd csak a Jagelló-kor elején változik

---

[486] VolLeg I, 37.: „propterea exnunc et in antea nolomus aliquem Judicem illum terrae illi in Captaneum praeponere, in quo judicio praesidet et judicii obtinat potestatem".

meg, amikor megindul a koronajavak nagymértékű elidegenítése, illetve elzálogosítása magánbirtokosok részére,[487] ez azonban nem Nagy Lajos uralmának következménye, hanem a királyi hatalom jogállásának 1399 utáni megváltozásával áll összefüggésben. Szintén Nagy Kázmér uralma folytatásának tekinthető az országos méltóságok betöltésében gyakorolt eljárás. Itt, ellentétben a kutatásban uralkodó állásponttal, úgy gondolom, hogy nem mutatható ki érdemi mobilitás az országos tisztséget betöltő személyeknél. Ugyanaz a kis-lengyel elit jelenik meg Lajos korában is, amely 1320 után tűnt fel a krakkói királyi udvarban, legfeljebb újabb és újabb posztokat szereznek meg maguknak. Azonban a Kázmér idején a király közelében működő méltóságviselők Czarnkowi János és Długosz által oly komor színekkel megfestett leváltása a források alapján nem bizonyítható, inkább csak a kegyvesztetté vált alkancellár egyéni sérelmét láthatjuk közügyként feltüntetve.

[487] MATUSZEWSKI 1997. 49–50.

Összegzés

Nagy Lajos lengyelországi belpolitikájának főbb súlypontjait mérlegre téve, a következők állapíthatók meg. Az 1370–1382 közötti krakkói Anjou-kormányzat története elsősorban a lengyel történetírásban hagyott komolyabb nyomokat, a magyar nemzeti historiográfiát – érthető okokból – csak érintőlegesen, az Anjou-kor egészének egy keskeny mellékvágányaként foglalkoztatta. A lengyel történetírásban Lajos korszaka nem hagyott hátra kedvező emléket, sőt Lajos Luxemburgi Zsigmond és II. Rákóczi György mellett dobogós helyet kapott azon magyar történelmi személyiségek között, akiknek felettébb negatív a megítélése a lengyel nemzeti emlékezetben. Ennek oka elsősorban az, hogy rövid, tizenkét éves uralma szinte elveszik a lengyel nemzeti emlékezet szempontjából alapvető fontosságú késői Piast-kor, valamint a Lengyelország kelet-közép-európai nagyhatalmi és európai középhatalmi státusztát megalapozó Jagelló-kor között.

A korszak történéseinek objektív vizsgálatát persze döntően befolyásolja a jelen munkához hasonló vállalkozások sikerességét általában befolyásoló körülmény, nevezetesen a források száma és minősége. Lajos király krakkói kormányzatáról gyakorlatilag két kortárs kútfő áll rendelkezésre, a vele ellenséges és elfogult Czarnkowi János krónikája, valamint a kassai privilégium. Ezek közül a jelen munkában – szemben a kutatásban uralkodó általános nézettel – nem az alkancellár pamfletjét, hanem a király által kiadott dokumentumot tekintettem elsődleges fontosságúnak.

Ami Lajos király lengyelországi politikáját illeti, szinte bizonyossággal állítható, hogy a történészi vélemények azon része, amely szerint Lajos ténylegesen ugyan nem uralkodott, de minden későbbi nemesi jog rá vezethető vissza, nem helyes. Lajos uralkodott, még ha nem is tartózkodott mindig Krakkóban, s személyesen nem is vett részt az országos ügyek intézésében. Kétségtelen tény, hogy uralma során komolyan foglalkoztatta a trónöröklés biztosítása, ám ez nem tekinthető csak lengyelországi kormányzata különlegességének, hanem magyarországi uralmát is dön-

tően befolyásolta. Téves azonban az a történetírásban általában képviselt nézet, hogy egész politikáját a trón biztosításának rendelte volna alá, s az elitek, elsősorban a nemesség támogatása megszerzésének reményében kedvezményekben részesítette volna híveit.

A források alapján mindennek az ellenkezője állapítható meg. Az adókérdéssel kapcsolatban kijelenthető, hogy nem adót csökkentett, hanem – mégha csak az ország bizonyos részein beszedve is – bevezetett egy újfajta, addig ismeretlen adónemet, mely az adóalanyoktól egyenesen a kincstárba folyt be. Az új adónem filozófiájának megértéséhez a kassai privilégiumban olvasható *in signum summi dominii et recognicionem corone regni Polonie* fordulat adja meg a kulcsot. Lajos tehát – ha úgy tetszik – nem a királyi hatalom hanyatlását készítette elő, hanem új, addig nem létezett elemmel egészítette ki elődei művét, megteremtve az első lengyel egyenes „állami" adót. Más kérdés, hogy mindezt az Anjoukra oly jellemző módon kedvezménynek álcázva fogadtatta el lengyel alattvalóival.

Ugyancsak vitatható az a korábbi történetírásban általában képviselt nézet, hogy Lajos lányai örökösödése érdekében különböző kedvezményekben részesítette volna a nemességet, különös tekintettel a kis-lengyel elitekre. Mind birtokadományozási, mind pedig méltóságbetöltési politikája inkább volt konzervatívnak mondható, semmint forradalmian újítónak. A birtokrestitúciók ügyében megállapítható, hogy még úgy is, hogy mindmáig tisztázatlan, milyen jogon és mennyi birtokot vett el Nagy Kázmér a világi földbirtokosoktól, Lajos király csak elenyésző mértékben adta ezeket vissza. A forrásszerűen is kimutatható esetek leginkább nagybátyja már megkezdett, vagy megígért restitúciós aktusainak végrehajtását tartalmazták. Valószínűsíthető, hogy a nemesség követelte tőle a birtokok visszaadását, errő tanúskodik a budai privilégium. Ám joggal vélelmezhető, hogy a követelés nem talált válaszra 1370 után. Ugyancsak szűkmarkúan adományozta meg híveit az 1370-ben megkoronázott új király. Ellentétben a kutatásban uralkodó véleményekkel úgy látom, hogy – legalábbis okleveles forrással – nem támasztható alá egy új, a trónöröklés érdekében intenzívvé tett adományozáspolitika, mely elsősorban az Anjouk hatalmát támogató kis-lengyel eliteket hozta volna kedvező helyzetbe. Nagyon úgy tűnik, hogy Nagy Kázmér még uralma derekán, a 14. század ötvenes éveitől kezdve gyakorlatilag nem adományozott többé nagyobb birtokokat, s még a krakkói bárók vagyona is csak adásvéttellel, illetve családon belüli örökléssel növekedhetett. Lajos

feltehetően már csak azért sem változtatta meg ezt a folyamatot, mert ez felelt meg leginkább az Anjou-ház már Magyarországon is kipróbált adománypolitikai reformjainak. Végül pedig semmi nem utal arra, hogy ténylegesen létezett volna a Czarnkowi János által nehezményezett új urlakodói „káderpolitika", mely elsősorban azt irányozta volna elő, hogy egy új, addig csak a másodvonalban feltűnő hivatali elit jöjjön létre. Joggal gyanítható, hogy a nagyon kevés, és alaposan megokolható hirtelen méltóságvesztések súlyát, mértékét és társadalmi jelentőségét a krakkói Anjou-kor krónikása nagyította fel, illetve torzította el, amit csak azzal magyarázhatunk, hogy saját hivatalvesztését szerette volna egy általános folyamat részeként ábrázolni.

Végezetül tehát megállapítható: a krakkói Anjou-uralom semmiképp nem tekinthető a rendi jogok biztosítása első szakaszának, sőt éppen ellenkezőleg. A király inkább a dinasztia érdekeit igyekezett érvényesíteni az országlakosok akaratával szemben. E tekinetben Lajos egyszerre volt elődje és nagybátyja, III. (Nagy) Kázmér művének folytatója, ám nagybátyja az országlakosok érdekeit nem kifejezetten felkaroló politikáját egyszersmind új elemekkel bővítette. A krakkói kormányzat tehát elsősorban az utolsó Piast-uralkodók modernizációs politikájának folytatása, s jól illeszkedik a térségben megindult általános, felülről vezényelt modernizációs kísérletek sorába. Az Anjouk lengyelországi új politikája azonban már csak Lajos rövid uralma és az általa kimunkált trónöröklési modell középtávú sikertelensége miatt sem hozott tartós eredményeket.

LENGYELORSZÁG
ÉS LITVÁNIA
PIAST- ÉS A JAGELLÓ-
DINASZTIA
(14–15. század)
A Lengyel Királyság területe Łokietek (Piast) Ulászló halálakor, 1333
A Nagy (Piast) Kázmér hódításai uralkodása alatt, 1333–1370
Magyar-lengyel perszonálunió: I. (Anjou) Lajos 1370–82, III. (Jagelló) Ulászló (1440–1444)
A Lengyel Királyság területi gyarapodása 1466-ban: 2. toruńi béke
Litvánia területe 1300 körül
Litvánia területi gyarapodása a 15. század közepéig
A Német-római Birodalom határa
Livónia
LIVEK
NÉMET LOVAGREND
Kurland
KÚROK
LITVÁNOK
ŻMUDŹ (SAMOGITIA)
LITVÁN NAGYFEJEDELEMSÉG
NÉMET LOVAGREND
DÁN KIRÁLYSÁG
Brandenburg
Csehország
Morvaország
MAGYAR KIRÁLYSÁG
Lengyelország
Kis-Lengyelország
Halics
Lodoméria
Volhínia
Podólia
1395-ig: ARANY HORDA
Moldvai Vajdaság
Krakkó
Vilnius
Prága
Bécs

Források és irodalom

Források

AGZ	Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej z archiwum tzw. Bernrdyńskiego we Lwowie V-IX. Ed. A. Prochaska, Ks. Liske, O. Pietruski. Lwów, 1870–1872. Lwów 1875–1883.
AKLS	Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławicie. Ed Z. L. Radzimiński. Lwów, 1887–1897.
AnnCuj	Annales Cujaviae. Ed.: W. Kętrzyński. (Monumenta Poloniae Historia II), Kraków, 1896. 206–212.
AnnMagd	Annales Magdeburgenses. Ed. G. H. Pertz. (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores XVI) 105–196.
AnnSC	Anna Rutkowska-Płachcińska (ed.): Annales S. Crucis. (Monumenta Poloniae Historia NS, XII) Kraków, 1996.
Anonymus Minorita	Iohannes de Kikillew et Anonymus Minorita Chronica De gestis Ludovici I. regis Hungarorum. (Monumenta Hungarica IV) Bp., 1960.
Bullarium Poloniae	Bullarium Poloniae II. Ed. Stranisław Kuraś et Irena-Sułkowska-Kuraś. Warszawa–Lublin, 1984.
Bezkrólewia	Świętosława Orzelskiego Bezkrókewia ksiąg osmióro. Ed. Edward Kuntze. Kraków, 1917.
ChronPM	Chronicon Poloniae Maioris. Ed. Brygida Kürbis. (Monumenta Poloniae Historia NS, VIII) Warszawa, 1970.
CDEM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII. Ed. P. Chlumecky. Brünn, 1858.
CDMT	Codex Diplomaticus Monasterii Tynecensis. Ed. W. Kętrzyński, St. Smolka. Lwów, 1875.
CDP	Codex Diplomticus Poloniae I–III. Ed. Jan Batorowicz. Varsovia, 1858.
Chronica Hungarorum	Johannes de de Thurocz: Chronica Hungarorum. I. textus. Ed. E. Galántai et J. Kristó. Bp.. 1985.
Czarnkow	Joannis de Czarnkow Chronikon Polonorum. Ed. Jan Szlachtowski. (Monumenta Poloniae Historia II) Lwów, 1872. 621–753.

DŁUGOSZ	Joannis Dlugossi Annales seu Chronicae Incliti Regni Poloniae. Ed. St. Gawęda, A. Kamiński, M. Kowalczyk. Lib. IX–X, Varsaviae, 1978–1985.
DSZK	Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego 1302–1453. Ed. Z. Perzanowski. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, é.n.
VITA CAROLI QUARTI	Vita Karoli Quarti Imperatoris ab ipso Karolo conscripta. 1316–1346. Ed. F. Böhmer. (Fontes Rerum Germanicarum I) München, 1961². 228–270.
KDKK	Kodeks dyplomatyczny Katedry Krakowskiej Św. Wacława I–II. Ed. F. Piekosiński. Kraków, 1883.
KDM	Codex Diplomaticus Poloniae Minororis (Kodeks Dypolomatyczny Małopolski 1–4.) Ed. F. Piekosiński. Kraków, 1876–1905.
KDMK I	Kodeks dypolomatyczny miasta Krakowa I. Ed. F. Piekosiński. Kraków, 1879–1882.
KDW III	Codex diplomaticus Maioris Poloniae. Ed. L. Zakrzewski. (Kodeks Diplomatyczny Wielkopolski III) Poznaniae, 1879.
KDW VI	Kodeks Diplomatyczny Wielkopolski VI. Ed. A. Gąsiorowski, H. Kowalewicz. Warszawa–Poznań, 1982.
MIECHOW	Maciej z Miechowa: Chronica Polonorum. Cracoviae, 1521.
MT	Márkus D. (szerk.): Magyar Törvénytár I, 1000–1526. Bp., 1899.
PISMA POLITYCZNE	Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606–1608. I. Poezja rokoszowa. Ed. Jan Czubek. Kraków, 1916.
PUB III/1	Preußisches Urkundenbuch III. 1. (1335–1341). Ed. Max Hein. Aalen, 1961.
PUB III/2	Preußisches Urkundenbuch III/2. (1342–1345). Ed. Hans Koeppen. Marburg, 1958.
STATMAŁ	Statuty Kazimierza Wielkiego. Statuty małopolskie. Ed. Z. Kaczmarczyk. Poznań, 1947.
STATWIELK	Statuty Kazimierza Wielkiego II. Statuty Wielkopolskie. Ed. Ludwik Łysiak. Warszawa–Poznań, 1982.
THEINER	Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia II. Ab Innocentio PP. IV. usque ad Clementem PP. VII. 1352–1526. Ed. A. Theiner. Osnabrück, 1968.
UDR IV	Urzędnicy małopolscy XII–XV. wieku. Spisy. Ed. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora. In: Urzędnicy dawnej Rze-

czypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy. Pod red. A. Gąsiorowskiego IV/1. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990.

UDR X — Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII. wieku. Spisy. Ed.: K. Chłapowski, S. Ciara, L. Kądziela. In: Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII. wieku. Pod red. A. Gąsiorowskiego) X. Kórnik, 1992.

VOLLEG — Volumina legum. Prudruk zbiom praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie od r. 1732–1782 wydanego I. Petersburg, 1859.

WIPO — Wiponis opera. Ed. H. Bresslau. Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi. Hannover, 1915.

ZDM IV — Zbiór dokumentów małopolskich IV. Dokumenty z lat 1257–1420. Ed. Stanisław Kuraś. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1962.

Feldolgozások

BACZKOWSKI 1999 — Krzysztof Baczkowski: Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370–1506). Kraków, 1999.

BALZER 1897 — Oswald Balzer: O następstwie tronu w Polsce. Kraków, 1897. 289–431. [Rozprawy Akademii Umiejętności, wydz. hum-fil. 36.]

BALZER 1900 — Oswald Balzer: Historia porównawcza praw słowiańskich. Lwów, 1900.

BARANOWSKI 1917 — Ignacy Baranowski: Królewstwo Jerozolimskie. Biblioteczka Historyczna 31. Warszawa, 1917.

BARDACH 1963 — Juliusz Bardach (ed.): Historia Państwa i prawa Polski. Tom 1, do połowy XV. wieku. Warszawa, 1963[2].

BERTÉNYI 1976 — Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Bp., 1976.

BERTÉNYI 1987 — Bertényi Iván: Magyarország az Anjouk korában. Bp., 1987.

BERTÉNYI 1989 — Bertényi Iván: Nagy Lajos király. Bp., 1989.

BERTÉNYI 2000 — Bertényi Iván: a 14. század története. Bp., 2000.

BERTÉNYI 2001 — Bertényi Iván: A XIV. százdi magyar királyi földbirtokpolitika néhány fontosabb kérdése. In: Analecta Mediaevalia I. Tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Neumann Tibor. H. n. [Budapest–Piliscsaba], 73–82.

BÉLI 1999 Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Pécs. 1999.

BÉLI 2000 Béli Gábor: Árpád-kori törvényeink. Jura. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Lapja 6 (2000):1–2. 35–45.

BIENIAK 1983 Janusz Bieniak: Fragment 1333–1341 w twórczości dziejopisarskiej Janka z Czarnkowa. Cz. 1, Zapiski historyczne XLVIII (1983), z. 4, 5–30.

BIENIAK 1984 Janusz Bieniak: Fragment 1333–1341 w twórczości dziejopisarskiej Janka z Czarnkowa. Cz. 2, Zapiski historyczne XLIX (1984) z. 1, 5–30.

BIENIAK 1992 Janusz Bieniak: Geneza procesu polsko-krzyżackiego z lat 1320–1321 (inowrocławsko-brzeskiego). W: Zenon Hubert Nowak: Balticum: Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII wieku. Toruń, 1992. 49–53

BIENIAK 2009 Janusz Bieniak: Jan (Janek) z Czarnkowa: Niedokończona kronika z XIV wieku. Studia Źródłoznawcze 47 (2009) 109–143.

BOBRZYŃSKI 1919 Michał Bobrzyński: Dzieje Polski w zarisie I–III. Kraków, 1919.

BORGOLTE 2009 Michael Borgolte: Die Goldene Bulle als europäisches Grundgesetz. In: Die Goldene Bulle. Politik, Wahrnehmung, Rezeption. Hg. von Urlike Hohensee I–II. Berlin, 2009. 599–618.

BOSHOF 1994 Egon Boshof: Das Salierreich und der europäische Osten. In: Franz Staab (Hrsg.): Auslandsbeziehungen unter den salischen Kaisern. Geistige Auseinandersetzung und Politik. Referate und Aussprachen der Arbeitstagung vom 22.–24. November in Speyer, 1994. 167–193.

BÓNIS 1942 Bónis György: Törvény és szokás a Hármaskönyvben. Universitas Franco-Josephina, Acta Juridico-Politica 2. Kolozsvár 1942.

BÓNIS 1942a Bónis György: Magyar jogtörténet. I. Kolozsvár, 1942.

BÓNIS 1974 Bónis György: Decretalis Intellecto (III. Honorius a koronajavak elidegeníthetetlenségéről. Történelmi Szemle XVII (1974), 24–31.

BUCZEK 1962 Karol Buczek: Uposażenie urzędników w Polsce wczesnofeudalnej. Małopolska Studia Historyczne, R. 5, z. 3–4, 1962/5.

BUCZEK 1972 Karol Buczek: Powołowe – poradlne – podymne. Przegląd Historyczny LXIII (1972), 1–29.

Caro 1863 Jakob Caro. Geschichte Polens. Geschichte der europäischen Staaten. T. 2–5, Bd. I–II. Gotha, 1863.

Cromer 1555 Martini Cromeri: De origine et rebus Polonorum libri XXX. Basiliae, 1555.

Csizmadia–Kovács–Asztalos 1985 Csizmadia Andor–Kovács Kálmán–Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1985.

Csukovits 2009 Csukovts Enikő: Az Anjou-kori intézményi újítások nápolyi párhuzamai. In: Honoris Causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Analecta mediaevalia III. Szerk.: Neumann Tibor, Rácz György. Budapest–Piliscsaba, 2009. 19–62.

Csukovits 2012 Csukovits Enikő: Az Anjouk Magyarországon I. I. Károly uralkodása (1301–1342). Bp., 2012.

Czacki 1800 Tadeusz Czacki: O litewskich i polskich prawach, ich duchu, źródłach i związku i o rzeczach zawartych w pierwszym statucie dla Litwy, Tom I. Warszawa, 1800.

Dalewski 1996 Zbigniew Dalewski: Władza, przestrzeń, ceremoniał. Miejsce i uroczystość inauguracji władzy w Polsce średniowiecznej do końca XIV. w. Warszawa, 1996.

Dalewski 2011 Zbgniew Dalewski: Dlaczego Bolesław Chrobry chciał koronować się na króla? In: Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie Konteksty. Ed.: Józef Dobosz, Marzena Matla, Leszek Wetesko. Gniezno, 2011. 21–41.

Dalewski 2012 Zbigniew Dalewski: Koronacja Mieszka II. In: Historia narrat. Studia mediewistyczne ofiarowane Jackowi Banaszkiewiczowi. Ed.: Andrzej Pleszczyński, Joanna Sobiesiak, Michał Tomeszak, Lublin, 2012. 111–128.

Dercsényi 1990 Dercsényi Dezső: Nagy Lajos kora. Bp., 1990. (Reprint)

Divéky 1938 Pochodzenie węgierskiej Złotej Bulli i jej wpływ na prawo polskie. Kraków, 1938.

Divéky 1942 Divéky Adorján: Az arany bulla hatása a lengyel jogra. Értekezések a történeti tudományok köréből, XXVI. 2. szám, Bp.,1942.

Divéky 2000 Divéky Adorján: Lengyelország történelmi fejlődése. In: Szekfű Gyula (szerk.): A magyarság és a szlávok. Budapest, 2000.[2] 93–108.

Davies 1992 Norman Davies: Boże igrzysko. Historia Polski. Tom 1–2. Kraków, 1992.

Dąbrowski 1914 Jan Dąbrowski: Elżbieta Łokietówna. Rozprawy Wydziału Historiczno-Filozoficznego AU, tom 57 (1914) 302–430.

DĄBROWSKI 1917 Jan Dąbrowski: Czarnkowi János ügye. Századok 51 (1917) 923–944.

DĄBROWSKI 1918 Jan Dąbrowski: Ostatnie lata Ludwika Wielkiego w Polsce 1370–1382. Kraków, 1918.

DĄBROWSKI 1922 Jan Dąbrowski: Polityka andegaweńska Kazimierza Wielkiego. Kwartalnik Historyczny, 36 (1922), 11–40.

DĄBROWSKI 1928 Jan Dąbrowski: Janko z Czarnkowa i jego kronika. Sprawodzenie Polskiej Akademii Umiejętności, T. 33 (1928), nr.7, 6–8.

DĄBROWSKI 1956 Jan Dąbrowski: Korona Królewstwa Polskiego. Studium z dziejów rozwoju polskiej monarchii stanowej. Wrocław–Kraków, 1956.

DĄBROWSKI 1964 Jan Dąbrowski: Dawne Dziejopisarstwo polskie (do roku 1480). Warszawa–Wrocław–Kraków, 1964.

DĄBROWSKI 1964a Jan Dąbrowski: Kazimierz Wielki. Twórca Korony Królewstwa Polskiego. Warszawa, 1964.

DERWICH 1985 Marek Derwich: Janko z Czarnkowa a Kronika Wielkopolska. Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia 50 (1985), 127–162.

DOWIAT 1968 Jan Dowiat: Polska państwem średniowiecznej Europy. Warszawa, 1968.

DRELICHARZ 2003 Wojciech Drelicharz: Annalistyka małopolska XIII–XV. wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych. Kraków 2003.

DZIEJE POLSKI Roman Grodecki, Stanisław Zachorowski, Jan Dąbrowski: Dzieje Polski średniowiecznej I–II. Kraków, 1995[2].

DWORZACZEK 1979 Władysław Dworzaczek: Leliwicy Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego w wiekach XIV–XV. Warszawa, 1979.

ECKHART 1946 Eckhart Ferenc: Magyarország története. Bp., 1946.

ECKHART 1946a Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp., 1946.

ENGEL 1990 Engel Pál: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. (Magyarok Európában I.) Bp., 1990.

ENGEL 1981 Engel Pál: A honor: A magyarországi feudális birtokformák kérdéséhez). Történelmi Szemle 23 (1981):1. 1–19.

ENGEL 1982 Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. Századok 116 (1982):5. 880–922.

FAŁKOWSKI 2009 Wojciech Fałkowski: Dwa pogrzeby Kazimierza Wielkiego. Kwartalnik Historyczny 116 (2009):1. 55–74.

FEST 1934	Fest Sándor: Magna Carta – Aranybulla: szellemi érintkezések magyarok és angolok között III. Béla és II. Endre korában 1–2. Budapesti Szemle 64 (1934) 234–235, 682–683. sz., 273–289.
FEST 1937	Fest Sándor: Adalékok az angol-magyar érintkezések történetéhez az Árpádházi királyok korában. Századok 71 (1937):1–3. 122–126.
FÜGEDI 1982	Fügedi Erik: Királyi tisztség vagy hűbér? Történelmi Szemle 25 (1982):3. 483–509.
GAWLAS 1999	Slawomir Gawlas: Polska Kazimierza Wielkiego a inne monarchie Europy Środkowej – możliwości i granice modernizacji władzy. In: Modernizacja struktur władzy w warunkach opóźnienia. Europa Środkowa i Wschodnia. Ed. Marian Dygo, Sławomir Gawlas, Hieronim Grala. Warszawa, 1999. 5–34.
GAWLAS 2000	Slawomir Gawlas: O kształt zjednoczonego królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski. Warszawa, 2000.
GAWĘDA 1966	Stanisław Gawęda: Możnowładztwo małopolskie w XIV. i w pierwszej połowie XV. wieku. Studium z dziejów rozwoju ziemskiej. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. R CXLI. Prace historyczne, zeszyt 18. Kraków, 1966.
GĄSIOROWSKI 1979	Antoni Gąsiorowski: Stacje królweskie w średniowiecznej Polsce. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej XX (1979/2), 243–264.
GĄSIOROWSKI 1992	Antoni Gąsiorowski: Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce. In: Społeczeństwo Polski średniowiecznej. T.1. Warszawa, 1992. 264–290.
GENPIAST	Oswald Balzer: Genealogia Piastów. Lwów, 1895.
GERICS 1987	Gerics József: Korai rendiség Európában és Magyarországon. Bp., 1987.
GIEYSZTOR 1966	L'impot foncier dans le Royaume de Pologne au XIVe et XVe siecle. In: L'impot dans le cadre de la Ville et de l'Etat. Collection Histoire 13. 1966.
GÓRSKI 1968	Karol Górski: Die Anfänge der Communitas nobilium in Polen, im Ordensstaat Preußen und in Ungarn im Mittelalter. Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock, Geschichts- und Sprachwissenschaftliche Reihe. 17 (1968), 14–24.
GÓRSKI 1976	Karol Górski: The Origins of the Polish Sejm. In: Communitas, Princeps, Corona Regni. Studia selecta. Annales So-

cietatis Scientiarum Toruniensis. T. 78, 1. Warszawa–Poznań–Toruń, 1976.

Grodecki 1930 Roman Grodecki: Początki immunitetu w Polsce. Kraków 1930.

Grodecki 1969 Roman Grodecki: Działalność gospodarcza Kazimierza Wielkiego. In: Uő: Polska Piastowska. Warszawa 1969. 435–578.

Grodziski 1997 Stanisław Grodziski: Polska i Węgry – uwagi o podobieństwie ustrojowym. In: Polska i Węgry w kulturze i cywilizacji europejskiej. Kraków, 1997. 73–82.

Grudziński 1974 Tadeusz Grudziński: The Beginnnings of Feudal Disintegration in Poland. Acta Poloniae Historica 30 (1974) 5–31.

Gzella 1994 Jacek Gzella: Małopolska elita władzy w okresie rządów Ludwika Węgierskiego w Polsce (1370–1382). Toruń, 1994.

Halecki 1920 = Oskar Halecki: Historia polityczna Polski I. In: Encyklopedia polska Akademii Umiejętności V/1. 1920.

Halecki 1921 Oskar Halecki: O genezie i znaczeniu rządów Andegaweńskich w Polsce. Kwartalnik Historyczny 35 (1921) 31–66.

Halecki 1992 Oskar Halecki: Historia Polski. Lublin–Londyn, 1992.

Heck 1970 Roman Heck: Okres gospoadrki czynszowej (od połowy XIII do schyłku XV. wieku). In: Historia chłopów polskich, I. Warszawa, 1970.

Holub 1944 Holub József: A magyar alkotmánytörténelem vázlata I. Pécs, 1944.

Hóman 1938 A lengyel-magyar barátság történeti alapjai. In: Hóman Bálint: Magyar középkor. Bp., 1938. 511–518.

Hóman–Szekfü Hóman Bálint–Szekfü Gyula: Magyar történet. Bp., é.n.

Hoensch 1990 Jörg K. Hoensch: Geschichte Polens. Stuttgart, I–VI. 1990.

Horváth 1994 Horváth Pál: Egyetemes jogtörténet. Bp., 1994.

Hüppe 1894 Sigfried Hüppe: A lengyel alkotmány története. Bp., 1894.

Jasiński 2001 Kazimierz Jasiński: Rodowód Piastów malopolskich i kujawskich. Poznań–Wrocław, 2001.

Jasiński 1990 Kazimierz Jasiński: Małżeństwa i koligacje dynastyczne Kazimierza Wielkiego. Studia Źródloznawcze 32–33 (1990) 67–75.

Jasiński 1996 Kazimierz Jasiński: Polityka małżeńska Władysława Łokietka, In: Genealogia – rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. Ed. Andrzej Radzimiński. Toruń, 1996. 9–29.

Kaczmarczyk 1947 Zdzisław Kaczmarczyk: Monarchia Kazimierza Wielkiego, 1–2. Kraków, 1947.

Kadlec 1921	Karol Kadlec: Dějiné veřejnéhog prava ve středni Evropě. Praha, 1921.
Kapronczay 2001	Kapronczay Károly: A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai. Bp., 2000.
Karácsonyi 1899	Karácsonyi János: Az Aranybulla keletkezése és első sorsa. Értekezések a történeti tudományok köréből, 18. Bp., 1899.
Kętrzyński 1896	Wojciech Kętrzyński: O kronice wielkolpolskiej. Kraków, 1896. [Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny 33.]
Kętrzyński 1897	Wojciech Kętrzyński: O rocznikach polskich. Kraków, 1897. 164–353 [Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny 34.]
Király 2004	Király Péter: A lengyel krónikák, évkönyvek és M. Miechow „Tractatus"-ának magyar vonatkozásai. Nyiregyháza, 2004.
Kiryk 1992	Feliks Kiryk: Wielki król i jego następca. Kraków, 1992.
Kłoczowski 1986	Jerzy Kłoczowski: Louis the Great as King of Poland as Seen in the Chronicle of Janko of Czarnkow. In: S. B. Vardy – G. Grosschmid – L. S. Domonkos (ed.): Louis The Great King of Hungary and Poland. New York, 1986. 126–154.
KMTL	Korai Magyar Történeti Lexikon. Főszerkesztő Kristó Gyula, Szerkesztők: Engel Pál és Makk Ferenc. Bp., 1994.
Knoll 1986	P. W. Knoll: Louis the Great and Casimir of Poland. In: S. B. Vardy – G. Grosschmid – L. S. Domonkos (ed.): Louis The Great King of Hungary and Poland. New York, 1986. 105–118.
Koranyi 1931	Karol Koranyi: Złota Bulla Andrzeja II a prziwilej koszycki z roku 1374. Sprawodzania Towarzystwa Naukowego we Lwowie 11 (1931), 2., 61–64.
Kossman 1967	Oskar Kossmann: Zur Geschichte der polnischen Bauern und ihrer Freiheit. Historische Zeitschrift 205 (1967) 15–45.
Kovács–Dávid 1978	Kovács Endre–Dávid Katalin: A barátság ezer éve. Bp., 1978.
Kowalska–Urbankowa 1985	Zofia Kowalska–Urbankowa: Jarosław ze Skotnik Bogoria, archibiskup gnieźnieński, prawodawca i dyplomata. Kraków, 1985.
Kristó 1976	Kristó Gyula: Az aranybullák évszázada. Bp., 1976.
Kristó 1988	Kristó Gyula: Az Anjou-kor háborúi. Bp., 1988.
Kristó 2005	Kristó Gyula: Károly Róbert családja. Aetas 20 (2005):4. 14–28.
Kristó–Engel–Kubinyi 1998	Kristó Gyula–Engel Pál–Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Bp., 1998.

Kronenberg 1938 Franciśek Kronenberg: Rola polityczna panów z Kurozwęk w XIV. wieku. Miesięcznik Heraldyczne, R. XVII. Warszawa, 1938.

Krzyżakownia–Ochmański 1990 Jadwiga Krzyżakowia–Jerzy Ochmański: Władysław II Jagiełło. Wrocław–Kraków, 1990.

Kurtyka 1997 Janusz Kurtyka: Tęczycy. Kraków, 1997.

Kurtyka 2001 Janusz Kurtyka: Odrodzone Królewstwo. Kraków, 2001.

Kutrzeba 1912 Stanislaus Kutrzeba: Grundriss der polnischen Verfassungsgeschichte. Berlin, 1912.

Kutrzeba 1949 Stanisław Kutrzeba: Historia ustroju Polski w zarysie. Korona. Warszawa, 1949.

Kürbis 1959 Brygida Kürbis: Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII–XIV. wieku. Warszawa, 1954.

Labuda 1992 Gerard Labuda: Mieszko II Król Polski (1025–1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego. Kraków, 1992.

Lang 1974 Henry Joseph Lang: The Fall of the Monarchy of Mieszko II, Lambert. Speculum XLIX (1974) 623–639.

Leberschek 1995 J. Leberschek: Dobra urzędu wojewody krakowskiego. In: Cracovia, Polonia, Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu. Kraków, 1995. 101–111.

Łowmiański Historia Polski. Ed. H. Łowmiański. I/1. Do roku 1405. h.n., é.n

Maciejowski 1832–1835 Wacław Aleksander Maciejowski: Historia prawodawstw słowiańskich I–IV. Warszawa–Lipsk, 1832–1835.

Málnási 1943 Málnási Erzsébet: Nagy Lajos lengyel királysága. Bölcsészetdoktori értekezés. In: A Debreceni Tisza István Tudományegyetem Keleteurópai Történelmi Szemináriumának Kiadványai, 3. Nyíregyháza, 1943.

Marzec 2000 Andrzej Marzec: „Sapientior inter proceres Poloniae". Kariera polityczna Janusza Suchywilka herbu Grzymała (1336–1374). In: Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu. Ed. Krzysztof Ożóg, Stanisław Szczur. Kraków, 2000. 9–53.

Marzec 2007 Andrzej Marzec: Urzędnicy małoposcy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wiekiego (1305–1370). Kraków, 2007.

Marzec 2011 Andrzej Marzec: Geneza stronnictwa Panów Krakowskich w późnośredniowiecznej Polsce. In: Kazimierz Wieki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim. Ed. Jaek Maciejewski, Tpmasz Nowakowski. Bydgoszcz, 2011. 127–138.

MATUSZEWSKI 1936 Józef Matuszewski. Immunitet ekonomiczny w dobrach kościoła w Polsce do roku 1381. Poznań, 1936.

MATUSZEWSKI 1983 Jacek Stanisław Matuszewski: Przywileje i polityka podatkowa Ludwiga Węgierskiego w Polsce. Łódź, 1983.

MATUSZEWSKI 1993 Jacek Stanisław Matuszewski: Rzekomi I zjazd koszycki w 1373 roku. Kwartalnik Historyczny 100 (1993):1. 47–58.

MATUSZEWSKI 1997 Jacek Stanisław Matuszweski: Die Verpfändung der Krongüter und das Nutzungssystem der Herrschaftsgüter des Regierenden in Polen des 15. und 16. Jahrhunderts. In: W. Leitsch – S. Trawkowski (Hrsg.): Polen und Österreich im 16. Jahrhundert. Wien–Köln–Weimar, 1997. 47–64

MENZEL 1964 Josef Joachim Menzel: Jura Ducalia. Quellen und Drastellungen zur schlesischen Geschichte. Hrrausgegeben von der Historischen Kommission für Schlesien. Bd. 11, Würzburg, 1964.

MICHAŁOWSKI 1989 Roman Michałowski. Princeps fundator. Studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X–XIII wieku. Warszawa, 1989.

MIKLISS 1981 Paul Mikliss: Deutscher und polnischer Adel im Vergleich. Adel und Adelsbezeichnungen in der deutschen und polnischen verfassungsrechtlichen Entwicklung sowie die rechtliche Problematik polnischer Adelsbezeichnungen nach deutschem Recht. Berlin, 1981.

MODZELEWSKI 1975 Karol Modzelewski: Organizacja gospodarcza państwa Piastowskiego: X–XIII wiek. Wrocław, 1975.

MODZELEWEKI 1977 Karol Modzielewski: The System of the Ius Ducale and the Idea of Feudalism. Questiones Medii Aevi I (1977) 71–98.

MOSZCZYŃSKA 1925 Wanda Moszczyńska: Rola polityczna rycerstwa wielkopolskiego w czasie bezkrólewia po Ludwiku Wielkim. Przegląd Historyczny 25 (1925) 33–159.

MURARIK 1937 Murarik Antal: Szláv és magyar jogtörténet. Rauscher Rudolf „Nekolik úvah o programu a cilech slovanskich pravnich dejin (Pozsony, 1934) c. művének bírálata. Budapest, 1937.

MURARIK 1938 Murarik Antal: Az ősiség alapintézményének eredete. Bp., 1938.

NIKODEM 2009 Jarosław Nikodem: Jadwiga król Polski, Wrocław, 2009.

NOWAKOWSKI 1980 Tomasz Nowakowski: Polityka północna Polski w latach 1356–1364 na tle jej sytuacji wewnętrznej. Akademia Technichno-Rolnicza im. J. i. J. Śniadeckich w Bydgoszczy. Zeszyty Naukowe 72 (1980) 76–103.

NOWAKOWSKI 1993 Tomasz Nowakowski: Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306. Bydgoszcz, 1993.

OŻÓG 1995 Krzysztof Ożóg: Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1308–1382. Kraków, 1995.

PAŁUCKI 1962 W. Pałucki: Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI. wieku. Warszawa, 1962.

PAKULSKI 1996 Jan Pakulski: Kulisy sprawy Janka z Czarnkowa. In: Genealogia – Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. Ed. Andrzej Radzimiński, Jan Wroniszewski. Toruń, 1996.

PERÉNYI 1962 Perényi József: Lengyelország története. Bp., 1962.

POTKAŃSKI 1900 Karol Potkański: Daty zjazdów koszyckich (1373–1374, 1379). Kraków, 1900. [Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny, s. II. 14.]

POTKAŃSKI 1963 Karol Potkański: Sprawa restytucji. In: Karol Potkański: Lehici, Polanie, Polska. Warszawa, 1963.[2] 568–599.

POTKAŃSKI 1963a Jeszcze sprawa restitucji. In: Karol Potkański: Lehici, Polanie, Polska. Warszawa, 1963.[2] 600–651.

PÓR 1895 Pór Antal–Schönherr Gyula: Az Anjou-ház és örökösei (1301–1439). In: Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története, III. Bp., 1895.

PÓR 1903 Magyar–lengyel érintkezés a XIV-ik században. Századok 37 (1903):3. 201–218; 4. 301–326.

PÓR 1904 Pór Antal: Magyar–ruthén érintkezések a XIV-ik században. Századok 38 (1904):10. 935–949.

PÓR 1904a Pór Antal: A magyar Anjouk lengyel krónikása (Czarnowi János). Erdélyi Múzeum 21 (1904):4–5. 169–176. és 249–254.

RÁCZ 2009 Visegrád 1335. Ed. György Rácz. H. N. 2009.

RAUSCHER 1934 Rudolf Rauscher: „Nekolik úvah o programu a cilech slovanskich pravnich dejin. Bratislava, 1934.

RUSSOCKI 1965 Stanisław Russocki: Powinność przewodu na tle posług transportowych Polski piastowskiej. Kwartalnik Historíczny 1965, 243–267.

SANTA-PINTER 1983 J. J. Santa-Pinter: The Decretum unicum of Louis the Great and his Kassa (Koszyce) Privilegium. Revue de Droit Compare XVI (1983), Special Number, 1–28.

SAMSONOWICZ 1990 Henryk Samsonowicz: Historia Polski do roku 1795. Warszawa, 1990.[2]

Sieradzki 1959 — Janko z Czarnkowa i jego kronika. In: Jan Sieradzki: Polska wieku XIV. Studium z czasów Kazimierza Wielkiego. Warszawa, 1959. 71–92.

Serczyk 1968 — J. Serczyk: Chłopi polscy w pierwszym okresie feudalizmu (do 1454 roku). In: Z dziejów chłopów polskich. Warszawa, 1968.

SHP — Maria Prosińska-Jackl: Słownik historyków polskich. Warszawa, 1994.

Skwarczeński 1936 — Paweł Skwarczeński: Z badań nad przywilejami ziemskimi budzińskim i koszyckim. Lublin, 1936.

Skwierczyński 2011 — Krzysztof Skwierczyński: „O, majestacie królewskiej potęgi!" – koronacja Bolesława II. Szczodrego. In: Gnieźnieńskie koronacje królewskie i ich środkowoeuropejskie konteksty. Ed. Józef Dobosz, Marzena Matla, Leszek Wetesko. Gniezno, 2011. 103–114.

Smolka 1886 — Stanisław Smolka: Rok 1386. Kraków, 1886.

Sroka 1995 — Stanisław A. Sroka: Kontakty Władysława Łokietka z węgrami w świetle nowych dokumentów. Studia Historyczne XXXVIII (1995):3. 299–307.

Stoob 1990 — Heinz Stoob: Kaiser Karl IV. und seine Zeit. Graz–Köln–Wien, 1990.

Sucheni-Grabowska 1967 — Anna Sucheni–Grabowska: Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504–1548. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1967.

Sucheni-Grabowska 1993 — Alicja Sucheni-Grabowska: Przeobrażenia ustrojowe od Kazimierza Wielkiego do Henryka Walezego. In: Alicja Sucheni-Grabowska–Anna Dybowska (ed.): Tradycje polityczne dawnej Polski. Warszawa, 1993. 16–75.

Swieżawski 1992 — Antoni Swieżawski: Przyszłość Polski i Węgier w planach politycznych Ludwika Wielkiego. In: Społeczeństwo Polski średniowiecznej, 3. Warszawa, 1992. 159–164.

Śliwiński 1987 — Józef Piotr Śliwiński: Mariaże Kazimierza Wielkiego. Studium z dziejów obyczajowości i etyki dworu królewskiego w Polsce w XIV wieku. Olsztyn, 1987.

Szabó 1976 — Szabó István: Az 1351. évi XVIII. Törvénycikk. In: Ő: Jobbágyok–parasztok. Bp., 1976. 123–136.

Szabó 1976a — Szabó István: Az 1351. évi jobbágytörvények. In: Ő: Jobbágyok–parasztok. Bp., 1976. 137–166.

Szczur 1993 — Stanisław Szczur: Az 1335. évi visegrádi királyi találkozó. Aetas 1993/1, 26–42.

SZCZUR 1999 Stanisław Szczur: Prokuratorzy spraw polskich w kurii papieskiej w XIV wieku. In: Genealogia. Władza i społezeństwo w Polse średniowiecznej. Ed. Andrzej Radzimiński, Jan Wroniszewski. Toruń, 1999. 237–269.

SZCZUR 2002 Stanisław Szczur: Historia Polski. Średniowiecze. Kraków, 2002.

SZCZUR 2009 Stanisław Szczur: O sprawie sukcesji Andegawenskiej. Roczniki Historyczne 75 (2009) 67–106.

SZOKOLAY 1997 Szokolay Katalin: Lengyelország története. Bp., 1997.

SZŰCS 1984 Szűcs Jenő: Az 1267. évi dekrétum és háttere. Szempontok a köznemesség kialakulásához. In: H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc (szerk.): Mályusz Elemér emlékkönyv. Bp.,1984. 341–394.

SZUJSKI 1882 Józef Szujski: O młodości naszego cywilizacyjnego rozwoju. Opowiadania i rozstrząsania historyczne. Warszawa, 1882.

SZUJSKI 1895 Józef Szujski: Dzieje Polski. Tom 1.: Czasy Ludwika Węgierskiego i bezkrólewie po jego śmierci. Kraków, 1895.

TIMON 1918 Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp., 1918.

TISCHLER 1996 Tischler János: Az 1956-os magyar forradalom lengyel dokumentumai. Bp., 1996.

TOPOLSKI 1986 Jerzy Topolski: An Outline History of Poland. Warsaw, 1986.

TYMIENICKI 1961 Kazimierz Tymienicki: Polska w średniowieczu. Warszawa, 1961.

TYMOWSKI–KIENIEWICZ–HOLZER M. Tymowski–J. Kieniewicz–J. Holzer: Historia Polski. Wrocław, 1988.

VETULANI 1968 Adam Vetulani: Ustrój władzy państwowej. In: Dziejów Polski plaski i cienie. Warszawa, 1968. 52–83.

WDOWISZEWSKI 1929 Zygmunt Wdowiszewski: Ród Bogoriów w wiekach średnich. Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego w Lwowie. Tom IX, R. 1928–29, 1–97. Lwów, 1929.

WIESOŁOWSKI 1967 Jacek Wesołowski: Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV. wieku. Wroclaw, 1967.

WŁODARSKI 1935 Bronisław Włodarski, Pierwsze trudności Luksemburgów w Czechach, Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie Dział B, t. XII, z. 3, Lwów, 1935. 471–499.

WOJCIECHOWSKI 1928 Zygmunt Wojciechowski: Prawo rycerskie przed statutami Kazimierza Wielkiego. Poznań, 1928.

Wojciechowski 1936–1937 — Zygmunt Wojciechowski: La condition des nobles et les problèmes de la féodalité en Pologne au Moyen age. Paris, 1936–1937.

Wojciechowski 1949 — Zygmunt Wojciechowski: L'etat polonais au Moyen age. Histoire des institutions. Paris, 1949.

Wyrobisz 1992 — Andrzej Wyrobisz: Ludwik Węgierski. In: Poczet królów i książąt polskich. Szerk.: Antoni Mączak. Warszawa, 1992. 262–268.

Wyrozumski 1979 — Jerzy Wyrozumski: Historia Polski do roku 1505. Warszawa, 1979.

Wyrozumski 1982 — Jerzy Wyrozumski: Kazimierz Wielki. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1982.

Wyrozumski 1982a — Jerzy Wyrozumski: Geneza sukcesji andegaweńskiej w Polsce, Studia Historyczne 25 (1982) 185–197.

Wyrozumski 1990 — Jerzy Wyrozumski: Horyzont polityczny Janka z Czarnkowa. Studia Źródłoznawcze 32–33 (1990) 57–65.

Wyrozumski 1997 — Jerzy Wyrozumski: Jadwiga – naturalna Pani Polski. Universitas, 13 (1997) 6–11.

Zigel 1902 — Feodor F. Zigel: Lectures on Slavonic Law. London, 1902.

Zsoldos 2007 — Zsoldos Attila: Az 1267. évi dekrétum és politikatörténeti háttere: IV. Béla és ifjabb István király viszályának utolsó fejezete. Századok 141 (2007):4. 803–842.

Zsoldos 2011 — Zsoldos Attila: II. András Aranybullája. Történelmi Szemle 53 (2011):1. 1–38.

Személynév mutató

Zusammenfassung

Die Angevinen in Krakau

Innenpolitsche Maßnahmen Ludwigs von Anjou als Polnischer König (1370-1382)

I. Einleitung

Die Geschichte der sogenannten ersten ungarisch-polnischen Personalunion ist einerseits gut erforscht, weil die Ereignisse der Herrschaft von Ludwig I. von Anjou in Polen erfasst und handbuchmäßig zur Verfügung steht. Jedenfalls ist festzustellen, dass sich die ungarische Historiographie nur als ein Nebenfaden für die Herrschaftszeit des in der ungarischen Geschichte dermaßen bedeutenden Königs betrachtet wird, während die letzte vollständige Monographie in der polnischen nationalen Geschichtsschreibung 1918 vorgelegt wurde. In der vorliegenden Monographie, die ein Teil der 1999 an der Lajos-Kossuth-Universität Debrecen verteidigten Dissertation des Autors bildet, werden die aufgrund der Quellen erfassbaren innenpolitischen Maßnahmen der Anjou-Herrschaft in Polen analysiert.

II. Ludwig von Anjou als polnischer König in der Historiographie - Forschungsstand

Für die Geschichte der Herrschaft des Hauses Anjou hat sich die ungarische Historiographie nicht besonders interessiert, die meisten Gelehrten betrachteten die Geschichte der ersten ungarisch-polnischen Personalunion nur als Nebengleis bzw. Nebenfaden der Geschichte der Dynastie in Ungarn. Das zieht automatisch nach sich, dass die meisten

sekundärliterarischen Arbeiten, an denen auch die vorliegende Unternehmung anlehnt, vorwiegend aus der Werkstatt der polnischen

Was die allgemeine Beurteilung der Herrschaft von Ludwig in Polen anbetrifft, ist gleich festzusetzen, dass die Bewertung der Historiographie seit dem 16. Jh. um zwei, auf den ersten Blick als paradox wirkende Behauptungen gruppiert werden kann: Ludwig habe zwar Polen *nicht regiert*, indem er wegen seiner ständigen Abwesenheit die Regierungsaufgaben Anderen, zunächst seiner Mutter, Elisabeth von Łokietek, und später einem Regentrat überlassen habe, aber trotzdem würden alle Rechte und Privilegien des Adels auf ihn zurückgeführt können. Diese Behauptungen haben die Jahrhunderte überlebt, aber nach 1795 bzw. 1815 neue Bedeutung gewonnen, und in der Historiographie des späten 19. Jhs. zu einem ziemlich ungünstigen Ludwig-Bild geführt, indem der König als Initiator der späteren Schwächung und Untergrabung der politischen Strukturen Polens im 17-18. Jh. dargestellt wurde, und er als Gegensatz zu Kasimir dem Großen zum Symbol fremder Herrschaft erhoben wurde. Eine andere Linie der Historiographie ging hingegen immer davon aus, dass Ludwig doch in Polen regierte, er habe sogar versucht, das Land nach abendländischen Mustern zu modernisieren, aber er habe sich auf einer Zwangsbahn bewegen müssen, indem im Mittelpunkt seiner Herrschaftspolitik die Sicherung der Thronfolge der Angevinen in Polen stand, was er alles untergeordnet habe. Und schließlich unabhängig davon, ob man das Nichtregieren oder das Regieren, das Interesse oder Desinteresse des Königs für die polnischen Anliegen in der Forschung unterstrich, sind alle einig: der König habe dem Adel, d. h. der Nation eine Art Grundgesetz gegeben habe, indem er in seinem im September 1374 in Kaschau (Kassa, h. Kosice in der Slowakei) erlassenen Privileg für die Zustimmung des Adels der Thronfolge der weiblichen Linie der Angevinen g zahlreiche Begünstigungen für den Adel, u. a. starke Steuerbegünstigungen gewährt habe. Ein Teil der Forschung ging sogar weiter, und vermutete, dass er König hierbei auf ungarische Rechtsinstitutionen zurückgegriffen habe, indem er manche der Maßnahmen der von ihm im Jahre 1351 erlassenen Gesetze nach Polen exportiert habe.

Dieses Bild hat sich bis zu jüngster Zeit nicht wesentlich verändert.

III. Quellen und methodologische Grundlagen der Arbeit

Erschwert ist die Erforschung der Jahre 1370-1382 in Polen vor allem dadurch, dass es außer den nicht vielen, meistens als späterer Transsumpt erhaltenen, vom König oder seiner Mutter ausgestellten Urkunden, im 15. Jh. verfassten narrativen Texten, sowie der in diesem Zeitalter entstandenen Privaturkunden nur zwei zeitgenössische Quellen zur Verfügung stehen: die Chronik des Johannes von Czarnkow, eines der am meisten entschlossenen Gegner der Herrschaft des Hauses Anjou in Polen, sowie das oben bereits erwähnte Kaschauer Privileg von Ludwig von Anjou. In der Forschung wird im allgemeinen von der ersten Ersten ausgegangen, d. h. die in der Chronik verschriftlichten Schwerpunkte des ehemaligen Vizekanzlers von Kasimir III. werden als Grundlage der Herrschaft von Ludwig von Anjou angenommen, und das Kaschauer Privileg wird der Chronik untergeordnet bewertet. Hierbei ist jedoch zu bedenken, dass der Quellenwert der Chronik ziemlich beschränkt ist: Johannes von Czarnkow war einer der Opfer der angevinischen Regierung in Polen: er gehörte zu denen, die unter Ludwigs Herrschaft nicht mehr weiterdienen durften. Das an sich begründet die sorgsamste Kritik dem Chroniktext gegenüber. Darüber hinaus muss berücksichtigt werden, dass der Vizekanzler nach 1372 nur über Informationen verfügte, die ihm aus zweiter oder dritter Hand bekannt wurden: er musste ja den Hof verlassen, und seine Chronik entstand weit von Krakaus weg, höchstwahrscheinlich in Großpolen. Es lohnt sich eher, wenn die Einzelheiten der angevinischen Herrschaft in Polen untersucht werden, von den im Kaschauer Privileg enthaltenen innenpolitischen Maßnahmen des Königs auszugehen, die mit Recht als Willensäußerung des Herrschers betrachtet werden können. Das Kaschauer Privileg ist eines der wenigen im Original erhalten gebliebenen Urkunden zur polnischen Geschichte des späten 14. Jhs., dessen einziges Exemplar in Krakau aufbewahrt wird. In der Forschung wurde versucht, den Inhalt der Urkunde entweder auf die Privilegien von Kasimir dem Großen, oder auf das sogenanntes einzige Gesetz von Ludwig I. in Ungarn (1351) zurückzuführen. In der vorliegenden Arbeit wurde die die Feststellung formuliert, dass die Urkunde nur ein einziges Vorbild hatte, und zwar das sogenann-

te Ofner Privileg von Ludwig, das er 1355 den in Ofen/Buda erschienenen Gesandten der polnischen Eliten für den Fall ausstellte, wenn er in der Zukunft zum polnischen König gewählt werden würde. Vom Text des Privilegs von Kaschau sind drei Kardinalfragen im Hinblick auf die polnische Herrschaft von Ludwig abzuleiten. Diese sind die folgenden: die Thronfolge, die Steuerfrage und das Verhältnis des Königs zu den polnischen Eliten. Diese letzte Frage kann in in zwei Unterteile geteilt werden: das Verhältnis des Königs zum Establishment in Polen kommt erstens durch seine Verschenkungspolitik, zweitens durch die Praxis der Besetzung der wichtigsten Würden im Königreich Polen zum Ausdruck.

IV. Bearbeitung der einzelnen Teilfragen und Ergebnisse

IV.1. Regelung der Thronfolge

Sowohl die polnische als auch die ungarische Nationalhistoriographie haben immer viel Bedeutung der Umgestaltung der Thronfolge beigemessen. Als allgemeines Urteil der Forschung gilt, Ludwig habe alles der Durchsetzung der Thronfolge der weiblichen Linie in seiner Politik unterordnet. Ausgegangen wird von der Frage, ob die Angevinen durch politische Übereinkunft (pactum) oder durch Bluterbe den Thron von Polen erworben haben. In der Forschung ist in weitem Kreise verbreitet, dass über die Thronfolge bereits in den dreißiger Jahren des 14. Jh. während der Verhandlungen in Visegrád (1335, 1338 bzw. 1339) entschieden worden sei, d. h. das Haus Anjou sich den Thron durch politische Vereinbarung erworben habe. Diese These kann damit widerlegt werden, dass das Vorhandensein einer politischen Übereinkunft einerseits nur durch sehr späte, im. 15. Jh. verfasste Quellen (Długosz bzw. Johannes von Thurocz) belegt werden kann, andererseits aber klar sichtbar ist, dass Kasimir der Große bis zu seinem Tode im Jahre 1370 die angevinische Thronfolge zu verhindern versuchte. Andererseits ist zu berücksichtigen, dass die Sicherung des Throns für die Angevinen nicht nur in Polen ein Problem für die Dynastie bereitete, sondern auch in Ungarn, und es ging nicht nur um die Angevinen selbst, sondern um die Gewährung der Kontinuität der Blutlinie der alten Herrschersdynastien der Árpáden bzw. Piasten. Die Angevinen herrschten ja sowohl in Ungarn als auch in Polen

Die Übereinkunft im Jahre 1374 in Kaschau hatte die piastische Kontinuität durch die Person von Hedvig von Anjou auf dem polnischen Thron zu gewähren, eine andere Frage ist es, dass Hedwig, die nach dem Tode ihres Vaters zum polnischen König (!) gewählt und mit Jagiełło verheiratet wurde, kinderlos blieb, was sowohl in Polen als auch in Ungarn wegen der Kinderlosigkeit der anderen Tochter von Ludwig zur Unterbrechung der genealogischen Kontinuität der alten Herrscherhäuser führte und zum Aufstieg der Jagellonen Polen und der Luxemburger in Ungarn beitrug.

IV.2. Steuerfrage

Am meisten interessante Verfügung des Privilegs von Kaschau ist die von Ludwig erlassene Steuermaßnahme. In der Forschung wird im allgemeinen angenommen, dass die Steuerpolitik des Königs in engem Zusammenhang mit der Regelung der Thronfolge gestanden, und eine drastische Steuerminderung abgezielt habe. Demnach hätte Ludwig die bereits während der Herrschaft von Kasimir III. vorhandenen Steuersätze einer ständigen königlichen Steuerart von 12 Groschen auf 2 bzw. 4 Groschen gemindert, was zur Zerstörung des Steuersystems geführt hätte. In der polnischen Historiographie wies nur der Rechtshistoriker Jacek Stanisław Matuszewski darauf hin, dass Ludwig nicht Steuerminderung, sondern eine neue, bisher nicht vorhandene Steuer in Polen eingeführt habe.

Wenn man die vorhandenen Quellen untersucht, ist festzustellen, dass die Aussage der Chronik von Johannes de Czarnkow, dass der König eine Steuer namens *poradlne* einzuführen versuchte, wobeben sich die polnischen Eliten gewährt haben, da sie sich davon als befreit betrachtet hätten, wurde von Długosz ein Jahrhundert später wesentlich umgestaltet, und erst in seiner humanistischen Synthese wird darauf Bezug genommen, dass Ludwig einen Steuersatz von 12 Groschen vermindert hätte. Nimmt man den Text des Kaschauer Privilegs, stellt sich nur soviel heraus, dass Ludwig die Grundbesitzer in weitem Sinne (auch die königlichen Städte) einerseits von allen früheren Steuern freistellt, andererseits dennoch *in signum summii dominii* eine Steuer einführte. In die Analyse wurden auch die vor 1370 ausgestellten Urkunden miteinbezogen, und festgestellt, dass es keine Spur von solchen Steuersätzen gibt, die die Forschungsansichten über das frühere Vorhandensein einer sol-

chen Steuer untermauern könnten. Alles weist darauf hin, dass Ludwig eine neue Steuerart eingeführt hat, was eher darauf hinweist, dass hier die in Ungarn schon unter seinem Vater, Karl I. von Anjou eingeführte ständige königliche Steuer eingeführt wurde. Es ist ferner festzustellen, dass die Steuerfrage nicht mit der Thronfolgeregelung in Zusammenhang gebracht werden kann.

IV.3. Donationspolitik und Besetzung von Würden

Eine der grundlegendsten Feststellungen der früheren Forschung ist es, dass Ludwig als polnischer König insbesondere die Mitglieder kleinpolnischer Adelssippen reich beschenkt habe, wofür sie die Thronfolge einer seiner Töchter gefördert hätten. Eine andere, und bis heute in der Forschungsliteratur nicht widerlegte These ist, dass der König die wichtigsten Würdenträger abgelöst und um neue, der Idee der angevinischen Thronfolgeregelung treue Akteure ersetzt hätte.

Grundsätzlich muss davon ausgegangen werden, dass sich Ludwig bei seiner Ankunft mit verschiedenen politischen Interessengruppen auseinanderzusetzen hatte. Einige haben seinen Onkel schon vor seiner Ankunft beigesetzt, andere waren daran interessiert, dass das Testament des verstorbenen Königs zugunsten seines Enkelsohnes, Kasimir von Stettin vollstreckt wird, wieder andere versuchten zu erwirken, dass sich der König auch in Großpolen krönen lässt. Es markiert sich hierbei auch eine stark angevinisch gesinnte Interessengruppe am polnischen Hofe, der von Anfang an die Herrschaft von Ludwig unterstützte. Eben deshalb ist es mehr als merkwürdig, dass im Gegensatz zu den Behauptungen der Forschung keine großzügige Verschenkungen für den Adel bekannt sind. Kasimir der Große fing bereits in den fünfziger Jahren des 14. Jhs. an, seine Donationspolitik umzugestalten, was im Grunde genommen die Einstellung der größeren Grundbesitzverschenkungen bedeutete. Ludwig scheint diese Politik fortzusetzen, was wiederum der allgemeinen Charakteristik der Donationsprinzipien des Hauses Anjou in Ungarn entspricht.

Was die Ablösung der wichtigsten Würdenträger anbetrifft, scheint sich die ältere Forschung zu irren: zwischen 1370-1382 blieben beinahe alle wichtigsten Würdenträger in ihrem Amt: zum Wechseln kam es an drei Posten, von denen der eine eben der von Johannes von Czarnkow war, der seine Abdankung als allgemeinen Vorgang vorstellte.

IV.4. Ergebnisse

Als Ergebnis ist festzuhalten, dass die Forschungsansichten, denen nach Ludwig in Polen nicht regiert hätte, falsch sind. Egal ob persönlich oder durch seine Mutter, hat er auch in Polen geherrscht, und versuchte das Land mit den Mitteln, die die Dynastie in Ungarn schon in der ersten Hälfte des 14. Jhs. ausprobiert hatte, zu modernisieren. Diese Modernisierungsversuche betrafen dennoch vor allem die Interessen des Adels, was also ausschließt, dass Ludwig im Kaschauer Privileg Begünstigungen für die Gewährung der Thronfolge der weiblichen Linie der Angevinen gegeben hätte.

KRONOSZ

Kiadja a Kronosz Kiadó (Virágmandula Kft.)
Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

Nyomdai előkészítés és borítóterv
Virágmandula Kft.

Nyomdai munkák:
Vareg Hungary Kft.
Felelős vezető: Egyed Márton

Terjedelem: 9,25 A/5 ív

ISBN 978 615 5339 71 4

www.kronoszkiado.hu